

Jelena Puškarić

ANSELMO BANDURI (1675.-1743.), DUBROVAČKI BENEDIKTINAC U PARIZU

Jelena Puškarić
Bosutska 20
Zagreb

UDK
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 10.2.2006.
Prihvaćeno: 17.5.2006.

Pripadnika dubrovačkoga ogranka benediktinskoga reda, Anselma Bandurija (Dubrovnik, 1675.–Pariz, 1743.), nalazimo krajem 17. stoljeća najprije u susjednoj Italiji (okolica Napulja, Rim, Firenca), odakle godine 1702. stiže u znamenitu parišku opatiju francuskih mavrinaca, Saint-Germain-des-Prés. Tamo će, pod okriljem dom Bernarda de Montfaucona, Banduri izdati dva važna djela, jedno iz područja bizantoloških studija, *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae* (1711.), drugo iz područja numizmatike, *Numismata imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos* (1718.). Godine 1715. Banduri biva primljen u redove kraljevske *Académie des inscriptions et belles-lettres*. U idućim se godinama sve više udaljuje od redovničke prakse te pariške maurističke zajednice, priklonivši se dvorskome krugu vojvotkinje od Orléansa, majke regenta Filipa II. Orléanskog. Tako će se, godine 1724., Banduri i konačno smjestiti unutar Palais Royala gdje i umire u siječnju mjesecu 1743.

Ključne riječi: Anselmo Banduri (Bandurović), Dubrovnik, benediktinski red, mauristi, Firenca, Pariz

Uvod

Tijekom minulih stoljeća brojni su bili hrvatski znanstvenici i literati koji su se uputili izvan domovine, želeći produbiti spoznaje stečene na domaćem tlu. Tom krugu pripada i dubrovački benediktinac Anselmo Banduri¹ (1675.²–1743.) koji, nakon

¹ Hrvatske inačice Bandurijeva prezimena su Bandur i Bandurović, u latinskim se tekstovima potpisuje s Bandurius, a općenito je poznat pod patronimom Banduri.

² Većina Bandurijevih biografa (poglavito Aleksandar Stipčević) navodi 18. kolovoza 1675. kao datum njegova rođenja. Manji dio autora (među njima i Bartol Zmajić) opredjeljuje se za 1671. U po-

nekoliko talijanskih, ponajvećma firentinskih godina, u mjesecu veljači 1702. stiže u znamenitu parišku opatiju Saint-Germain-des-Prés, tada pod jurisdikcijom francuskih maurista³ (jedne od struja proizašlih iz reformi benediktinskog reda), u svoje doba glavnih nositelja povijesno-filološkog znanstvenog djelovanja u Francuskoj i izvan nje.

Veliki izdavački pothvat objavljivanja crkvenih otaca, kojega su se pothvatili francuski mauristi, a kojemu je i naš Banduri konkretno pridonio, nalazi se na liniji tzv. "nostalgije za kršćanskom antikom", odnosno tadašnjih nastojanja Katoličke crkve na svojoj unutarnjoj konsolidaciji i obnovi, u svjetlu sve snažnije prisutnosti reformiranih crkava te dekadencije društva u cjelini. Sredstva za borbu protiv tih društvenih fenomena Crkva će tražiti ne više u filozofiji već u povijesti. Da bi se crkvenim dogmama pribavili vjerodostojni i neoborivi potpornji, poseže se za djelima najranijih kršćanskih pisaca, koje se drži predstavnicima prvotnih učenja, lišenih kasnijih interpolacija, te za vremenima koja bismo mogli nazvati kršćanskom Arkadijom. Čime su zapisi iz prvih stoljeća kršćanstva fascinirali krajem XVII. stoljeća crkvene učenjake

časnome govoru, pročitano nekoliko mjeseci nakon Bandurijeve smrti pred članovima francuske *Académie des inscriptions et belles-lettres*, čiji je Banduri bio počasni član, Nicolas Fréret izričkom kaže kako mu je godina Bandurijeva rođenja: "Ce qui concerne la famille m'est inconnu, aussi-bien que la date de la naissance & le détail de sa première éducation", pa onda i dob u trenutku smrti nepoznata: "On croit qu'il avoit soixante-douze ou soixante-treize ans: car on ne sait pas précisément son âge". Za citat iz počasnoga govora Nicolasa Fréreta, usp. Nicolas Fréret, *Éloge du P. Banduri, Histoire de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres*, t. XVI, Paris 1751, str. 348-355.

³ Reforma iz koje je proizišla i kongregacija sv. Mavra jedan je od posljednjih reformskih pokreta unutar reda sv. Benedikta na francuskome tlu prije revolucionarnih godina s kraja XVIII. stoljeća. Početak joj se smješta na kraj XV. stoljeća, a u punom je zamahu u godinama nakon posljednjeg zasjedanja Tridentskog koncila (1563.). Godine 1618., u mjesecu studenom, održan je opći konstituirajući sabor nove kongregacije, a tri godine potom iz Rima dolazi i konačno odobrenje za njezino djelovanje u obliku "patentnih pisama" pape Grgura IV. Otad broj benediktinskih samostana koji pristupaju zajednici stalno raste. Tridesete godine XVII. stoljeća, kad i pariška opatija Saint-Germain-des-Prés postaje dio reformirane zajednice, bilježe osobito velik odaziv, a statistički pregled brojčanog stanja kongregacije za godinu 1715. navodi 193 samostana – člana te 2000 redovnika koji u njima žive i djeluju. U razdoblju od 1630. do 1650. kongregacija dobiva pravila i ustav, a definirane su i glavne smjernice kojima će krenuti njezina znanstvena djelatnost. Izrazito centraliziranog ustroja (sve odluke donose se na sjednicama vodstva kongregacije), mauristička je zajednica razvila bogatu znanstvenu i izdavačku djelatnost, koja se uobičajeno dijeli u tri razdoblja, od kojih prvo pripada drugoj polovini XVII. stoljeća i obilježeno je figurama dom Luca d'Acheryja i dom Jeana Mabillona, a istraživanja su tada prvenstveno okrenuta povijesti reda, njegovih samostana te svetaca, djelima crkvenih otaca i srednjovjekovnih crkvenih teoloških pisaca. Drugo se razdoblje proteže od godine 1710. do 1760. Njegov je glavni nositelj dom Bernard de Montfaucon, u čijem će okrilju djelovati i Banduri, a koji širi povijesno-filološku djelatnost reda na proučavanje vrela bitnih za povijest francuskih pokrajina te opće i književne povijesti francuskoga kraljevstva, ne zanemarujući pritom znanstveni doprinos boljem poznavanju povijesti kršćanstva na tlu Francuske, u okviru projekta *Gallia Christiana*. Treće razdoblje pada u godinu nakon 1760., u kojima kongregacija sve više izlazi iz uskih samostanskih okvira i otvara se suradnji sa svjetovnim institucijama, poglavito s kraljevim *Cabinet des Chartres*. Usp. Daniel-Odon Hurel, Dom Bernard de Montfaucon, *bénédictin de la Congrégation de Saint-Maur, Dom Bernard de Montfaucon. Actes du colloque de Carcassonne*, t. I, Saint-Wandrille-Rançon 1998., str. 53–71.

možda najbolje ilustriraju riječi anglikanskoga teologa, autora djela *Religion of the Ancient Christians in the First Ages of the Gospel*, Williama Cavea, koji je osobno svjedočio rečenom izdavačkom trendu: "Glad za znanjem, koja nam je prirodna, prirodno nas tjera da tražimo zapise o prošlim vremenima, koji nam se nadavaju s osobitom prednošću, koja se sastoji u tome da vodeni tok mora biti čišći i bistriji što je bliže izvoru (...)"⁴

Ondje će, na liniji onodobnoga znanstvenog programa kongregacije, Banduri tiskom objaviti svoje monumentalne studije iz područja bizantoloških istraživanja, *Imperium Orientale* (1711.) te numizmatike, *Numismata imperatorum Romanorum* (1718.).

Jedan od mnogih sličnoga životnog i profesionalnog itinerara u velegradu poput Pariza, Banduri nije imao sreće da mu pismena ostavština nakon smrti bude objedinjena na jednome mjestu. Stoga danas ostajemo uskraćeni za brojne podatke koji bi pobliže rasvijetlili životnu filozofiju dubrovačkoga benediktinca. No ipak, uz poneku osobnu notu koja se daje iščitati iz predgovora objavljenim mu djelima te napomene suvremenika, pariški arhivi posjeduju i dio njegove korespondencije s dom Bernardom de Montfauconom, iz razdoblja od 1700. do 1701., koja prethodi Bandurijevu dolasku, a kako se naposljetku pokazalo, i trajnom ostanku u Parizu.

Dubrovački počeci

U rodnome Dubrovniku, u doba Bandurijeva djetinjstva i rane mladosti, nakon potresa iz 1667., uvelike još porušenome gradu koji se krajem XVII. stoljeća grčevito borio za svoj politički opstanak na međunarodnoj sceni, budući otac Anselmo stječe prva znanja, "prima (...) studiorum rudimenta" na svome budućem znanstvenom i redovničkom putu.

Premda znameniti dubrovački dominikanac i biograf, Serafin Marija Crijević *alias* Cerva (1686.–1759.), u svome djelu *Bibliotheca Ragusina*, biografskome leksikonu dubrovačkih pisaca do godine 1743. (1744.), izrijeком ne spominje školsku instituciju koju je mladi Banduri pohađao, vjerojatno je riječ o isusovačkome kolegiju (*Collegium Ragusinum*) čiji su rad u Dubrovniku godine 1686. (po drugi put) pokrenuli isusovci, a gdje je, u razdoblju od 1609. do 1612. kao predavač djelovao i autor prve hrvatske gramatike, Bartul Kašić (1575.–1650.).

Svoje će znanje mladi Matija, to mu je naime bilo krsno ime, nastaviti unutar zidina benediktinskog samostana sv. Jakova na Višnjici,⁵ gdje sluša predavanja iz

⁴ "Our inbred thirst after knowledge naturally obliges us to pursue the notices of former times, which are commended to us with this particular advantage that the stream must needs [sic!] be purer and clearer the nearer it comes to the fountain (...)." Usp. Bruno Neveu, *Érudition ecclésiastique du XVIIe siècle et la nostalgie de l'antiquité chrétienne*, u: *Religion and humanism*, ed. Keith Robbins, Oxford 1981., p. 198 et 215.

⁵ Samostan sv. Jakova, na dubrovačkome predjelu zvanome Višnjica, osnovan je u XIII. st., kao posljednji benediktinski samostan koji je niknuo na teritoriju Dubrovačke Republike. Bio je to zavjetni dar

dijalektike kod dubrovačkoga dominikanca Alberta Tadića (*alias* de Thaddeis). Nakon godine novicijata te položenih zavjeta (oko 1692.⁶), mladi se Dubrovčanin prvi puta otisnuo do talijanskih obala gdje se u miru benediktinskog samostana sv. Mihaela (San Michele) u Montescagliosu, u napuljskoj regiji, posvećuje proučavanju filozofije.

Vrativši se, nakon kraćeg izbivanja, u matični samostan sv. Jakova gdje će boraviti još neko vrijeme, sluša predavanja, također dubrovačkoga dominikanca, Antuna Bundića (*alias* Bonda), čiju bismo tematiku danas mogli svrstati pod zajednički naziv etike ("eam theologiae partem, quae ad mores pertinet").

Možda je ključna osoba u Bandurijevu odabiru životnog i profesionalnog puta bio njegov šurjak, suprug Bandurijeve starije sestre, Ivan (Ivo) Aletin Natalić (*alias* Natalius Alleti), koji je u dubrovačkoj administraciji obnašao dužnost jednoga od desetorice tajnika⁷ (*secreti*) Republike. Povrh svoje besprijekorne političke karijere,⁸

dubrovačkoga plemstva gradu i benediktinskome redu (u srednjem je vijeku bio pod patronatom obitelji Gundulić). Godine 1727., nakon smrti opata i tada jedinoga redovnika u samostanu, Ludovika Crijevića Tuberona (1458.–1527.), inače pariškoga đaka i autora latinskih spisa *Commentaria suorum temporum*, *De Turcarum origine, moribus et rebus gestis commentarius* i *De origine et incremento urbis Rhacusanae*, opatija sv. Jakova ulazi u sastav novostvorene mljetske kongregacije. Unutar nove zajednice samostan dobiva važnu ulogu – opat Sv. Jakova bio je i predsjednik kongregacije (druga ličnost u crkvenoj hijerarhiji Republike, odmah nakon biskupa). Svojim smještajem (u blizini grada, na uzvisini uz more), samostan je bio osobito pogodan za kontemplativni i povučeni život kakav su vodili benediktinci. U posjedu velike i bogate biblioteke, samostanski su profesori odgajali nove generacije redovnika, ali i dubrovačkih poklisara. Nažalost, samostan, zajedno s dragocjenom knjižnicom i arhivom, čija bi grada sigurno otkrila dosta pojedinosti o Bandurijevu redovničkom "šegrtovanju", stradali su u požaru 1808. godine u sukobima ruske i napoleonske vojske. Taj utvrđeni, zbog svoje pozicije izvan gradskih zidina, samostanski kompleks više nije u svojoj prvotnoj funkciji. Danas se tamo nalazi Zavod za koroziju materijala i desalinizaciju mora HAZU. Usp. Katarina Horvat-Levaj, Benediktinski samostan sv. Jakova u Dubrovniku, *Peristil*, br. 42/43, Zagreb 1999./2000., str. 81-96.

⁶ Budući da Cerva, čija je *Bibliotheca Ragusina* osnovno vrelo za godine Bandurijeva mladenaštva, provedene u Dubrovniku, ne poklanja mnogo pozornosti navođenju preciznih vremenskih odrednica, točna godina Bandurijeva ulaska u benediktinski red kao i vremensko određenje njegova boravka u pojedinim samostanima u Italiji, o čemu će u nastavku biti riječi, ne mogu sa sigurnošću biti utvrđeni.

⁷ Priroda Natalijeve dužnosti ne može se točno utvrditi iz Cervine zabilješke. Ipak, Cerva kazuje kako je Natali sastavljao dokumente na talijanskom i latinskom jeziku, a poznavao je i ćirilčno pismo: "quin et scribere Illyricis litteris, quas Cyrillianas vocant, optime novit. In scribendis epistolis etiam ad principes viros cum Latina, tum Etrusca lingua publica sensa ita scite assequitur et singulorum ex senatoribus concepta colligit copulatque mira profecto arte, ut nullius verba negligere omnium rationem habere videatur (...)". Njegova umješnost u sastavljanju tekstova pravne i političke naravi priskrbila mu je i stenografsku službu na sjednicama Senata: "(...) adeo satis omnibus faciat, uti etiam conciones in Senatu fieri consuetas facile comprehendit, brevique stylo, at luculento litteris statim mandat".

⁸ Prema Cervinu svjedočanstvu, u biografskoj zabilješci koju mu posvećuje u svojoj *Dubrovačkoj biblioteci*, Natali se nije dao potkupiti: "tantae fidei, ut corruptam depravatamque syngrapham aut in iis verbum aliquod, studio partis adiectum, nemo obtinere speraverit, nemo sperare auserit (...)", a njegova je diskrecija bila zajamčena: tantae taciturnitatis, ut arcana et reticenda nulli mortalium per ipsum unquam suboluerint (...).

Natali je, vjerujemo li Cervinu kazivanju, bio i “ingeniosus vir (...), eruditus et egregie litteratus”, član dubrovačke Akademije učenih ispraznih (*Accademia degli oziosi eruditi*), književnoga kruga u okviru kojega je surađivao, zajedno s Ivanom Bunićem te osnivačem spomenute akademije, Đurom Matijaševićem, na izdavanju trojezičnoga latinsko-hrvatsko-talijanskog rječnika (*Illyricum Lexicon*).⁹

Upravo će u bogatoj numizmatičkoj zbirki¹⁰ te zbirki raznih starina,¹¹ koje je Natali skupljao, Banduri zavoljeti teme čijem će produblivanju i sam kasnije znanstveno pridonijeti.

*Homo universalis*¹² uskoga zemljopisnoga prostora na kojemu je djelovao, Natali je bez sumnje bio prvi uzor budućem filologu i numizmatičaru kojemu je sigurno prenio dio svoje, studioznim radom, stečene metode odgonetavanja antičkih natpisa.¹³ Desetljećima kasnije Banduri će mu odati poštovanje uvrštavanjem eksponata iz njegove zbirke u svoje studije.¹⁴

⁹ Cerva nas obaviještava da spomenuti rječnik nije nikada dovršen, ponajviše stoga što se glavni inicijator projekta, Đuro Matijašević (*alias* Georgius Matthei), inače Cervin profesor gramatike u isusovačkom kolegiju u Dubrovniku, uputio u Rim: “(...) cum Otiosorum academia, quae superioribus annis florebat Ragusii, *Illyricum Lexicon* ex probatis authoribus componendum evulgandumque statuisset et ad conficiendum opus tres eruditos ex academicis viros destinasset, unus ex iis fuit Georgius, qui demandata egregie functus est provincia, sed post tres aut quatuor litteras in ordinem relatas, eo, qui primas in lucubrando opere partes habebat, Ragusio abeunte, intermissum fuit opus nec alius quispiam absolvendum curavit”.

¹⁰ Cerva hvali Natalijevu upućenost u numizmatička pitanja te ističe impresivnost njegove zbirke: “Veterum numismatum cognitionem longo usu studioque consecutus est, ut vix nummum aliquem conspiciat, ut statim, ad quam gentem pertineat quove rege vel dynasta cusus, edoceat et, si Romanus sit, cuius imperatoris vel consulis aetate quave occasione fuerit impressus, in medium proferat. Id genus numismatum, uti perfectam cognitionem, ita ingentem habet copiam”.

¹¹ Cerva spominje i salon u kojemu je Natali imao svoju, dijelom arheološku, a dijelom prirodoslovnu zbirku, “dragocjeni namještaj erudicije”, kako je slikovito opisuje: “(...) tablinum habet insigne, in quo res raras, exquisitas, non vulgares, quascunque vel mare vel tellus producit, cum naturae, tum artis opera undique conquisita in dies reponit, quod pretiosam eruditionis supellectilem merito dixeris”.

¹² Natali se je osobito bavio poviješću: “Cum veteres, tum recentis memoriae historias callet, ut nulla sit in universo terrarum orbe natio, cuius ipse fortunas, mores, vices ignoret”, a zatim geografijom i astronomijom: “Ad haec praestantissimarum artium notitia praestat, ut cosmographiae, geographiae et id genus plurimum”. Stvorivši veliku privatnu biblioteku: “(...) ipse domi suae bibliothecam instruxit ingenti librorum omne genus copia refertam (...)”, svakodnevno je, premda zatrpan tajničkim poslovima, imao u rukama koju knjižicu i u svoje bilježnice bilježio što je smatrao vrijednim: “(...) vir publico ministerio, curis scilicet negotiisque ingentibus distentus, quotidie eosdem versat libros et, quaecunque notatu digna legendo offendit, in adversaria sua refert”.

¹³ Cerva osobito ističe njegovu izvrsnost u poznavanju filologije: “In veterum monumentorum elogiis et inscriptionibus legendis explicandisque singularis est eruditio eius ac scientia diuturno studio comparata”.

¹⁴ Natalijevo se ime nalazi na popisu zbirki iz kojih je Banduri crpio građu za svoje *Numismata imperatorum Romanorum (Index museorum et librorum)*, pod oznakom Alletti: Joannes NATALIS ALLETTI (*sic!*), Magnus Cancellarius Reipublicae Ragusinae. Drugi ugledni Dubrovčanin, Bandurijev suvremenik, čija je numizmatička zbirka uključena u korpus njegovih *Numismata*, jest Toma Basiljević (*alias* Thomas Basegli), “Senator amplissimus Reipublicae Ragusinae”. U djelu *Imperium Orientale*,

Bandurijeva obitelj pripadala je dobrostojećemu dubrovačkom srednjem staležu. Majka Deša, iz dubrovačke obitelji Volantić, bila je sestra stonskoga biskupa Franje. Obitelj je imala troje djece, sinove Matiju (budućeg oca Anselma) i Hilarija¹⁵ te stariju kćer, kojoj nažalost ne znamo ime, a koja je bila udana za Ivu Natalija Aletina.

Anselmov mlađi brat Hilarije kao mladić se je također opredijelio za redovnički život, ali u franjevačkom redu Male braće. Prema Cervinim riječima, Hilarije je stekao velik međunarodni ugled u svojoj redovničkoj obitelji: "Enimvero non modo in provincia sua, verum etiam in toto Minorum Ordine magni nominis fuit et inter paucos autoritate et existimatione valuit (...)". Svoj je put, od kustosa i provincijalnog ministra, preko dužnosti generalnoga definitora, završio u Španjolskoj u svojstvu tajnika generalnog ministra reda, gdje i umire 9. travnja 1730. godine, u dobi od otprilike 48 godina.

Sjajnih menadžerskih sposobnosti koje su mu i omogućile napredovanje unutar reda,¹⁶ Hilarije je bio i osoba praktičnoga duha, a ne samo ukras u zajednici, kako slikovito njegovu narav dočarava Cerva: "Provinciae suae non modo ornamentum esse, sed etiam rebus eius ac commodis servire studuit". Na njegovu je inicijativu unutar zidina dubrovačkoga franjevačkoga samostana s radom započela i tkaonica u kojoj se je tkalo platno od kojega su se šivali redovnički habiti.

Zanimljiv je podatak da je, na preporuku svojega brata Anselma, koji je tada bio na studiju filozofije u opatiji sv. Lorenza u Aversi kod Napulja, Hilarije dobio mjesto profesora retorike ("publici controversiarum lectoris") u napuljskoj gimnaziji ("Neapolitanum lycaum").

Tekstovi njegovih napuljskih predavanja, kao i druga djela koja je možebitno objavio ili su ostala u rukopisu, uključujući i privatnu korespondenciju, mogli bi se, ako su uspjeli oduprijeti se destruktivnom učinku vremena, nalaziti negdje u Španjolskoj.

Preludij Bandurijevu boravku u Firenci–opatija sv. Lorenza u Aversi (San Lorenzo d'Aversa)

Banduri zauvijek napušta rodni kraj oko godine 1696.¹⁷ Njegovi talijanski biografi, Salvatore Impellizzeri te Salvatore Rotta, gotovo pjesničkim jezikom opisuju taj tre-

Banduri citira tekst dvaju natpisa za čije je odgonetavanje zaslužan upravo Natali: "Sequentes vero duas antiquas inscriptiones, quae olim ad portum Epidauri rupi insculptae cernebantur, hodieque, sive temporum diuturnitate, sive fluctibus maris exesae fuerint, non comparent, ad me transmisit vir eruditissimus, ac rei antiquariae studiosissimus Joannes Natali Alletti maritus sororis meae; quas quidem ille exscripsit ex libro Statutorum Reipublicae Ragusinae; et quod ibi exesae illae essent contulit cum altero Codice, recentiori manu conscripto, qui asservatur cum multis aliis Codicibus MSS. in Bibliotheca Illustrissimi Seraphini Bona Patricii Ragusini, ac Senatoris amplissimi, viri eruditissimi ac literarum literatorumque patroni".

¹⁵ Cerva ne precizira radi li se o krsnom ili redovničkom imenu.

¹⁶ Cerva veli: "In Ordine vero generalis definitoris munus, praecipuum scilicet et nonnisi viris doctrina claris et rerum gerendarum usu peritis conferri solitum, gessit (...)".

¹⁷ Usp. biobibliografsku bilješku iz pera Aleksandra Stipčevića, posvećenu Anselmu Banduriju u *Hrvatskom biobibliografskom leksikonu*, sv. 1, Zagreb 1983., str. 417-418.

nutak: “Ma ben presto ripartì per l’Italia, e questa volta senza *esprit de retour*: non rivedrà mai più la sua piccola patria”.¹⁸ I ovoga puta mladi Dubrovčanin stiže u napuljsku regiju (podsjetimo se njegova prvoga studijskog boravka u Italiji, u benediktinskome samostanu u Montescagliosu gdje je nekoliko mjeseci slušao predavanja iz filozofije, a potom se opet vratio u samostan na Višnjici), u benediktinski samostan sv. Lorenza u gradiću Aversi. Niti ovdje se Banduri ne zadržava dulje vrijeme – svega nekoliko mjeseci koje provodi u proučavanju teoloških doktrina: “In Italiam iterum se contulit ac Aversae, quae felicis Campaniae urbs est, theologiae, quam scholasticam vocant, cursum inaeipit, at non nisi per menses aliquot continuavit”, pripovijeda Cerva.

Prema autorima biobibliografske bilješke o Banduriju u *Dizionario biografico degli Italiani*, naš je benediktinac u kampanskome samostanu bio izabran u profesorski kolegij.

U već spomenutome počasnome govoru pročitanome malo nakon Bandurijeve smrti u pariškoj *Académie des inscriptions et belles-lettres*, Nicolas Fréret¹⁹ spominje, temeljeći svoju tvrdnju na dopisu opata Penettija koji je dugo vremena obnašao dužnost otpravnika poslova Firentinske Republike, “*chargé des affaires de Florence*”, kako je upravo u Napulju, suprotno Cervinoj tvrdnji, Banduri položio svoje redovničke zavjete.²⁰

¹⁸ Usp. Salvatore Impellizzeri-Salvatore Rotta, Bandur (Bandurović), Matteo, u: *Dizionario biografico degli Italiani*, sv. 5, Roma 1963., str. 739-750 (za gore navedeni citat, usp. str. 739).

¹⁹ Nicolas Fréret (1688.–1749.), premda jedan od najvećih umova humanističke znanosti svojega doba, danas je poznat tek vrlo uskome krugu specijalističke (francuske) publike. Ipak, bez njegovih znanstvenih prinosa, ne bi bilo modernih kineskih studija, asiriologije, a možda niti egiptologije. S 26 godina Fréret upoznaje opata Bignona, predsjednika *Académie des inscriptions et belles-lettres*, koji je zasigurno pridonio njegovu izboru u redove spomenute akademije. Nekoliko tjedana nakon njegovih inauguralnih predavanja, na Štefanje 1714., Fréret će se naći iza zidova zloglasne Bastilje. Blizak krugovima kardinala de Noaillesa, optužen je da dijeli jansenističke ideje svoga učitelja Rollina i njemu bliskih suradnika. Negdje u tim prijelomnim trenutcima njegova mladog života vjerojatno se je zbilja i njegova unutarnja tranzicija, koja ga od dotadašnje filološko-povijesne prakse antikvara, “skupljača” antičke ostavštine, vodi prema novim, prosvjetiteljskim shvaćanjima znanstvene metodologije temeljene na kritičkom promišljanju izvora. Fréret se u spisima posvećuje komparativnoj filologiji, tada još u povojima, koja će dovesti do Champollionovog uspjeha u odgonetavanju egipatskog hijeroglifskog pisma. Champollionov zaključak da se egipatsko pismo, u svoje tri inačice: hijeroglifskoj, hijeratskoj te demotskoj sastoji od fonetskih (devet desetina sustava) te djelomice figurativnih, djelomice simboličkih (jedna desetina sustava) simbola, počiva i na Fréretovim postavkama u kojima je upućivao na povezanost egipatskih pisama, nasuprot tada prevladavajućem mišljenju da se radi o slikovnim, simboličkim, zapisima ideja. Valja još spomenuti da je od 1742. godine Fréret obnašao dužnost stalnoga tajnika *Académie des inscriptions et belles-lettres*. Za ovdje izloženi kratki prikaz Fréretova znanstvenog djelovanja usp. Blandine Kriegel, *L’histoire à l’âge classique/1 Jean Mabillon*, Paris 1996., str. 176-223.

²⁰ “D. Anselme fit profession à Naples, où la congrégation de Méléda avoit apparament une Maison.” Radi li se ovdje o samostanu sv. Lorenza u Aversi, s kojim je mljetska kongregacija mogla možda imati neku vrstu ugovora o prihvatu svojih šticičenika, ili o nekom drugom samostanu u Kampaniji, ne može se sa sigurnošću utvrditi. Cerva ipak tvrdi da je mladi benediktinac svoj svečani redovnički zavjet dao u matičnome samostanu: “At vero vix ex ephebis egressus monasticum

Talijanski biografi iznose tvrdnju kako u tome istome, dakle napuljskome, razdoblju Banduri pristupa kongregaciji sv. Justine, čijim će se članom deklarirati i u svojim *Numismata*, unatoč protivljenju njegove matične, mljetske kongregacije.

Ocjenjujući kampansku sredinu nedovoljno poticajnom za svoj daljnji znanstveni i intelektualni razvoj, Banduri kreće dalje: "(...) longe maiorem campum, in quo se exerceat, postulabat", kako slikovito zbori Cerva.

Putujući Italijom od samostana do samostana, Banduri se je uzdržavao kao crkveni orguljaš, o čemu je, kako opet svjedoči Fréret,²¹ često sam pripovijedao.

Po odlasku iz samostana u Aversi, a prije dolaska u Firencu, Banduri će tri godine, prema izračunu njegovih talijanskih biografa, provesti u kolegiju sv. Anselma²² u Rimu kao jedan od desetorice njegovih *allumni*, stekavši, na kraju izobrazbe, zvanje lektora.

Firentinske godine

Ako se držimo kronologije Bandurijevih talijanskih biografa, mladi je Dubrovčanin trebao stići u Firencu godine 1698. Još u Rimu, gdje je radio na građi vatikanskih arhiva, Banduri traži načine kako bi svoj boravak u Italiji produžio. Zahvaljujući potpori i zaštiti netom proglašenoga kardinala Radulovića,²³ dobiva skromnu stipendiju (*una pensioncina*) i dopuštenje da se smjesti u firentinskome samostanu sv. Marije (tzv. firentinska Badia).

institutum in Saniacobeo Melitensis congregationis caenobio, abbate et sacri tunc caetus praeside Alphonso Ghetaldio, amplexus est votisque solemnibus post tyrocinii annum de more nuncupatis (...)"

²¹ "Le talent qu'il avoit pour toucher l'orgue, le faisoit bien recevoir dans tous les Couvens, & lui procureroit le moyen de voyager sans frais & avec agrément: c'est ce qu'il a souvent raconté lui-même."

²² Papinski kolegij sv. Anselma ustanovio je u Rimu, kao teološki institut pridružen benediktinskoj kongregaciji iz Monte Cassina, papa Inocent XI., papinskom konstitucijom *Inscrutabili*, od 22. ožujka 1687. Točno dvjesto godina nakon osnutka, 1887., kolegij je ponovno otvorio vrata studentima, ovoga puta na inicijativu pape Leona XIII., s namjerom da ponudi jedinstveni studijski program članovima različitih benediktinskih kongregacija. Njegova trenutačna adresa je na broju 5, Piazza di Cavalieri di Malta, u Rimu. Cerva ga pak smješta u "aedes divi Calisti". Kolegij je prvotno bio smješten u prostorima tzv. palače sv. Kaliksta (Palazzo San Callisto) i crkvice posvećene istoime-nome svecu koja se je nalazila odmah pokraj navedenoga zdanja. Danas spomenuta palača pripada Svetoj stolici i u njoj su smješteni uredi nekoliko katoličkih organizacija, primjerice papinskoga vijeća "Justitia et Pax", međunarodnoga Caritas i dr. Za kratku povijest kolegija sv. Anselma, usp. web stranicu www.santanselmo.org.

²³ Kardinal Nicola Radulović (Niccolò Radulovich) bio je nadbiskup talijanskoga gradića Chieti (proglašen na konzistoriju 24. studenoga 1699.). Obnašao je također i dužnost tajnika Kongregacije biskupa i svećenika. Umire 27. listopada 1702. Usp. web stranice <http://www.stjohnxxiii.com/Cardinals/The Cardinals of the Church/cardinals.htm> (radi se o biografskome leksikonu kardinala Katoličke crkve, autora Salvadora Mirande, iz knjižnice Florida International University). Kardinal Radulović bit će jedna od osoba koje će znatno pridonijeti i Bandurijevu odlasku u Pariz. U pismu od 21. rujna 1701., koje Banduri iz Firence upućuje Bernardu de Montfauconu, mladi benediktinac opisuje zdravstveno stanje svojega dobročinitelja: "(...) pati od podagre, i stari (...)".

Firenca svakako nije bila slučajan Bandurijev odabir. Svjestan kako se do izvrsnosti na području antičke filologije i historiografije dolazi u sredini povoljnijoj za znanost:

“Itaque veteris historiae illustrandae incredibili ardore succensus, cum probe intelligeret id genus studii, praeter immensam librorum copiam, monumenta in tabulariis latentia et eruditorum commercium postulare, Florentiam, ubi et tabularia multa et eruditi viri plurimi sunt, demigravit seque totum antiquae historiae tradidit”,

trudio se je iznaći financijsko pokriće te pribaviti sve potrebne dozvole svojega reda za prelazak iz rimskog kolegija sv. Anselma u firentinsku Badiju.

Zasigurno se je mladi znanstvenik nadao u Firenci pronaći daljnju financijsku potporu, budući da je medicejski dvor bio poznat po svojem zanimanju za znanstvenike različitih profila,²⁴ pa i za onu filološku granu koju bismo danas nazvali slavenskim studijima. Po dolasku u Firencu Banduri će se okrenuti proučavanju crkvene povijesti, posebno Južnih Slavena. Premda u tome smislu neće ostaviti cjelovitoga djela, ipak će se na te teme obilato osvrnuti u komentarima na djela crkvenih otaca i bizantskih kroničara objavljenih i obrađenih u prvome svesku zbirke *Imper-*

²⁴ Evo što o pokroviteljskome djelovanju medicejske vladarske kuće kaže u posveti toskanskome velikome vojvodi svojega talijanskoga putopisa *Diarium Italicum*, njegov autor dom Bernard de Montfaucon, osvrćući se na, kako kaže, prirodenu sklonost firentinske vladarske obitelji materijalnome pomaganju znanstvenika humanističke orijentacije: “insita enim Mediceis Principibus in litterariae rei studiosos beneficentia”. Brojni su bili znanstvenici iz različitih europskih zemalja koji su hrlili u Firencu, nadajući se kakvoj stipendiji koja bi im pružila mogućnost daljnjeg znanstvenog afirmiranja. Montfaucon svraća pozornost svojih čitatelja na tu mogućnost sljedećim odlomkom: “At quod mihi maxime stupori fuit, te PRINCIPUM DECUS, late patentis florentissimique status regimine, ac sexcentis, quae tot subditorum moderatorem necessario consequuntur, negotiis sollicitudinibusque obstructum, litterarum in ditionis tuae terris cultui, profectui tam sedulo prospicere, ut vel ex remotioribus terrae partibus viros omnis generis doctrina praeditos, constitutis praemiis, Florentiam, Pisas evoces”, te na još jednom mjestu unutar *Diariuma* (str. 395., početak XXVII. poglavlja): “Is [sc. Cosimus] rem litterariam pro virili fovet ; eruditos quosque ex variis orbis partibus magnis stipendiis evocat”. Montfaucon se ne smatra jedinim dužnikom Cosimove susretljivosti: “Nec mihi solummodo haec sollicitudo incumbit, REGIA CELSITUDO, neque unum me debitorem obnoxiumque referendo muneri censeo”. Među Cosimove dužnike dakle valja ubrojiti “(...) omnes per orbem eruditi, quorum commodis Laurentianas illas divitias profundere nihil haesitas (...)”. I Banduri, koji će zahvalno velikome vojvodi posvetiti svoje prvo tiskom izašlo djelo, *Imperium Orientale*, ne propušta se, u tekstu posvetne poslanice, osvrnuti na stoljetnu tradiciju potpomaganja znanosti i umjetnosti koju je njegovao medicejski dvor. Naglasak je osobito stavljen na razdoblje vladavine Cosima Starijeg i Lorenza Veličanstvenog, kad na talijanske obale, nakon pada Carigrada, pristižu brojni bizantski umjetnici od pera i kista. Banduri stoga zaključuje kako su firentinske biblioteke s punim pravom u posjedu tolikih vrijednih dokumenata i književnih djela: “Ad quem vero pretiosae illae reliquiae jure potiori pertinent, quam ad dignissimum tot, tantorumque principum haeredem, ad quos Palaeologi, Lascars, Chrysolorae, Gazae, Trapezuntii, Marulli magna Eruditae tum Graeciae lumina tanquam ad tutissimum facto naufragio portum appulerunt”. Firenca postaje novom domovinom mnogim prognanicima: “Tanta autem benignitate, ac munificentia clarissimi illi exules ab Atavis Tuis excepti sunt, ut non tam veterem patriam amisisset, quam novam melioremque reparasse semper sibi visi fuerint”. Pripadnici medicejske vladarske kuće imaju osobitu zaslugu u sprječavanju od propasti toga antičkoga blaga, osiguravajući mu daljnji aktivni život preko potpore koju su pružali razvoju humanističkih studija u svome okruženju: “Neque

ium Orientale.

Bandurijeva nastojanja oko dolaska u blizinu medicejske vladarske kuće doista su urodila plodom jer je mladome benediktincu uspjelo osobno se predstaviti Cosimu III.,²⁵ posredovanjem upravitelja medicejske knjižnice, Antonija Magliabechija.²⁶ Nešto više od desetljeća kasnije, godine 1714., nakon Magliabechijeve smrti, naš će Dubrovčanin biti imenovan i počasnim upraviteljem vojvodine knjižnice.²⁷

Vratimo se zanimanju za književne i znanstvene teme koje je, u zaista širokoj lepezi, njegovao posljednji suveren iz obitelji Medici na firentinskome tronu, Cosimo III.

Ovdje donosimo izvadak iz djela firentinskoga kroničara Francesca Settimannija (1681.–1763.) koji živo crta Cosimov duh željan novih spoznaja:

“Pošto je veliki vojvoda izrazio želju svoju knjižnicu opremiti knjigama na raznim jezicima, te je, u tu svrhu, uputio narudžbe na razne strane svijeta,

vero solum in fovendis eruditissimis illis Graeciae profugis majorum Tuorum liberalitas enituit : siquidem ab his Codices ex totius Graeciae ruina conquisiti, egregia veterum monumenta magnis sumptibus collecta, virique eruditi ex omnibus Europae partibus acciti, qui literis prope depositis, ac morientibus animam, vitamque reddiderunt : quique Tuorum liberalitati, ac munificentiae acceptum ferunt, quod afflictas disciplinas erigere, errantes in sua sede sistere salvas, et sospites potuerunt”. Stoga ne treba čuditi što su se brojni umjetnici odužili toskanskim vojvodama ostavljajući Firenci u naslijeđe remek-djela svojih ruku: “Ab iisdem nobiles Architecti, Sculptores, Statuarii, Pictoresque ad promovendas artes suas singuli praemiis invitati sunt ; unde non modo Florentiam urbium pulcherrimam, sed et Italiam universam, et Europam mirabiliter exornarunt”. Usp. dom Bernard de Montfaucon, *Diarium Italicum*, Parisiis 1702., te posvetno pismo naslovljeno na vojvotkinju orleansku u prvome dijelu Bandurijevih *Numismata, Bibliotheci nummarii*.

²⁵ “Ibi cum viris summis, praesertim vero cum Antonio Magliabecchi, viro apprime erudito et acri ingeniorum atque eruditorum hominum aestimatore, amicitiam ob studiorum similitudinem iniiit, quo etiam auctore in gratiam Cosmi tertii, magni Etruriae ducis, facile se insinuavit.”

²⁶ Antonio Magliabechi (1633.–1714.) sakupio je zbirku rukopisnih i tiskanih izdanja koja će tvoriti korpus prve javne firentinske knjižnice, iz koje će izrasti suvremena Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze. Čovjek fotografskoga pamćenja (prema svjedočanstvima suvremenika nije zaboravljao ništa od onoga što je pročitao), do 40. je godine života imao zlatarsku radionicu na Starome mostu (Ponte Vecchio). Tada ulazi u Cosimovu službu kao upravitelj bibliotečne zbirke vojvodine obitelji. U tome svojstvu ostaje na medicejskome dvoru do kraja života. Osebujne prirode, svaki je svoj trenutak posvećivao sređivanju goleme knjižnične građe koja je ispunjavala doslovno svaki kutak njegova životnoga prostora. Prehranjivao se je uglavnom usoljenom ribom i voćem, da bi što manje vremena trošio na kućanske/kuhinjske poslove, a u svojoj je rastresenosti ne jedanput posegnuo za kojom usoljenom ribicom kao *bookmarkom*. Na vratima svojega stana dao je napraviti otvor kroz koji je mogao vidjeti tko mu želi doći u posjet, te je puštao u svoje odaje samo one koji nisu prečesto dolazili: “(...) acri ingeniorum atque eruditorum hominum aestimatore (...)”, veli za njega Cerva. Usp. biografsku bilješku koju Magliabechiju, na početku svoje zbirke korespondencije Mabillona i Montfaucona (*Correspondance inédite de Mabillon et de Montfaucon avec l’Italie*, 3 vol., Paris 1846.), daje Izdanje Brewerove enciklopedije iz 1896. godine (dostupno putem internetskih stranica www.bartleby.com/81/10775.html) naziva Magliabechija “najvećim knjiškim moljcem koji je ikad živio”: “The greatest bookworm that ever lived. He never forgot what he had once read, and could even turn at once to the exact page of any reference”.

²⁷ Cerva o tome kaže: “(...) utque magnus ille princeps factus testaretur, quo loco apud se esset, suae celeberrimae Laurentianae bibliothecae praefectum, quamvis absentem, honoris gratia constituit”.

stigla je danas u Livorno jedna velika škrinja puna knjiga. Među njima nalazili su se po jedan latinski, litavski i poljski rječnik, primjerak Bellarminova²⁸ katekizma u prijevodu na litavski, gramatika ruskoga jezika, te priručnik u kojemu su objašnjeni alfabet i osnove toga jezika”.²⁹

Firentinski veleposlanik pri engleskome dvoru, Terriesi, velikome je vojvodi slao popise netom objavljenih izdanja na engleskome tržištu knjiga. Popisi su se vraćali označeni križićima uz one naslove koje je Cosimo želio vidjeti na svojim policama. U jednoj takvoj pošiljci stigao je i *Izgubljeni raj* Johna Milтона.

Cosimo je, od vremena svojega mladenačkoga putovanja u britansko kraljevstvo, zadržao brojna poznanstva na Otoku. Jedan od takvih znanaca bio je i engleski diplomat Sir William Temple, čiji je osobni tajnik bio budući slavni pisac Jonathan Swift. Nakon Templeove smrti, Swift na firentinski dvor šalje zbirku njegove korespondencije naslovljenu *Pisma kralju, princu od Orangea te drugim ličnostima*, u čije korice vlas-toručno upisuje posvetu.

Budući pariški mentor našega Bandurija, dom Bernard de Montfaucon, u pismu upućenome velikome vojvodi u travnju 1702., uvjerava Cosima kako čini sve što je u njegovoj moći da što prije na put prema Firenci uputi prethodno mu obećanu knjišku pošiljku:

“Monsinjore, već dugo ima tome kako namjeravam pisati Vašoj Kraljevskoj Visosti, u skladu s dopuštenjem koje mi je Ona dobrotivo iskazala; jedina okolnost koja me je prinudila da do ovoga trenutka odgađam tu svoju namjeru jest teškoća u koju sam zapao nastojeći pronaći knjige koje sam Vašoj Kraljevskoj Visosti bio obećao poslati. Budući da su spomenute knjige tiskom izašle prije gotovo stoljeća, susresti se s njima moguće je tek pukim slučajem. Sutra ću ih uručiti tajniku gosp. toskanskoga poslanika, da bi što prije prispjele u ruke Vaše Kraljevske Visosti”.³⁰

Cosimo III. silno se je trudio zadržati neovisnost svoje republike, no nedugo nakon njegove smrti (1723.) Firenca prestaje postojati kao nezavisna politička tvorevina na zemljovidu Staroga kontinenta. Kako djeca staroga vojvode nisu imala potomaka, godine 1735. sudbina neovisne Firence bila je zapečaćena: te je godine sklopljen preliminarni sporazum, ratificiran tri godine kasnije pod imenom Bečkoga sporazuma.

²⁸ Roberto Francesco Bellarmino (1542.-1621.) djelovao je kao isusovac, teolog, kardinal i teološki pisac, a osobiti je trag ostavio kao autor crkvenih katekizama, koji su ostali u uporabi sve do Prvoga vatikanskoga koncila (1869.-1870.). Godine 1930. proglašen je svetim, a sljedeće godine uvršten je među crkvene naučitelje. Zaštitnik je kateheta.

²⁹ Harold Acton, *Les derniers Médicis*, Paris 2002., str. 214-215.

³⁰ Antoine-Claude Pasquin, dit Valery, *Correspondance inédite de Mabillon et de Montfaucon avec l'Italie, contenant un grand nombre de faits sur l'Histoire religieuse et littéraire du dix-septième siècle, suivie des lettres inédites du P. Quesnel à Magliabechi, bibliothécaire du grand-duc de Toscane Côme III, et au cardinal Noris*, tom 3, Paris 1846., str. 129. Tekst odlomka donosimo u ponešto arhaiziranom hrvatskom prijevodu.

Njime je okončan europski sukob koji je izbio 1733. godine oko prava na poljsko prijestolje. Njime je kao poljski kralj potvrđen saski elektor August II., dok Stanisław Leszczyński, budući punac Luja XV., kojega je na poljsko prijestolje izabrala poljska *szlachta*, kao kompenzaciju dobiva francusku Lorraineu. Lorenski pak vojvoda, tada zaručnik buduće carice Marije Terezije, i budući austrijski car pod imenom Franje I., kao kompenzaciju za gubitak svojega vojvodstva dobiva Toskanu. Njegov izaslanik, princ de Craon, požurio se 1737. godine, nakon smrti najmlađega Cosimova sina, Giangastonea, preuzeti vlast u netom zadobivenoj političkoj stečevini.

Don Bernard de Montfaucon u toskanskome vojvodstvu – prvi koraci na budućem zajedničkom znanstveno-filološkome putu dvojice filologa

Godine 1698., tada prvo ime grčke paleografije³¹ u francuskome kraljevstvu, a i izvan njegovih međa, benediktinac maurističke kongregacije dom Bernard de Montfaucon (1655.–1741.) krenuo je na studijsko putovanje u Italiju, u potragu za grčkim i latinskim rukopisima³² koji bi izdanja crkvenih otaca, na kojima je mauristička pariška zajednica tada marljivo radila, učinili vjerodostojnijima.³³

U Italiji (Rim i sjeverni dio poluotoka) Montfaucon ostaje do 1701. godine, a 11. lipnja te godine ponovno je u svojoj matičnoj pariškoj opatiji, Saint-Germain-des-Prés.

Brojne zbirke sabranih djela crkvenih pisaca koje je uredio te znanstveno-filološke disertacije kojima se javljao u onodobnoj znanstveno-književnoj periodici svjedoče o njegovoj iznimnoj autorskoj vitalnosti.³⁴

³¹ Geneza Montfauconova redovničkoga puta, od Toulousea preko Bordeauxa do Pariza, potvrda je iznimne centraliziranosti ustroja benediktinskoga reda francuskih maurista. dom Claude Martin bio je tako odgovoran za smjernice koje će slijediti istraživački projekti na kojima će raditi timovi benediktinaca unutar zajednice. Imajući u ingerenciji i uređivačku politiku znanstvenih izdanja koje su priređivali pripadnici reda, a jednako tako i obrazovni *curriculum* maurističkih sjemeništa diljem Francuske, nastojao je da svatko unutar zajednice, razvijajući sebi svojstvene darovitosti, pridonese duhovnome rastu i znanstvenome ugledu reda u cjelini. Korespondencija dom Martina s Montfauconom datira vjerojatno od godine 1685. Privolvši mladoga Montfaucona za rad na projektu izdavanja opusa sv. Ivana Zlatoustoga, dočekuje ga dom Martin, godine 1687., na vratima pariške opatije (upravo je na dom Martinovu inicijativu Montfaucon iz Toulousea prešao u samostansku školu u Bordeauxu). Prethodno je, 29. ožujka 1686., dom Bernard s osobitim uspjehom riješio nekoliko filološko-prijevodnih problema koje mu dom Martin šalje u obliku kratkoga testa. Nije proteklo puno vremena od trenutka kad je dom Martin uvidio potencijalnu znanstvenu snagu mladoga postulanta iz Akvitanije, do njegova uključivanja u rad na maurističkim izdavačkim projektima.

³² Cerva jezgrovito kaže: "(...) qui totam fere Italiam comparandae eruditionis gratia peragraverat (...)".

³³ Uoči odlaska u Italiju, Montfaucon je upravo za tisak priredio rukopis sabranih djela sv. Atanzija, već imajući u pripremi koncept pripreme izdanja sv. Ivana Zlatoustog.

³⁴ Kao ilustraciju autorove stvaralačke snage, navodimo ovdje popis Montfauconovih tiskom izašlih djela, zajedno s godinom njihova prvoga izdanja: *Collectio nova patrum et scriptorum graecorum Eusebii Caesariensis, Athanasii et Cosmae Aegypti* (1706.), *Palaeographia graeca sive de ortu et progressu literarum Graecarum et de variis omnium saeculorum scriptiois Graecae generibus* (1708.), *Le Livre de*

Nakon povratka iz Italije, već 1702. godine javlja se dom Bernard latinskim znanstvenim putopisom naslovljenim *Diarium Italicum*. Sastavljen na temelju putnih auto-rovih bilježaka, čiji se francuski rukopis čuva u Francuskoj nacionalnoj knjižnici u Parizu, *Diarium* zainteresiranoj stručnoj publici želi predočiti znanstvene rezultate poduzetoga putovanja. Poprimajući stoga više formu znanstvenoga izvještaja negoli dinamičnoga dnevnika plovidbe, ipak rečeno štivo otkriva i koji detalj o radu istraživačkoga tima u sastavu Montfaucon-Banduri, tada na radnome projektu sastavljanja kataloga rukopisa firentinskih knjižnica.

Unutar korica latinskoga izdanja Montfauconova talijanskoga putopisa po Italiji nalazi se posveta zahvalnoga autora toskanskome velikome vojvodi Cosimu III.:

“Quae sane beneficia immortales gratias expetere, perennique memoriae mandata oportere intelligo”.³⁵

Don Bernard zaista ima razloga izraziti iskrenu i duboku zahvalnost velikome vojvodi koji mu je omogućio nesmetani – “(...) thesaurus hujusmodi patere mihi jussisti, nihil reliquisti inaccessum”³⁶ – pristup firentinskome arhivskome i knjižničnome

Philon de la Vie contemplative avec des observations où l'on fait voir que les thérapeutes, dont il parle, étaient chrétiens (1709.), *Hexaplorum Origenis quae supersunt* (1713.), *Bibliotheca Coislina, olim Segueriana* (1715.) – zbirka od oko 400 grčkih rukopisa koju je sakupio francuski kancelar Pierre Séguier. Njegov je praunuk, biskup grada Metz, Henri-Charles du Cambout, vojvoda od Coislina, objavljivanje kataloga zbirke povjerio Montfauconu, S. P. N. *Joannis Chrysostomi archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia quae extant, vel quae ejus nomine circumferuntur* (13 vol., 1718.-1738.), *L'Antiquité expliquée et représentée en figures* (10 vol., 1709.), *Supplément au livre de l'Antiquité expliquée et représentée en figures* (5 vol., 1724.), *Les Monumens de la monarchie française* (1729.), *Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova, ubi quae in innumeris pene manuscriptorum bibliothecis continentur, ad quodvis litteraturae genus spectantia ... describuntur et indicantur* (1739.). Teme kojima se javljao u znanstvenim časopisima svjedoče o širokome zamahu autorova istraživačkoga duha: uz napise o antičkoj spomeničkoj baštini na tlu Francuske te crtice iz povijesti Bizanta, nailazimo i na nekoliko egiptoloških studija (primjerice o papirusu i egipatskim božanstvima) te na zanimljiv povijesni pregled razvoja arhitekture svjetionika (“Dissertation sur le phare d’Alexandrie et sur les autres phares bâts depuis et particulièrement sur celui de Boulogne sur mer”, objavljeno u *Mémoires de littérature tirés des registres de l’Académie royale des inscriptions et belles lettres*, 1729.). Godine 1742. u *Mercur de France* izlazi mu članak pod naslovom “Recherches à faire dans le voyage de Constantinople et du Levant”. Još 1696., u pismu upućenome svome mentoru dom Claudeu Martinu, Montfaucon predlaže organizaciju studijskoga obilaska šireg prostora Sredozemlja. Svjestan rukopisnoga bogatstva koje skrivaju škrinje bizantskih knjižnica, godine 1728. o istome, naposljetku nikad realiziranome putovanju, piše i markizu de Caumontu: “Dva sam puta gotovo krenuo na putovanje na Istok, u potragu za rukopisima; to treba ostaviti drugima”. Zanimljivo je spomenuti da je tokom boravka u Italiji od 1698. do 1701. Montfaucon kovao planove o poduzimanju slične istraživačke misije na našu obalu Jadrana. Usp. Hugues Leroy, Bernard de Montfaucon et les affaires religieuses etc., u: *Dom Bernard de Montfaucon*, t. II, str. 29, bilješka 28. Benoît Gain, Bernard de Montfaucon, éditeur des Pères grecs, u *Dom Bernard de Montfaucon*, t. I, str. 141-142.

³⁵ Svi ovdje doneseni citati iz djela *Diarium Italicum* preuzeti su iz teksta njegova prvoga izdanja: dom Bernard de Montfaucon, *Diarium Italicum*, Parisii 1702., (faksimil prvotiska dostupan je i putem mrežnoga servisa Francuske nacionalne knjižnice (BnF) *Gallica*, <http://gallica.bnf.fr>).

³⁶ Kako Montfaucon na još jednom mjestu veli: “(...) non data modo Laurentianae illius adeundae Bibliothecae libera facultate; sed consignatis clavibus, in gaza illa litteraria versari me, ac pro lubito in penitiora ejusdem secreta penetrare (...)”.

blagu. Tako će Montfaucon ponijeti i jedan originalni katalog rukopisa slavne medicinske Laurenziane na put u Pariz: "(...) catalogum illum manuscriptorum a viris adprime eruditibus magno otio et sudore confectum, cujus unicum exemplar aderat, in manus deportari meas, et in Gallias usque".

Po dolasku u Firencu francuski je benediktinac, prema vlastitom svjedočanstvu,³⁷ srdačno primljen na konačište u benediktinski samostan sv. Marije.³⁸

Već nakon nekoliko dana Montfaucon kreće u obilazak gradskih knjižnica. Pritom mu je desna ruka³⁹ naš Banduri za kojega francuski benediktinac napominje da solidno vlada grčkim jezikom: "Primis post accessum diebus, comite D. Anselmo Bandurio Ragusino ordinis S. Benedicti Monacho, Graece perito, qui mihi semper adfuit, studiisque meis pro virili mutuam dedit operam, urbem inspectum imus. Primoque bibliothecam Serenissimi Magni Hetruriae Ducis adimus (...)". Montfaucon, koji je svoje firentinske dane provodio u polutami knjižničnih dvorana,⁴⁰ nadalje ističe kako mu je Bandurijeva suradnja bila od iznimne pomoći: "(...) D. Anselmus Bandurius haud levi necessitudine junctus".

Banduri je svoje firentinske dane uglavnom provodio po bibliotekama – "(...) illustrandis penitioribus tabulariis ac vetustissimae aetatis evolvendis monumentis intentus (...)", veli Cerva, no "talijanski novinar",⁴¹ kojega citira Nicolas Fréret, tvrdi da je po dolasku u prijestolnicu toskanskoga vojvodstva Dubrovčanin odmah započeo i predavati klasične jezike u brojnim samostanima svojega reda:

³⁷ "Februarii Florentiam adventamus, ibique a D. Angelo Nincio Monasterii S. Mariae Abbate hospitaliter fraternaeque excipimur (...)", te na još jednom mjestu, u radnoj francuskoj inačici svojega putopisa: "où je fus parfaitement bien receu". Prvi je put Montfaucon boravio u Firenci tijekom veljače i ožujka 1700., a drugi put na povratku u Pariz, u ožujku i travnju sljedeće godine. Za kronologiju Montfauconova boravka u Italiji, usp. Jean Loup Lemaître, "Le voyage d'Italie de Bernard de Montfaucon", u *Dom Bernard de Montfaucon, op. cit.*, t. I, str. 158–185 (osobito str. 162–163). Autor je latinski tekst svojega dnevnika putovanja prilagodio njegovoj primarnoj znanstvenoinformativnoj svrsi, tako da je sva iskustva stečena u pojedinom gradu ili mjestu gdje se je neko vrijeme zadržao, grupirao pod jedan nazivnik bez obzira na možebitnu vremensku rascjepkanost njegova boravka u tim mjestima. Rukopis je pak francuske inačice dnevnika puno životniji i vjernije slijedi realnu putopisnu kronologiju.

³⁸ Samostan je osnovan oko 970. godine. Nekoliko puta tijekom povijesti gubio je osnovnu redovničku namjenu i služio kao sjedište raznih institucija gradske i državne vlasti. Danas se je u njemu smjestila redovnička zajednica Jeruzalemskoga bratstva (*Fraternités monastiques de Jérusalem*) osnovana prije tridesetak godine u Francuskoj. Usp. web stranice zajednice: www.jerusalem.cef.fr.

³⁹ Cerva veli da se je između dvojice subraće brzo rodilo prijateljstvo, a povezalo ih je upravo zajedničko područje znanstvenoga djelovanja: "Hic cum Bandurio nostro, et quod eiusdem instituti esset et quod iisdem studiis teneretur, facile amicitiam iniiit".

⁴⁰ "Quare insequentes pene totos dies ea in bibliotheca contrivimus (...)." No ipak je pokoji trenutak ostao i za ugodni razgovor ili večeru među subračom redovnicima: "Le 14, dimanche, nous allâmes dîner chez les RR. PP. Camaldules avec D. Anselmo Maria de Raguse, M. Magliabechi fut de la partie".

⁴¹ Radi se vjerojatno o autoru članka o Bandurijevu radu u *Giornale de' Letterati d'Italia*, god. X., Venezia 1712., str. 506.

“D. Anselme, quoique très-jeune quand il vint à Florence, *Giovanetto*, pour conserver l’expression du Journaliste italien, se trouva si avancé dans la connoissance des langues savantes, qu’il fut chargé de la direction des études en diverses maisons de son Ordre. C’est ce que nous apprenons du même Journaliste”.

Katalog Laurenziane na kojemu je Montfaucon, uz prijateljsku i znanstvenu potporu Antonija Salvinija⁴² i našega Bandurija, marljivo radio, nakon četiri će desetljeća zauzeti svoje mjesto u autorovu registru rukopisnih kataloga europskih knjižnica, objavljenom pod naslovom *Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova* (Paris, 1739.).

U sklopu *Diariuma* izlaze pred oči zainteresirane znanstvene javnosti i neki od kataloga talijanskih knjižnica koje je Montfaucon pohodio na svom putu. Među njima nailazimo i na katalog latinskih rukopisa pohranjenih u knjižnici firentinske Badije, čije autorstvo Montfaucon *explicite* pripisuje našem Banduriju:

“Catalogum Graecorum, qualis superius editus est, manu mea confeci : Latinorum notam ab amicissimo viro Anselmo Bandurio, manu ipsius accurate exaratam, accepi : estque istiusmodi”.⁴³

Treći katalog rukopisa, kojim će mladi Dubrovčanin⁴⁴ materijalno pridonijeti korpusu Montfauconove *Biblioteke*, popis je rukopisnoga fonda samostanske knjižnice

⁴² Braća Antonio-Maria te Salvino Salvini pripadali su onodobnoj toskanskoj znanstvenoj zajednici. Sa starijim od dvojice braće Salvinija, Antonijem-Marijom, Montfaucon je održavao dugogodišnju korespondenciju. Po navodima Bandurijevih talijanskih biografa, Salvatorea Impellizzerija i Salvatorea Rotte, stariji je Salvini znatno pridonio razvoju Bandurija kao budućega vrsnoga poznavatelja starogrčkoga jezika. Montfaucon izrijekom navodi, u francuskome tekstu svojega putopisa, kako mu je prijatelj bio vrstan poznavatelj grčkoga jezika: “(...) M. Salvini qui est fort habile dans la langue grèque”.

⁴³ *Sequitur catalogus Bandurii*.

⁴⁴ Nešto prije nego je kročio u Firencu, Montfaucon je posjetio Anconu gdje je dobio priliku iz prve ruke upoznati se s dubrovačkim političkim i društvenim prilikama. Vodič mu je naime, *Mr. Benevole*, po ocu bio Dubrovčanin: “La ville d’Ancone est à peu prez grande comme Rimini et peut-être un peu plus. (...) Le lendemain matin nous allâmes en la compagnie de Mr. Benevole voir l’Eglise de St. Cyriaque ; (...) Nous jettâmes ensuite les yeux sur la mer Hadriatique, et nous découvrîmes, au-delà de ce grand golfe, une grande ligne de montagnes qui sont en la Dalmatie et Esclavonie. Le Sieur Benevole, dont le père est de Raguse, nous parla de l’état présent de cette ville. Il nous dit qu’elle est de forme à peu prez carrée, grande environ deux fois comme Ancone, mais bien peuplée et bien fortifiée. Il m’assura / qu’elle ne paye présentement aucun tribut / ny à la porte ny à la répub<lique> de Venise, qu’avant la guerre elle payoit quelque chose au Turc, mais que ce n’étoit que pour payer le passage et le péage de Castelnuovo [Herceg-Novi], où les marchands de Raguse passaient pour aller négocier dans les terres du grand Seigneur. On y parle sclavon, meslé de mots grecs. Il nous dit que pour dire mon Seigneur on dit hospodi emoi, ils prononçoient hospodi comme s’il commençoit par g. gospodi. Les Ragusiens font une reconnaissance et une espèce d’hommage au Viceroy de Naples et luy présentent douze faucons”. Citat je preuzet iz kritičkoga, i prvoga tiskanoga, izdanja Montfauconova dnevnika putovanja po Italiji koji je autor vodio na francuskome jeziku, a čiji se rukopis čuva u Francuskoj nacionalnoj knjižnici (Don Bernard de Montfaucon, *Voyage en Italie-Diarium Italicum : un journal en miettes*, edizione critica, studio e note di Anna Galliano, Centro interuniversitario di ricerche sul viaggio in Italia, Genova 1987., str. 128-129).

firentinske dominikanske opatije sv. Marka. Premda je Montfaucon namjeravao i taj katalog uklopiti u latinsko izdanje svojega znanstvenoga putopisa po Italiji, on je ipak opsegom nadišao materijalne zadanosti *Diariuma* te je punim sjajem zasjao tek unutar *Biblioteke*:

“Haud semel bibliothecam S. Marci Dominicanorum visimus, quae secundum Laurentianam codicum praestantia & copia Florentinis omnibus praecellit, Ebraicis, Graecis, Latinis codicibus instructa probe. Singularis erga nos fuit eorum humanitas, ut catalogi conficiendi lubentissime facultatem concederent.⁴⁵ Graecorum igitur ego, Latinorum Anselmus Bandurius meus laterculum⁴⁶ exaravit, in sequenti tomo edendum : tantam enim supellectilem Diarii hujusce brevitatis capere non valet”.

U pismu koje, 15. srpnja 1701., upućuje Montfauconu u Pariz, Banduri izriječno spominje kako je rukopis rečenoga kataloga knjižnice Sv. Marka dovršen:

“Il Catalogo della Biblioteca di S. Marco de manuscritti latini già da molto tempo è finito”.⁴⁷

Nešto kasnije, u pismu datiranome sa 16. rujna iste godine, Banduri još jednom spominje katalog Sv. Marka, i znatan trud koji je uložio u njegovu izradbu, ovoga puta u kontekstu prijepisa koje će ponijeti sa sobom na put u Pariz:

“Li portarò l’Indice di S. Marco fatto con tutta la diligenza possibile. Le favole di Esopo essendo in mio potere. Da trecento iscrizioni⁴⁸ belle. Da ducento e quaranta tre lettere di Colucio Salutati⁴⁹ da me copiate”.⁵⁰

⁴⁵ Brojni su Montfauconovi osvrti na ljubaznost domaćina pojedinih samostana i knjižnica koji su mu nesebično otvorili vrata svojih institucija. Tome je tako jer se autor katkad našao i pred zatvorenim vratima (primjerice, među subraćom benediktincima u Veneciji). Slične je nemile dogodovštine mogao pripovijedati i Montfauconov stariji subrat, dom Jean Mabillon, koji se je tijekom svojega znanstvenoga hodočašća u talijanske riznice rukopisa poduzetoga kojih dvadesetak godina prije dom Bernardova puta, često znao naći pred “tvrdooglavo” zatvorenim vratima samostana, kakve li koincidencije, baš u doba objeda. Usp. Kriegel, *L’histoire*, str. 80- 83.

⁴⁶ Lat., popis.

⁴⁷ Korespondencija Banduri-Montfaucon, 8 pisama u rukopisu, Francuska nacionalna knjižnica, zbirka francuskih rukopisa, 17702, f° 126-127.

⁴⁸ Trio Montfaucon-Salvini-Banduri dio je vremena odvojio i za proučavanje te transkripciju latinskih natpisa iz firentinskih državnih i privatnih lapidarija: “Martii comitibus D. Anselmo Bandurio & Antonio Salviano fidissimis amicis in villam Stroziam ad montem Hugonis properamus ; ibique ad trecentas inscriptiones, quae maxima pars ineditae sunt, exscripsimus”.

⁴⁹ Tijekom boravka u Firenci, Banduri u knjižnici samostana sv. Marije od Andela otkriva 243 dotad neobjavljena pisma talijanskoga humanista Coluccia Salutatija, dok su njegova istraživanja provedena u knjižnici firentinske Badije na svjetlost dana iznijela dio korespondencije Leonarda Brunija i Poggia Braccolinija. Premda vremenski još nismo u Parizu, spominjemo, u kontekstu Bandurijeva rada na rukopisnoj ostavštini talijanske renesanse, i njegov senzacionalni pronalazak 140 Petrarkinih pisama te dvije disertacije iz pera istoga autora, *Familiares* i *De viribus illustribus*, do čijega je otkrića došao prebirući listove po pariškim kraljevskim bibliotekama. O tome javlja Montfaucon, u travnju 1703., upravitelju medicjske knjižnice, Antoniju Magliabechiju, sljedeće: “Le P. D. Anselme de Raguse a trouvé ici quarante nouvelles épîtres de Pétrarque, avec d’autres ouvrages considéras

U latinskome dnevniku Montfaucon ne propušta spomenuti kako Banduri tada boravi u Parizu i da on, kao mentor, polaže velike nade u njegov znanstveni razvoj, osobito u pogledu poznavanja biblijskih jezika:

bles du même auteur, qui n'ont pas encore été imprimés, cette découverte est fort remarquable et fera plaisir aux gens de lettres". Aleksandar Stipčević smješta to Bandurijevo mladenačko otkriće u godinu 1702., kad i dolazi u Pariz i opatiju Saint-Germain-des-Prés. Isusovci, tada ljuti protivnici benediktincima u znanstvenim i metodološko-dogmatskim pitanjima, posvećuju tome Bandurijevo otkriću dosta prostora u svome znanstveno-književnom glasilu *Mémoires pour l'histoire des sciences et des beaux-arts*, poznatijega pod nazivom *Mémoires de Trévoux*, u broju iz veljače 1703. U spomenutom članku autor pripisuje pronalazak i izdavački projekt objavljivanja Petrarkinih pisama i studija dom Montfauconu, uz ciničnu napomenu da bi čitateljstvu bila milija koja propovijed sv. Ivana Zlatoustoga nego moralistički naputci u Senekinu stilu: "Le public saurait plus de gré au P. Montfaucon d'imprimer plusieurs Homélie de S. Chrysostome cachées jusqu'ici dans les Bibliothèques. (...) La simplicité noble et l'éloquence solide de S. Chrysostome sont fort du goût d'un siècle sensé et revenu de la bagatelle ; il aura peu d'empressement pour les pointes et la morale guindée du linge de Sénèque". U lipnju iste godine Montfaucon se javlja odgovorom na citirani članak, u kojemu jasno imenuje Bandurija kao priređivača izdanja Petrarkine rukopisne ostavštine, pridodavši kako Petrarkine poslanice nisu isključivo moralizirajućega karaktera već sadrže i brojne reference na povijest onoga doba kao i na dijelove bibliografije brojnih slavni pisaca, koji bi nam inače ostali nepoznati. Banduri se je odmah pothvatio traženja izdavača za svoj rukopis, naslovljen *Bibliotheca anecdota scriptorum decimi quarti et decimi quinti saeculi*, obrativši se najprije rotterdamskome izdavaču Leersu. U svoju je zbirku Banduri namjeravao, uz Petrarkine tekstove, uvrstiti i humanističku korespondenciju iz firentinskih knjižnica. Tijekom pregovora koje je vodio s Leersom, iz Rima mu pristizhe bolja financijska ponuda (posredovanjem opata Agabita Mosce, papina rođaka) i Banduri rukopis konačno upućuje na adresu rimskoga izdavača, bojeći se, zbog ratnih prilika (nalazimo se na početku sukoba oko prava na španjolski tron, koji će trajati od 1701. do 1714.), u kojemu jasno ostvarenja suradnje s Nizozemskom (još jedan benediktinac iz opatije Saint-Germain-des-Prés, Thierry Ruinart, izražava bojazan u tome smislu: "Si les temps étaient plus favorables on pourrait imprimer, mais les guerres qui interrompent tout le commerce empêchent aussi la publication des livres"). No, tadašnji papa, Klement XI., unatoč prvotnu povoljnom sudu, našao se povrijeđen nekim dijelovima Bandurijeve, još neobjavljene zbirke te je njezin autor odlučio pričekati povoljniju političku klimu za objavljivanje rukopisa, ne hoteći izazvati papino nezadovoljstvo i na taj način kompromitirati mauristički red. Ludovico Antonio Muratori, voditelj milanske i modenske dvorske knjižnice, smatra kako je razlog u činjenici što je u spisima papinska avignonska epizoda podvrgnuta oštroj kritici: "Il Padre di Montfaucon avea qualche opera inedita del medesimo; e costì mi fu detto che il Padre Bandurio [o Bandurio Anselmo] volea stampare molte sue lettere e dedicarle al Papa, ma che ritrattò il pensiero dopo avere osservato che staffilavano di troppo la corte di Avignone". I tako, nažalost, Bandurijeva *Bibliotheca anecdota* nije nikad zaživjela tiskom, a autorov je rukopis izgubljen tako da će, u njemu kritički obrađena, Petrarkina djela javnosti postati dostupna tek dvjestotinjak godina kasnije (primjerice, izvorni tekstovi Petrarkinih *Familiars* i *De viris illustribus* ponovno su izronili iz mraka knjižničnih škrinja tek 1890.). Bandurijevi talijanski biografi, Salvatore Impellizzeri te Salvatore Rotta, izriču sud da su humanistički tekstovi koje je Banduri imao nakanu objaviti ostali neobjavljeni još stoljećima poslije ili su zaživjeli u znatno lošijim kritičkim izdanjima. Za citat preuzet iz Montfauconova pisma upravitelju medicijejske knjižnice, Magliabechiju, usp. Valery, *Correspondance*, str. 149; za citat preuzet iz pisma Thierryja Ruinarta Magliabechiju, od 27. veljače 1708., usp. isto, str. 188-191; za citat ulomka iz pisma L. A. Muratorija budućem upravitelju firentinske knjižnice, Antonu Francescu Marmiju, od 25. veljače 1708., usp. Matteo Campori éd., *Epistolario di L. A. Muratori*, vol. 14, t. III, Modena 1902., str. 958-959.

⁵⁰ Usp. bilješku 47, f° 130-131. U pismu od 22. srpnja 1701. (f° 128-129), Banduri piše kako upravo radi na prijepisu rečenih pisama: "Attual.te sto copiando le lettere di Colucio Salutati".

"Florentiae duos penes menses versatus, bene multa nec spernenda erui ; opera usus & consilio cl. v. D. Anselmi Bandurii Monachi Benedictini, & Antonii Salvini, qui mihi semper nec rogati adfuerunt; multa manu propria exscripserunt, in sequentibus publicanda. Prior jam mecum Parisiis agit: operamque navat strenuissime linguis Graecae, Ebraicae, litterisque humanis atque divinis, ut spes sit brevi fore peritissimum. Huc in eam rem transmissus a Magno Hetrueriae duce: cujus in litteratos maxime beneficentia studiumque elucet in dies".

Po Montfauconovu kazivanju Banduri biva poslan u Pariz na inicijativu⁵¹ velikoga vojvode, kako bi tamo stekao obrazovanje kojim bi kasnije pridonio znanstvenome ugledu Firentinske Republike. Cosimovi razlozi za stipendiranje mladoga Dubrovčanina nisu bili baš potpuno lišeni razmišljanja o probitku vlastitoga vojvodstva. Nicolas Fréret pak tvrdi, u već citiranome počasnome govoru, kako je Cosimo, želeći vratiti sjaj sveučilištu u Pisi, osnivanjem katedre crkvene povijesti odabrao upravo našega Dubrovčanina za spomenuto predavačko mjesto, a na savjet dom Montfauconova koji mu je predložio da mladoga kandidata prethodno pošalje u Pariz, u opatiju Saint-Germain-des-Prés kako bi tamo razvio sposobnost kritičkog promišljanja povijesnih činjenica.⁵²

Kako osigurati studijski boravak u slavnoj maurističkoj opatiji Saint-Germain-des-Prés?

Osam pisama što ih je Dubrovčanin uputio dom Montfauconu, u razdoblju od svibnja 1700. do rujna 1701., na vrlo zoran način predočuju teškoće koje je morao savladati ne bi li ostvario svoju ambiciju. Opatija Saint-Germain-des-Prés bila je u ono doba vrlo popularno znanstveno odredište te su kriteriji za odabir kandidata bili strogi. O tome svjedoči sam Banduri u pismu dom Bernardu: "(...) ella mi scrive, che

⁵¹ "Expectamus Dom Anselmum Mariam Bandurium qui sub auspiciis Regiae celsitudinis tuae Lutetiam quam primum venturus est : et nobiscum aliquo tempore versaturus. Curabimusque ut vota assequatur, et *quem sperat tanti itineris fructum decerpit*" (istaknuo autor članka). Usp. Odlomak iz pisma koje citira Jean Dayre, u članku "Documents inédits sur la vie de Banduri à Paris", objavljenom u *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, br. 1, Zagreb 1937., str. 148. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, filza 1121, f° 377 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁵² "Le Grand Duc Cosme III, voulant donner un nouvel éclat à l'Université de Pise, avoit résolu d'y fonder une chaire d'Histoire Ecclésiastique, & vouloit que cette chaire fût remplie par un Religieux. Dom Bernard consulté par le Grand Duc, lui proposa le jeune D. Anselme, ajoutant que pour le rendre encore plus capable de répondre pleinement à l'objet de ce nouvel établissement, il seroit bon de l'envoyer passer quelques années à Paris dans la maison de saint Germain-des-Prés, afin d'y puiser le goût de cette Critique judicieuse, sans laquelle l'érudition la plus vaste ne sera jamais qu'un amas informe & ténébreux de connoissances peu exactes. Le Grand Duc approuva le sentiment de Dom Bernard, & résolut d'envoyer D. Anselme à Paris." Činjenica je ipak da talijanski Bandurijevi biografi, Impellizzeri i Rotta, iznose sumnju u vjerodostojnost Fréretova diskurza o pitanju Bandurijeva imenovanja na mjesto profesora crkvene povijesti na sveučilištu u Pisi, argumentirajući svoje tvrdnje nedostatkom materijalnih pisanih dokaza iz pera "bolje informiranih" – "dei meglio informati (G. Bianchini, A. M. Querini, S. Cerva)" – svjedoka o Bandurijevu životu i radu.

sarebbe più facile assai ad ottenere la licenza in ogni altro monasterio, che in S. Germano".⁵³

Više će puta u navedenome razdoblju naš benediktinac gubiti nadu u ostvarenje svojega sna ("(...) non hò altra premura, ne desiderio, che di vivere seco in compagnia qualche anno, questo è il sommo de miei desiderij"⁵⁴), sudarajući se, kako mu se katkad činilo, s nepremostivim zaprekama, poput dozvole predsjednika dubrovačke kongregacije.⁵⁵ U jednome trenutku izreći će čak i sumnju kako je njegov zaštitnik, dom Montfaucon, izgubio interes⁵⁶ za njegove osobne znanstvene kvalitete⁵⁷ unatoč

⁵³ Korespondencija Banduri–Montfaucon, f° 122–123, pismo do 26. listopada 1700.

⁵⁴ Isto, f° 117–118, pismo od 25. svibnja 1700. U pismu od 26. listopada 1700. (f° 122–123), Banduri istu misao izražava na latinskome: "Hęc sunt mea vota Vir Doctissime, Tecum vivere, Te colere, a te instrui (...)".

⁵⁵ U pismu od 16. rujna 1700. (f° 130–131), Banduri izražava veliku dvojbu oko ostvarenja toliko žude-noga puta: "(...) non v'era cosa più incerta al mondo dell'ora della mia per costì partenza, mentre il mio P. Presidente non mi voleva in alcun conto concedere la licenza, e da Roma per quella hora non s'era ricevuto altro riscontro, che parole colorite di speranza".

⁵⁶ U nastavku pisma od 16. rujna 1700., uostalom potpuno obojenu malodušnošću autora, progovara Banduri o razočaranju dom Montfauconovim (ne)zalaganjem za njegov slučaj: "Fin à tanto che sono stato nel puro dubio circa la licenza del mio P. Presidente hò visuto sempre con la speranza quasi certa di dovermi sortire l'intento ; ma hora che vedi non già disperata ogni mia lecita di poter ottenere tal licenza, ma forsi rafredato il suo affetto verso la mia persona, e per conseguenza poco curarsi d'havermi al suo servizio, hora si che hò perduto affatto ogni speranza, e posto l'animo total.te in pace, benche questo colpo da me venisse sentito da quella volta, che mi cominciò V. P. Rma scrivere in Italiano".

⁵⁷ Banduri se svojski trudi predočiti sve argumente koji bi mogli skloniti dom Montfaucona i izbornu povjerenstvo na donošenje, za njega, povoljnoga suda. Veli mladi benediktinac, u pismu od 26. listopada 1700. (f° 122–123), kako bi učinio sve što je u njegovoj moći ne bi li dokazao slavnome subratu koliko ga cijeni: "Mi dispiacerebbe bensì, quando, ancorche motivo minimo, havessi io dato à V. P. Rma, che fusse degno della diminuzione del suo affetto à proporzione del quale io volentieri mi sceglierei qualsivoglia pena, perche ella s'accertasse in quanto peggio sia quello appresso di me". S puno sigurnosti u sebe, Banduri tvrdi, u pismu od 21. rujna 1700. (f° 120–121), kako mu predsjednik njegove kongregacije čini krivo uskraćujući mu dozvolu potrebnu za odlazak u Pariz, uz argument kako druge kongregacije, na vlastiti trošak, šalju svoje štíćenike na znanstveno usavršavanje kod pariških mavrinaca: "(...) desiderarei che anche V. P. Rma li [sc. "pateru predsjedniku" dubrovačke kongregacije] serviresse in Latino, con dimostrargli con quanto mio danno mi nega la licenza, e che speranza in me habbia del profitto nelle lettere, e quanti superiori delle altre cong.ni ambiscono 'ottenere la grazia di potere mandare li loro monaci allevare nella Cong.ne di S. Mauro, et anche con dispendio delle loro Cong.ni". Usp. i pismo od 26. rujna 1700. ("à quest' hora si sia pentito il mio P. Presidente per non havermi dato la licenza"; f° 122–123). Banduri ne jednom naglašuje, u pismu od 22. srpnja 1701. (f° 128–129), kako vrlo marljivo istražuje po firentinskim bibliotekama, nastojeći prepisati sve što bi slavnoga paleografa moglo zanimati: "Non tralascio alcuna diligenza per incontrare cosa di suo genio; anzi hò abandonato ogni studio per raccogliere le cose, che li possono essere di genio (...)". K tome nadodaje kako poduzima sve korake kako bi zaobišao nepovoljne okolnosti (pismo od 22. srpnja 1701., f° 128–129): "Tutte quelle cose che V. P. Rma mi raccomanda che le porti, le porterò, e ciò che mancasse so che non havrà d'attribuire alla mia negligenza, ma alla impossibilità, e alla mancanza altrui", poput slučajeva nemara suradnika (pismo od 18. rujna 1700., f° 119): "Quel Pre Bibliotecario degli Angeli è ritornato in Fiorenza, e l'hò incontrato per andare dal Sig.re Magliabechi, il quale mi hà detto, che è stato fuori, e frà otti giorni doveva di nuovo andare fuori, ma che in questi otti giorni haverebbe ricopiato il martirologio; e

svem trudu koji je mladi redovnik ulagao u izradu kataloga te skupljanje knjižnične i druge⁵⁸ građe za svojega budućega mentora: "(...) fin' hora non hò potuto havere l'Indice della Biblioteca Laurenzia, havendomi tenuto sempre il Sig.re Ducci in speranza, ma spero, e farò il possibile per haverlo".⁵⁹

No ipak, Anselmo se ne predaje lako.⁶⁰ Tako će više puta pokušati skloniti dom Montfauconu da mu ishodi preporuku⁶¹ koje utjecajne ličnosti:

mel'haverebbe portato per farlo ricopiare à V. P. Rma ; starò aspettando, Dio lo faccia, sum Thomas cognominatus (...) in questo particolare (...)", osornosti knjižničara (pismo od 18. rujna 1700., f° 119): "Riceverà V. P. Rma qui acclusi li quattro fogli che desidera di Mattheo Palmieri de temporibus, accio possa vedere se li serve il resto, e servendoli bisognerà, che V. P. Rma scriva à questo P. Abbate accio mi dia licenza da copiare, perche nel mentre copiavo questi hò sentito qualche d'uno de religiosi brontolare", te neočekivanoga porasta cijena nekih popratnih usluga (pismo od 8. siječnja 1701., f° 124-125): "Quel Prete che deve dipingere le figure spettanti alla topografia Xriana è stato questi giorni indisposto, ma hora sta meglio, e proseguirà l'opera per appunto, come V. P. Rma desidera, ciò è con i colori affatto simili à quelli sono nel libro; ma dovendo ponere li colori, li è parso poco guadagno sei scudi, dovendo porre l'opera, e li colori. Gl'hò detto, che li sarà data qualche bagatella di più di sei scudi purche faccia bene (...)".

⁵⁸ U pismu od 15. srpnja 1701. (f° 126-127), Banduri obećaje donijeti dom Bernardu i nekoliko antičkih natpisa koje je pronašao u Firenci: "Hò fatto la raccolta d'alcune iscrizioni in compagnia del Sig.re Dottore Salvini che non li dispiacerà".

⁵⁹ Korespondencija Banduri-Montfaucon, f° 124-125, pismo od 8. siječnja 1701.

⁶⁰ Cerva šarmantnim humorom želi oslikati mladenačku Bandurijevu upornost, iznoseći pritom i zanimljivu napomenu o načinima na koje se je dolazilo do studijskih stipendija-"non sine officiis tentatam": "Bandurius occasionem nactus adeo praeclaram summae eruditionis comparandae sortemque ultro sibi oblatam et a multis aliis frustra expetitam et non sine officiis tentatam, cum praesertim magnus dux itineris sumptus et quae necessaria futura erant Parisiis commoraturus ad usum atque etiam cultum promisisset, facile amplexus est *nec passus eam e manibus elabi*, cui similem fortasse nullam esset habiturus". Stipendija koju je od velikoga vojvode dobio Banduri pokrivala je dakle troškove putovanja te života u Parizu. Kasnije će, na Montfauconovu molbu, a na trošak Cosimove riznice, Banduriju biti dodijeljen i prepisivač. U prvo vrijeme bit će to talijanski redovnik Bernardo Andrea Lama, mladić koji je, po Fréretovom svjedočanstvu, lijepo vladao latinskim, grčkim, pa čak i hebrejskim jezikom, no njegova ga je pjesnička priroda odvela drugim stazama. Čini se da je Lama došao u Francusku želeći upoznati slavnoga filozofa Malebranchea. Kasnije ga nalazimo u Pijemontu, gdje se je bavio pedagoškim radom, nastojeći na talijanskome tlu implementirati zaslade francuske pedagogije. Usp. Fréret, *Éloge du P. Banduri*, te Françoise Waquet, *Le modèle français et l'Italie savante. Conscience de soi et perception de l'autre dans la République des lettres (1660-1750)*, École française de Rome 1990, str. 123. Mladoga Lamu zamijenit će Louis-François-Joseph de la Barre, čije je poznavanje grčkoga jezika te vještina u čitanju i kolacioniranju rukopisa morala uvelike olakšati opsežan Bandurijev posao. Usp. biobibliografsku bilješku koju o de la Barreu donosi *Le Grand Dictionnaire Historique, ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane* Louisa Morérija, vol. 10, Paris 1759. (izdanje dostupno putem mrežnoga servisa Francuske nacionalne knjižnice, *Gallica*, na web stranicama <http://gallica.bnf.fr>).

⁶¹ Banduri će nastojati zadobiti podršku kardinala Radulovića, zatim agenta Dubrovačke Republike u Rimu, opata Pierizzija, Montfauconovih suradnika i prijatelja, dvojice Antonija, Magliabechija te Salvinija: "Doveva veram.te scrivere al Sig.re Magliabechi nel suo arrivo et al Sig.re nostro Salvini, poiche hò lavorato non poco per lei, et è un buon' amico", ali i crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika poput pariškoga nadbiskupa, kardinala de Noillesa: "Li [sc. dom Montfauconu] scrissi colla passata pregandola per la raccomandazione appresto l'Arcivescovo di Parigi supponendo che dovesse fermare qui qualche giorno, ma hieri presto arrivò, e questa matina di buon hora è partito", te prvenstveno velikoga toskanskoga vojvode, Cosima. Bandurijevo će se lobiranje pokazati

“A chi soggiungo col pregarla, che dovendo V. P. Rma andare ad inchinare S. A. R. del Gran Duca di Toscana, voglia fare qualche honorevole menzione della mia persona, Epistola non erubescit, può così scrivo, nam qui semel verecundiae fines transierit, eum bene et naviter oportet esse imprudentem”.⁶²

Posljednje⁶³ pismo⁶⁴ koje mladi Anselmo upućuje svome budućemu mentoru u Pariz ima pomirujuće tonove. Put je sad vrlo izgledan te se Banduri već vidi u ugodnome razgovoru s učenim članom pariške benediktinske obitelji: “Haveremo molta materia di discorere, e più di ridere (...)”. U srpnju, niti puna dva mjeseca prije, živio je mladić u velikoj neizvjesnosti, “(...) puole credere con qual’ ansietà io vivo, come conto i momenti, quanto lunghi questi mi sembrano confesso in vero, che ogni momento mi pare un secolo intiero, mentre sto senza di lei, e di più con prossima speranza di venire da lei; dies mei in otio, et amaritudine (...)”,⁶⁵ dočim sad ne može

uspješnim. Tako u siječnju 1702., malo prije no što će Banduri prijeći ulazni prag znamenite pariške opatije, veliki vojvoda upućuje Mabillonu te Montfauconu dva pisma preporuke za svojega štićenika. Donosimo ovdje ulomak iz pisma naslovljenoga na dom Bernarda: “Hauendo ottenuta a Roma il Pre D. Anselmo m.a Banduri la facultà di passare in cotesto Monastero oue egli pensa di poter conseguire il lodeuole suo intento di approfittarsi non solo nelle scienze ma ancora nelle virtù religiose mediante la disciplina e li insegnamenti di Va Pta che gode si gran credito nell’ une e nell’ altre io però morso dalla parzial considerazione con che riguardo questo Pre non lascio di pregare la Pta Va che uoglia compiacersi di mirarlo cortesam.te e di darli tutti quelli ammaestram.ti e lumi che siano ualeuoli a condurlo alla meta che egli si è proposto. Ne io diffidanto punto che Va Pta per proprio zelo e per secondare ancora le mie istanze non sia per compartirli ogni fauore le ratifico la grata memoria che le ne conseruo nell’animo mio (...)”. Jesu li “scienze” i “virtù religiose” bili jedini razlozi koji su Cosima nagnali da iskaže svoju darežljivost? Ako vjerujemo Appendiniju koji u djelu *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia et letteratura de’ Ragusei* tvrdi kako je Banduri na francuskome dvoru djelovao i u svojstvu tajnoga agenta toskanskoga vojvode, tada je slika ponešto drugačija: “Ma vedendo [Cosimo III] nel tempo stesso di poter aver in lui [Banduri] una persona capace di prestargli dei grandi servigi, lo creo suo Ministro segreto secondo un avveduto costume di quelle gran Casa di tenere presso le Corti, oltre il Ministro ordinario, un altro uomo di confidenza, d’ingegno et di attività, a cui poter commettere affari segreti, e di grande rilievo”. Usp. Josip Nagy, u članku “Prilozi za biografiju Anselma Bandurija”, objavljenome u: *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, god. IX, br. 1-2, Beograd 1929., str. 83-108, citira Francesca Mariju Appendinija (1778.-1837.), talijanskoga povjesničara i filologa, koji je u razdoblju od 1792. do 1835. bio profesorom, a zatim i rektorom, pijarističkoga kolegija u Dubrovniku. Za ulomke iz Bandurijevih pisama Montfauconu, usp. Korespondencija Banduri-Montfaucon, f° 126-127 te f° 124-125; za ulomak iz pisma velikoga vojvode Montfauconu, usp. Dayre, Documents, str. 148. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, filza 1122, f° 377 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁶² Korespondencija Banduri-Montfaucon, f° 117-118, pismo od 25. svibnja 1700.

⁶³ Od rukopisne ostavštine koja je ostala sačuvana.

⁶⁴ Korespondencija Banduri-Montfaucon, f° 130-131, pismo od 16. rujna 1701. Prvo pismo koje Banduri šalje u Pariz, a odnosi se na njegova nastojanja da si osigura studentsko mjesto u opatiji Saint-Germain-des-Prés, nosi datum 25. svibnja 1700. Bilo je potrebno dakle više od godinu dana da se ostvare mladićeva nadanja. U posljednjem pismu (od 16. rujna 1701., f° 130-131) koje dom Bernardu upućuje iz Firence, Banduri će reći koliko ga je dugotrajna neizvjesnost oko odlaska u Pariz iscrpila: “Ella puole considerare quanto m’habbia perturbato una così lunga tardanza in tutto, e per tutto”.

⁶⁵ Isto, f° 128-129, pismo od 22. srpnja 1701.

dočekati datum polaska: "Affretarò quanto più potrò presto il viaggio, si perche patisco senza di lei, vorrei havere le ali (...)"⁶⁶

Dolazak na žuđeno odredište–opatija Saint-Germain-des-Prés u godinama kad Banduri postaje članom pariške maurističke zajednice

U veljači, točnije 20. dana u mjesecu, godine 1702. dom Anselmo konačno stiže na obale Seine. Već četiri dana kasnije nositelji znanstvenoga ugleda opatije, dom Jean Mabillon⁶⁷ i dom Bernard de Montfaucon, upućuju, svaki od svoje strane, pismo u Firencu u kojemu obavještavaju Cosima o sretnome okončanju putovanja koje je Bandurija, preko Livorna i Marseillea, dovelo do prestižne opatije.⁶⁸

Početak XVIII. stoljeća benediktinska opatija Saint-Germain-des-Prés postoji već više od jedanaest stoljeća. Banduri stiže u zajednicu od pedesetak članova, od kojih deset do dvadeset studira teologiju. Opatija je i administrativno središte francuske maurističke kongregacije. U njoj stoluje generalni superior reda, njegova dva pomoćnika,

⁶⁶ Isto, f° 130-131, pismo od 16. rujna 1701.

⁶⁷ Ako je dom Montfaucon prvak grčke paleografije, dom Mabillon (1632.-1707.) svakako je nositelj početnoga impulsa razvoja diplomatske znanosti. Skromni benediktinac, nakon novicijata u Reimsu te kratkoga boravka u Nogentu, stiže najprije u kraljevsku opatiju Saint-Denis gdje asistira dom Claudeu Chantelouu u pripremi izdanja sabranih djela sv. Bernarda (prvi svezak izlazi 1667.). Sljedeći veliki projekt u kojemu Mabillon sudjeluje jesu *Acta Sanctorum*, prikaz povijesti reda kroz djela njegovih svetaca i znamenitih članova. Na čelu toga izdavačkoga tima nalazio se dom Luc d'Achery, voditelj samostanske knjižnice u opatiji Saint-Germain-des-Prés. U razdoblju u kojemu katoličanstvo u cjelini nastoji iznaći povijesnu utemeljenost za postavke na kojima počiva, mauristička *Acta Sanctorum* donose važnu novinu, pristupajući hagiografskim zapisima, iz kojih crpe svoju građu, na nov način, tražeći, i nalazeći, u njima autentičnu potvrdu za povijesne danosti. Začetke znamenite Mabillonove historiografske metode, u svoj svojoj punini predočene u autorovoj *Diplomatici*, treba dakle tražiti u strukturi *Acta Sanctorum*. Prvotni poticaj za sastavljanje historiografskog priručnika koji bi, svojom metodom, razriješio znanstvene dileme oko vjerodostojnosti povijesnih akata, treba potražiti u znanstvenoj polemici između nizozemskoga teologa Papenbroeck i Mabillona. Papenbroeck je, naime, u uvodu bolandističkoga bibliotečnoga niza, *Acta Sanctorum Bollandiana*, doveo u pitanje autentičnost merovinskih kraljevskih akata koji su se čuvali u opatiji Saint-Denis. Mabillonova je *Znanost o diplomaciji (De re diplomatica libri, objavljene 1681.)* odgovor na bačenu rukavicu. Kričička pravila koja je tim djelom Mabillon ponudio znanstvenoj javnosti temeljito će izmijeniti historiografski pristup proučavanju povijesnih izvora. Slavan, ali i osporavan, skromni mavrinc biva predstavljen, posredovanjem remskoga biskupa Le Telliera, Luju XIV. Od toga trenutka, Le Tellier te kraljev ministar Colbert angažiraju ga da u interesu kraljevske administracije putuje diljem Francuske i Europe skupljajući i prepisujući akte važne za povijest francuskoga kraljevstva. Golemi opus koji je Mabillon ostavio svjedoči o silnoj radnoj disciplini koja ga je pokretala. Njegov suradnik, i kasnije biograf, dom Thierry Ruinart, piše kako je Mabillon ustajao u dva sata ujutro i radio sve do večeri, napuštajući svoj radni stol tek da bi pribivao trenutcima zajedničke molitve. Usp. Kriegel, *L'histoire*, str. 25-102.

⁶⁸ Usp. Dayre, *Documents*, str. 148 te pismo br. CCCLXIII (Montfaucon velikome toskanskome vojvodi, Cosimu III., pismo od 24. veljače 1702.): "Dom Anselmo Maria arriva ici le 20 de ce mois", u Valery, *Correspondance*, str. 125. Istoga dana i dom Mabillon upućuje pismo velikome vojvodi, u kojemu spominje i dolazak novoga štićenika u samostan: "Monseigneur, j'ai reçu avec une singulière vénération la lettre dont il a plu à V. A. S. de m'honorer, au sujet de D. Anselme, qui est arrivé heureusement ici". Usp. Valery, *Correspondance*, str. 123-124.

tajnik, vizitator francuske provincije, rizničar kongregacije i dr. U jednome izvještaju o broju redovnika koji doista pribivaju propisanoj službi Božjoj, dom Mabillon, premda mu to nije bila namjera, precizira da od 45 redovnika, koliko ih je u tome trenutku obitavalo u samostanu, njih dvanaest sudjeluje u izdavačkim projektima kongregacije. Banduri će se, dakle, priključiti samostanskome studentskome ogranku, a uskoro će biti uključen i u rad izdavačkih timova-nositelja izdavačke djelatnosti reda.

Pravila reda bila su stroga, uza stalni post te šest do osam sati molitve na dan. No, u doba dom Montfauconova djelovanja prvotna je oštrina kongregacijske regulative ipak bila ponešto ublažena.

Banduri će zateći još cjeloviti izgled samostanskoga kompleksa, tada izvan gradskih obrambenih zidina grada Pariza. Naime, njegov je veći dio devastiran tijekom francuskih revolucionarnih godina krajem XVIII. st. Zasiurno je brojne trenutke Banduri provodio u znamenitoj samostanskoj knjižnici⁶⁹ koja je potpuno uništena u požaru tijekom revolucionarnoga razdoblja.

Prvi dojmovi pariške maurističke zajednice o mladome subratu iz Dubrovnika

Stigavši u Saint-Germain-des-Prés, Banduri će se ubrzo pokazati marljivim đakom te predanim članom zajednice. O tome će više puta dom Montfaucon te dom Mabillon pisati vladarskoj obitelji u Firencu, velikome vojvodi Cosimu i njegovu sinu Ferdinandu.⁷⁰

Pismom od 24. veljače 1702. Montfaucon obavještava tako velikoga vojvodu da je mladi Anselmo sretno doputovao na odredište.⁷¹ Nepuna dva mjeseca kasnije⁷² dom Mabillon pohvalno piše velikome vojvodi o Bandurijevu vladanju koje pridonosi duhovnoj izgradnji čitave zajednice:

“Il se comporte très-religieusement,⁷³ et il édifie toute notre communauté dont il est fort aimé”.

⁶⁹ “Nous sommes ici parmi les maçons et les architectes : notre bibliothéque est presque finie sur le réfectoire (...)”, piše Montfaucon, u pismu od 23. rujna 1714., Angelu Mariji Quiriniju. Usp. Valery, *Correspondance*, str. 204-205.

⁷⁰ Glavni izvor za tekstove spomenutih pisama-izvještaja jest Valeryjeva zbirka korespondencije dvojice znamenitih mavrinaca, *Correspondance inédite de Mabillon et de Montfaucon avec l'Italie*.

⁷¹ “Dom Anselmo Maria arriva ici le 20 de ce mois.” Usp. Montfaucon napominje kako mladi benediktinac ima veliku sklonost k učenju “svetih jezika”. Usp. Valery, *Correspondance*, str.125.

⁷² Usp. isto, str. 128, pismo od 10. travnja 1702.

⁷³ Još će se, na nekoliko mjesta, korespondencija slavni mavrinaca s firentinskim dvorom pohvalno osvrnuti na Bandurijevu uzorno vladanje. Tako dom Montfaucon piše, u pismu od 13. studenoga 1702.: “Veoma je omiljen u samostanu: svojom dobrom prirodom te uzornim i pobožnim vladanjem pridobio je srca svih redovnika”. (“Il est fort aimé dans le monastère: son bon naturel et sa conduite sage et religieuse lui attirent les coeurs de tous les religieux.”). Usp. Valery, *Correspondance*, str. 140-141, pismo upućeno princu Ferdinandu, te bilješku 73. U godišnjem izvještaju o Bandurijevu napredovanju na znanstvenome planu, krajem 1703. godine, dom Montfaucon javlja u Toskanu o mladićevu radu na bizantskim rukopisima te, među ostalim, ističe i njegovo “graditeljsko”

Prva znanstvena disciplina kojoj se Banduri sustavno posvećuje jest grčki jezik.⁷⁴ Već u srpnju te 1702., godine dom Bernard s neskrivenim oduševljenjem piše velikome vojvodi:

“Don Anselmo Marija čini čuda, njegov je napredak u grčkome jeziku tako velik da će uskoro moći korisno djelovati u javnosti. Njegovo pobožno i uljudno vladanje čine ga ugodnim zajednici. Uskoro će početi proučavati crkvena pitanja i hebrejski jezik. A ima i sve talente potrebne kako bi ubrzo stekao izvrsnost i u tim predmetima. Poznaje najsposobnije ljude u Parizu koji ga poštuju i veoma cijene.⁷⁵ Mogu zaista reći kako Vaša Kraljevska Visost nije mogla bolje usmjeriti svoju milost i privilegije nego na osobu takve vrijednosti, a koja je ujedno i velika [znanstvena] nada”.⁷⁶

Godine 1711. tiskom izlazi Bandurijeva opširna bizantološka studija, *Imperium Orientale*. U pismu velikome vojvodi od 18. rujna sljedeće godine, dom Montfaucon se dotiče iznimno povoljne recepcije koju je Bandurijevu djelo imalo u znanstvenoj javnosti.⁷⁷

S pohvalnim osvrtima na Bandurijev rad i redovničku disciplinu⁷⁸ susretat ćemo se sve do 1715. godine, kad Dubrovčanin biva izabran za počasnoga člana francuske

djelovanje unutar zajednice: “Toute la communauté est édifiée de sa conduite (...)”. Usp. Dayre, Documents, str. 151. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, *filza* 1123, f° 154 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁷⁴ Tako u pismu velikome vojvodi, iz travnja 1702., dom Bernard pohvalno piše o Bandurijevu napredovanju u poznavanju grčkoga jezika: “Je lui apprend présentement le grec, et il fait des progrès considérables en cette langue”. Usp. Valery, *Correspondance*, str. 129.

⁷⁵ U božićnoj čestitci upućenoj krajem 1704. princu Ferdinandu, dom Montfaucon piše kako je njegov mladi štićenik svojim radom stekao poštovanje i ljubav svih koji ga poznaju te kako je vojvodina financijska i svaka druga potpora zaista otišla u prave ruke: “Il s’est rendu si sçavant dans la langue grecque qu’il est en état de travailler aux ouvrages de nature les plus difficiles, comme paroitra par ceux qu’il se dispose à donner incessamment au public. Cela joint à ses autres bonnes qualités luy ont acquis icy l’amour et l’estime de tous ceux qui le connoissent. C’est assurément un sujet tout à fait digne de vos graces, et je ne dis rien sur son sujet que ce qu’on dit icy publiquement”. Usp. Dayre, Documents, str. 151-152. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, *filza* 5890, f° 416 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁷⁶ “D. Anselme Maria fait merveilles, ses progrès dans la langue grecque sont si grands qu’il sera bientôt en état de travailler utilement pour le public. Sa conduite tout à fait religieuse et ses manières tout à fait obligeantes le rendent agréable à toute la communauté. Il va se mettre bientôt à étudier les matières ecclésiastiques et la langue hébraïque. Il a tous les talents qu’il faut pour s’y rendre bientôt habile. Il a la connaissance des plus habiles gens de Paris, qui l’honorent et l’estiment beaucoup. Je puis dire avec vérité que V. A. R. ne pouvait mieux employer ses grâces et ses faveurs, qu’en un sujet de ce mérite et de si grande espérance.” Usp. Valery, *Correspondance*, str. 133-134.

⁷⁷ “(...) il [sc. Bandurijevu djelo] a eu tout l’applaudissement qu’on pouvait esperer.” dom Bernard još uvijek s punim pravom može biti ponosan na svojega štićenika koji: “(...) još uvijek jednakim korakom kroči putevima znanosti te onima koje mu je naše zvanje zacrtalo”. (“(...) marche toujours d’un pas égal dans les sciences et dans les routes que notre profession lui a prescrites.”). Usp. Dayre, Documents, str. 154. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, *filza* 1126, f° 458 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁷⁸ “Ce qu’il y a de plus estimable en luy c’est que son application à l’étude ne diminue rien de sa piété et de sa ferveur aux exercices de la Religion”, piše dom Montfaucon, negdje oko mjeseca travnja

Académie des inscriptions et belles-lettres,⁷⁹ u društvu s kardinalom Filipom Antonijem Gualterijem, nekadašnjim papinskim nuncijem (1700. do 1706.) na francuskome dvoru te Gisbertom Cuperom,⁸⁰ nizozemskim antikvarom i filologom.

Don Denys de Sainte-Marthe⁸¹ oduševljeno javlja veliku vijest Cosimu u Firencu. Bit će to posljednji put da se korespondencija pariških mavrinaca pohvalno izražava o svome dubrovačkome subratu.⁸²

1707. velikome vojvodi (pismo nije datirano, no odgovor velikog vojvode nosi datum od 30. travnja 1707.). Usp. Dayre, Documents, str. 153-154. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, filza 1124, f° 189 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁷⁹ Francuska *Académie des inscriptions et belles-lettres* osnovana je na poticaj Luja XIV., a u svrhu njegovanja kraljevskoga kulta. Članovi su Akademije naime imali zadaću osmišljavati legende na medaljama koje su se izdavale povodom kraljevih vojnih pobjeda. Ponuditi kakvu svježu potku za novi operni libreto ili dizajnirati tapiserije u kraljevim odajama pripadalo je također u radne dužnosti članova Akademije. Tek će pod upravom regenta, Filipa Orléanskog, Družina (ili francuski *Compagnie*, kako su općenito zvali Akademiju za vrijeme vladavine Luja XIV.) ozbiljnije usmjeriti svoje napore k historiografskim i srodnim istraživanjima. Ukazom od 1. siječnja 1716., Akademija mijenja i ime te "medalje" iz naslova (*Académie des inscriptions et médailles*) ustupaju mjesto "lijepoj književnosti" (*Académie des inscriptions et belles-lettres*). Dalekosežna je bila odluka Luja XIV. da u Akademijine redove primi, u svojstvu počasnih članova, znanstvenike iz stranih zemalja. U pismu od 8. ožujka 1715. (navodi ga Cerva u svojoj bio-bibliografskoj bilješci o Banduriju), ministar Pontchartrain izrijekom kaže kako je kralj tim potezom želio francuskim znanstvenim dosezima olakšati prelazak nacionalnih okvira, a u isto doba omogućiti i francuskoj znanstvenoj javnosti upoznavanje sa znanstvenim dostignućima ostvarenima drugdje u Europi: "(...) et Sa Majesté m'a ordonné de vous écrire, que son intention est, que la Classe des Académiciens Honoraires de l'Académie des Inscriptions soit augmentée de six étrangers célèbres par leur érudition, afin que l'Académie puisse par ce moyen respandre plus aisément au dehors la gloire de ses travaux et qu'elle soit en mesme temps à portée de recueillir les premiers fruits des découvertes qui se peuvent faire dans les pays les plus éloignés". Usp. Alfred Maury, *Les Académies d'autrefois. L'ancienne Académie des inscriptions et belles-lettres*, Paris 1864., *passim*.

⁸⁰ Gisbert Cuper ili Cuyper (1644.-1716.) uspješno je djelovao i kao zastupnik u ondašnjoj nizozemskoj skupštini staleža te kao znanstvenik historiografske orijentacije. Objavio je brojne studije na numizmatičke, povijesne, filološke i arheološke teme. Ostala je sačuvana njegova korespondencija s brojnim glasovitim znanstvenim djelatnicima onoga doba, primjerice s povjesničarom Joannesom Georgiusom Graeviusom, našim starim znancem Antonijem Magliabechijem, filozofom Pierreom Bayleom te velikim Leibnizom. U fundusu nizozemske nacionalne knjižnice Koninklijke, čuva se veliki dio njegove korespondencije, u kojoj se opravdano možemo nadati i otkriću kojega lista upućenoga Banduriju. U pismu ocu Danijelu Huetu, od 11. veljače 1708., Cuper eksplicite piše: "Scripsi etiam literas ad Bandurium (...)". Usp. Léon-Gabriel Pélissier éd., *Lettres inédites de Gisbert Cuyper (Cuper) à P. Daniel Huet et à divers correspondants (1683-1716)*, Caen 1905., str. 70-77.

⁸¹ Potomak poznate francuske plemićke obitelji koja je iznjedrila brojne povjesničare, dom Sainte-Marthe doći će, godine 1720., na čelo maurističke kongregacije.

⁸² "Oseray-je bien prendre la liberté de marquer a Votre Altesse Royale la joye que nous avons de la justice que le Roy et la France ont rendüe au mérite du Reverend pere Dom Anselme Bandury en luy donnant une place d'honoraire dans l'Académie des Sciences des inscriptions et des medailles: honneur d'autant plus grand qu'il le partage avec son Em. Monseigneur le Cardinal Gualtieri. S'il illustre notre ordre par sa science, Monseigneur, il ne fait pas moins par sa conduite régulière qui luy a attiré l'estime de nos Princes, surtout de Madame la Duchesse douairière d'Orléans et de Monseigneur le Duc d'Orléans son fils. Comme Dom Anselme tient tout de la protection de Votre Altesse Royale, j'ay cru, Monseigneur qu'elle voudra bien souffrir que j'aye l'honneur de luy rendre ce témoignage sincere, en faveur de ce religieux que nous esperons voir un jour l'ornement de

Nova sredina

Godine 1718. Banduri se javlja još jednom velikom zbirkom–ovoga puta radi se o numizmatičkome priručniku naslovljenome *Numismata imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos*. No, 1. svibnja sljedeće godine tadašnji generalni superior kongregacije, dom Charles d'Issard, upućuje velikome vojvodi u Firencu molbu⁸³ za opozivom njihova dubrovačkoga člana: "(...) Nous supplions tres humblement Votre Altesse Royale de nous decharger d'un si mauvais sujet, et de luy donner ordre de s'aller remettre sous les yeux, et sous le gouvernement de ses supérieurs pour reprendre l'Esprit de la religion qu'il a absolument perdu". Brojne su zamjerke kojima dom Issard podupire svoju molbu, a sve bi se mogle svesti pod zajednički nazivnik Bandurijeve ponešto oslabljene redovničke discipline: "(...) naši su superiori bili prisiljeni pretrpjeti sramotu prigovora što podnose da je jedan od naših redovnika neprestano na dvoru i po gradu; da ga nikad ne vidamo u našoj crkvi. Ne nazoči niti jednoj redovitoj službi. Ne znamo gdje služi misu niti gdje se ispovijeda. Neprestano je sa svjetovnjacima, a jede i meso s njima protiv našega svetoga pravila te statuta naše kongregacije".⁸⁴ Važan je sam kraj pisma u kojemu dom Issard moli velikoga vojvodu da njegovo ime sačuva u tajnosti jer "(...) Madame⁸⁵ iznimno štiti toga redovnika".⁸⁶

notre ordre et de toute l'église." Usp. Dayre, Documents, str. 155-156. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, *filza* 1127, f° 312 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁸³ Dayre, Documents, str. 156-157. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, *filza* 1129, f° 116 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁸⁴ "(...) nos supérieurs ont eu la mortification de recevoir divers reproches de ce qu'ils souffroient qu'un de nos religieux courut par tout à la cour, et à la ville; et que nous ne le voions jamais dans notre église. Il n'assiste à aucun exercice regulier. Nous ne scavons où il dit la messe, ni où il se confesse. Il est perpetuellement avec les seculiers, mangeant de la viande avec eux contre notre sainte regle, et les statuts de notre congregation." Claude de Vic (1670.-1734.), jedan od Bandurijeve subrača iz pariškoga samostana, konkretno se pita tko snosi troškove angažiranja Bandurijeve prepisivača te najma njegovih kočija: "Je ne sçay qui fournit à la despense qu'il fait, soit pour son secrétaire au-dedans, soit pour des carrosses et autres commodités au-dehors". Usp. Pismo Claudea de Vica Antonu Francescu Marmiju od 26. ožujka 1717. u Léon-Gabriel Pélissier, *Lettres inédites de Claude de Vic à Fr. Ant. Marmi, Revue des langues romanes*, vol. XXXIII, Montpellier-Paris 1889.; Banduri se još spominje na str. 476, 478, 486, 500, 524.

⁸⁵ Palatinska princeza Elisabeth Charlotte von der Pfalz (1652.-1722.) dolazi godine 1772. na francuski dvor kako bi se udala za brata Luja XIV., Filipa Orléanskog. Ne pronašavši sreću u novoj sredini, izložena poruzi i prijeluzi supruge i njegova kruga ("Si seulement j'avais auprès de moi une âme à qui je pusse ouvrir mon coeur, avec qui je pusse pleurer ou rire de tout cela, je prendrais patience (...)."), Madame, kako je glasio njezin službeni naziv, utjehu pronalazi u intelektualnoj razbibrizi, osobito u obogaćivanju svojega knjižničnoga fonda te svoje numizmatičke zbirke novim akvizicijama: "Provodim čitave dane promatrajući ih [sc. kovanice onoga doba], kao i moje antičke medalje" ("Je passe des journées entières à les regarder, comme aussi mes médailles antiques."). Prema vlastitu priznanju, Madame uživa nazočiti znanstvenim raspravama o značenju likova i natpisa iskovanih na kovanicama: "Je m'amuse à entendre disputer curieux et savants et je me fais raconter les histoires inscrites sur le revers; cela me divertit énormément". I dom Montfaucon bio je jedan od spomenutih "curieux et savants" koje je Madame osobno znala pitati za savjet u vezi s pokojim pred-

Odgovor velikoga vojvode izražava nemoć jer Banduri svojevolumno⁸⁷ ostaje u Parizu.⁸⁸

Ovdje treba spomenuti i pitanje imenovanja dubrovačkoga benediktinca, nakon Magliabechijeve smrti 1714. godine, za upravitelja firentinske Laurenziane, koje je ozbiljno uzбудilo duhove Antona Francesca Marmija i njegovoga kruga. Izrazito ozlovoljen odlukom velikoga vojvode da ga ipak, nakon više od dvadeset godina provedenih uz Magliabechija,⁸⁹ zaobiđe u izboru za voditelja obiteljskoga knjižničnoga

metom iz svoje arheološko-numizmatičke zbirke. Tako jedan od njezinih dvorjanika piše dom Bernardu, u pismu od 24. listopada 1708.: "Le fonds que je fais sur votre grande érudition et sur l'honneur de votre bonne amitié pour moi, me fait prendre la liberté de vous envoyer ci-joint une empreinte d'une des pierres antiques du cabinet de Madame, dont Son Altesse Royale désirerait extrêmement d'avoir une juste explication (...)". Kraj citiranoga pisma je pak važan za našu studiju budući da upućuje pozdrave i Banduriju: "Agréez, je vous supplie, que je fasse ici mes compliments très humbles au Révérend Père sous-prieur et au Révérend Père dom Anselme". Nicolas Fréret kaže da je Banduri osobno dobio priliku upoznati *Madame*, posredovanjem grofa Pighétija, poslanika Parme. Sainte-Beuve držao je *Madame* "korisnim, dragocjenim i neusporedivim svjedokom običaja" života na francuskome dvoru svojega doba, stavljajući je uz bok Saint-Simona. Nemajući razumijevanja za dekadenciju koja je vladala u njezinu okruženju, Lizelota je živjela povučeno, i u svojevrsnoj izolaciji, nalazeći utjehu u redovitoj korespondenciji koju je održavala sa svojim rođakinjama u Njemačkoj (tetom Sofijom od Hannovera, majkom budućega engleskoga kralja Georgea I., te dvjema polusestrama). Opažanja koja u pismima iznosi otkrivaju pronicljivi duh (*Madame* se zna i našaliti na svoj vlastiti nepovoljan položaj: "Čitav sam život žalila što sam žena i, da pravo kažem, više bi mi odgovaralo da sam izbornik nego Madame."/ "J'ai regretté toute ma vie d'être femme, et, à dire vrai, cela m'eût convenu davantage d'être électeur plutôt que Madame."), kritičan prema pojavama koje su obilježile kraj XVII. st. u Francuskoj. Tako se *Madame*, primjerice, nepovoljno odnosi prema progonima kojima su izloženi jansenisti, nasuprot dominantnoj jezuitskoj struji: "Među jezuitima i jansenistima traje neprekidni rat; ali jezuiti imaju kralja na svojoj strani, oni su dakle najjači te strašno muče druge. Ne može se bolje dodvoriti kralju nego zauzimajući protujansenistički stav. Što se mene tiče, ja osobno žalim sve poštene ljude koji su nesretni. Premda imam više prijatelja među jezuitima nego među jansenistima, moram priznati da ovi posljednji žive kršćanski i ne zaslužuju nesreću koja ih je zadesila. K tome, ljuti me što vidim kako ljudi koji ispovijedaju istu vjeru mogu biti toliko neprijateljski nastrojeni jedni prema drugima, mrziti se i progoniti (...)". Rastrošnost koja obilježava francusku kraljevsku kuću našla se također na udaru njezina kritičkoga pera, a posebno je zanimljiva vojvotkinjina svestremenska napomena o protuzakonitu bogaćenju vladajućih struktura: "Kralj se je silno zadužio jer nije htio ništa oduzeti od svojega kraljevskoga luksuza; stoga je posuđivao sredstva, što su ministri veoma poticali, jer gdje je kralj dobivao lijard, oni i njihove kreature su zaradivali bogatstva (...)". Za ovdje donesene citate iz vojvotkinjine korespondencije, usp. Olivier Amiel éd., *Lettres de Madame duchesse d'Orléans née princesse Palatine*, Paris 2004.

⁸⁶ "Je supplie tres humblement votre altesse royale de ne pas me citer parce que Madame protege extremement ce religieux."

⁸⁷ Claude de Vic izražava duboku sumnju u ostvarenje Bandurijeva povratka u Firencu: "A l'entendre parler, il doit partir pour Florence après l'impression et la publication de son ouvrage [sc. *Numismata imperatorum Romanorum*], mais il n'a pu encore me persuader qu'il soit sincèrement dans ce dessein; je croiray qu'il est sorti de Paris, quand vous m'apprendrez qu'il est arrivé à Florence". Usp. bilješku 84.

⁸⁸ "Après ce que je viens de vous assurer je ne laisse de vous dire que plusieurs mois se sont desjà écoulés, qu'il a eu de moy la permission de s'en revenir en Italie, c'est pourquoy la continuation de sa demeure à Paris n'a pas de rapport à moy, car elle dépend uniquement de sa volonté." Usp. Dayre, Documents, str. 157. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, *filza* 1129, f° 523 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

fonda, Marmi je prilično oštro istupao u svojim kritičkim osvrtima⁹⁰ na Bandurijevo djelovanje i rad.

Zanimljivo je vidjeti kako se Bandurijevo nastojanje da ostane u Parizu, dosad promatrano iz negativne vizure njegove, sada već bivše, subraće (našega ćemo benediktinca, naime, uskoro pronaći u rezidenciji Filipa Orléanskog, u pariškome Palais Royalu), može sagledati i pod ponešto povoljnijim svjetlom, uz malo dobre volje autora, u ovome slučaju subrata benediktinca dom Mariana Armellinija koji odgovornim za Bandurijev ostanak u Parizu drži autorova nastojanja oko izdavanja *Numismata*:

“Denique cum fatis concessisset clarissimus Antonius Magliabechius, in praefectura Bibliothecae Serenissimi Magni Ducis, Anselmus Bandurius, ejusdem Principis voluntate, successit anno 1714., sed Operum, que mente conceperat, scriptione, ac editione Parisiis detentus, hactenus in Italiam non rediit ex ea tamen Urbe literariam Rempublicam sequentibus libris ditavit, novisque in dies ditare pergīt”.⁹¹

Banduri, dakle, ostaje u Parizu na dobrobit čitave književne republike. Po Cervinu svjedočanstvu gajio je naš Dubrovčanin još pokoju ambiciju, ovoga puta konkretne političke naravi, na mjesto papinskoga internuncija na francuskome dvoru.⁹²

⁸⁹ “Altezza Reale, Anton Francesco di Diacinto Marmi (...) le rappresenta come avendo dall’anno 1691 a questo corrente anno 1714 assistito e stato appresso l’eruditissimo Antonio Magliabechi nella Reale Biblioteca dell’A. V. Reale, e in essa com’è noto al serenissimo Gran Principe Gio. Gastone e a tutti, fattevi varie fatiche (...)” Usp. Maria Mannelli Goggioli, *La biblioteca Magliabechiana. Libri, uomini, idee per la prima biblioteca pubblica a Firenze*, Firenze 2000., str. 21-23.

⁹⁰ Oštrica Marmije kritike ide dotle da Bandurija naziva došljakom i uhodom: “Per successore del posto si sente destinato il Frate Manduri [sc. Banduri; radi li se ovdje o dodatnome izrazu prijezira sadržanome u krivome navodu Bandurijeve imena?] Rauseo quantunque tutta la città, la corte e molti letterati di fuori abbiano creduto fermamente che si convenisse a me (...). Ma io non son frate, né forestiero, né referendario”. Usp. prethodnu bilješku. Marmijevi korespondenti nisu nimalo blaži u kritici te rabe sličan leksik. Tako Scipione Maffei, u pismu iz lipnja/srpnja 1714., daje za pravo Marmiju, časteći našega benediktinca i pridjevkom “brbljavca”: “Mi vien detto, che sia proposto per successore il P. Bandini. In ciò mi par prima, che si faccia gran torto a lei, e son pronto a far di ciò pubblica protesta, quando a lei piacere. Mi par poi, che scelgano molto male. Quello è un frate; ecco il primo difetto; è un parabolano, ed in Parigi non è stimato punto, se non quanto fa il Referendario a più parti, com’è noto”. K tome, činjenica da je Banduri pripadao redovničkome staležu očito mu nije išla u prilog. Usp. Scipione Maffei, *Epistolario (1700-1755), a cura di Celestino Garibotto*, vol. 2, Milano 1955, t. I, str. 190-191.

⁹¹ Usp. dom Mariano Armellini, *Bibliotheca Benedictino-Casinensis sive Scriptorum Casinensis Congregationis alias S. Justinae Patavinae qui in ea ad haec usque tempora floruerunt operum, ac gestarum notitiae*, vol. 2, t. I, Assisii 1731., str. 48-50.

⁹² “Illud etiam non praetereundum silentio visum, quod a rege Ludovico Pontificis internuncius in Galliarum regno expetitus fuerit Bandurius et iam ea de re Clementi XI preces porrectae, sed cum orta fuisset nonnulla difficultas, quod monachus esset adeoque a muneribus huiusmodi atque negotiis alienus, antequam expediretur, rege vita defuncto, optato res exitu caruit.” Unatoč molbama koje u dvama pismima Banduri upućuje papinskoj kuriji, nije bilo realnih izgleda da naš benediktinac zadobije rečenu čast, ponajprije stoga što po svome redovničkome staležu nije odgovarao zadanim propozicijama. U pismu od 14. kolovoza 1730. Banduri nastoji skrenuti papinu po-

Čini se da su upravo istraživanja vezana za prikupljanje građe za izdavanje *Numismata imperatorum Romanorum* dovela Bandurija do kruga vojvotkinje od Orléansa. Već 1714., u pismu od 23. rujna, dom Montfaucon piše prijatelju kardinalu Quiriniju: "Don Anselmo je već dugo u Fontainebleau (...)"⁹³ Godine 1723. dom Montfaucon može javiti tek činjenicu kako svojega nekadašnjega učenika nije vidio već tri godine.⁹⁴ Prema Cervinu kazivanju, Banduri će postati i jedan od vojvotkinjinih ispovjednika: "(...) ducis regentis matri, cui erat a confessionibus (...)". Čini se da je *Madame* cijenila dubrovačkoga benediktinca budući da joj je Banduri ostao ispovjednikom sve do smrti, 1722. godine: "(...) quae illum [sc. Bandurium] a confessionibus ad obitum usque habere voluit (...)". Ne treba stoga čuditi što Banduri posvećuje prvi, uvodni dio svojih *Numismata* (Pariz, 1718.), naslovljen *Bibliotheca nummaria sive auctorum qui de re nummaria scripserunt*,⁹⁵ upravo *Madame*, u znak zahvalnosti za sva dobročinstva koja mu je vojvotkinja iskazala—"summis tuis in me beneficiis".

Boraveći sve manje unutar zidova samostana,⁹⁶ Banduri je bio prisiljen potražiti novo utočište. Novu mu je životnu sigurnost pružilo imenovanje godine 1724. na mjesto voditelja knjižnice mladoga vojvode od Chartresa, regentova sina Luja.⁹⁷

Numismata imperatorum Romanorum posljednje je djelo koje je Banduri objavio. Premda se je još neko vrijeme bavio mišlju da objavi svoje prvo, mladenačko, djelo, *Conspectus operum sancti Nicephori*, u konačnici je odustao od toga, vjerojatno poučen

zornost na sebe (pismo je upućeno na tajnika Svetoga Oca Klementa XI): "Non so se V. E. sene ricorderà ancora d'un povero religioso che ha havuto l'honore di fargli la sua corte, e di servirla nel suo soggiorno a Parigi". Još će se jedanput Banduri javiti pismom u Rim, 26. rujna 1731. No kako povoljnoga odgovora nije bilo : "(...) ai écrit à VE "più d'una volta" et jamais de réponse, je suppose donc que mes lettres sono state smarite", njegove su se nade polako gasile. Izvatke iz spomenutih Bandurijevih pisama u Vatikanskome je arhivu prepisao te nam ih učinio dostupnim dr. Jean-Louis Quantin, profesor na pariškoj *École pratique des Hautes Études*, na čemu mu najsrdačnije zahvaljujemo.

⁹³ *Madame* je osobito voljela boraviti u dvorcu Fontainebleau. Usp. Valery, *Correspondance*, str. 204–205.

⁹⁴ "Dom Anselme est toujours ici, je ne le vois jamais depuis trois ans." Usp. isto, str. 213–215, pismo od 14. lipnja 1723.

⁹⁵ Radi se o povijesnome prikazu razvoja numizmatike kao discipline. Kronološko navođenje numizmatičke bibliografije, uz kritički autorov komentar, Banduri započinje antičkim autorima, a završava djelima svojih suvremenika.

⁹⁶ "N'étant depuis longtemps dans notre monastere que pour y coucher, il pourra trouver d'autres maisons que la notre." Usp. pismo dom Charlesa d'Issarda, nadstojnika samostana, velikome vojvodi Cosimu, od 1. svibnja 1719. u: Dayre, *Documents*, str. 156–157. Pismo potječe iz Firentinskoga državnog arhiva, *filza* 1129, f° 116 (signatura preuzeta iz Dayreova članka).

⁹⁷ Mladi vojvoda od Chartresa bio je posve drukčije naravi od svojega oca. Nesklon mondenom životu na dvoru, posvetio se je proučavanju biblijskih jezika, a pribivao je i raspravama znanstvenika koji su se sastajali u opatiji Saint-Germain-des-Prés. Kako je njegov osobni učitelj, dom Montgault, bio Montfauconov prijatelj, mladi je Luj imao prilike učiti i od slavnoga benediktinca, kojega je 1718. osobno predstavio svome ocu, Filipu Orléanskom. Povukavši se pred kraj života u samostan Sainte-Geneviève, posvetio se prevođenju psalama i poslanica sv. Pavla. Tamo i umire 1752.

lošim iskustvom s ideološkim zamjerkama s kojima se susreo prilikom pokušaja objavljivanja Petrarkinih spisa.

Godine 1733. Charles-Étienne Jordan, budući literarni savjetnik Friedricha Velikog, posjetio je Bandurija u njegovu stanu u Palais Royalu. Odlomak iz putopisa, koji je Jordan objavio po završetku svojega putovanja po Europi, odiše razočaranjem koje je obilježilo posljednja dva desetljeća Bandurijeva života:

“15. sam bio kod oca Anselma Bandurija, slavnoga antikvara, poznatoga po nekoliko učenih djela. Benediktinac je, obitava u Palais Royalu. Već je 30 godina u Francuskoj: boravak u Parizu nije mu pomogao da nauči francuski, koji dosta loše govori (!). Kod njega sam vidio nekoliko antičkih skulptura: Dijanu, čiji su nabori na haljini izvedeni jedinstvenom kiparskom tehnikom; skulpturu koja prikazuje Julija Cezara, te konjaničku skulpturu Marka Aurelija do koje ovaj redovnik puno drži. Otac Banduri svaki dan žali za gospodom Clémentom i Boivinom,⁹⁸ koji su imali mnogo obzira prema njemu te su mu osobito pomagali. (...) Otac Banduri sastavio je brojna djela koja su spremna za tisak, no zapreke koje obično pred izdavačke projekte postavlja kraljevski cenzor te molbe, koje u svrhu dobivanja dozvole za izdavanje treba podnijeti, oduzimaju volju ovome talijanskome (!) redovniku tako da je odustao od tiskanja i donio nemilu odluku da spali svoje rukopise”.⁹⁹

Banduri umire 14. siječnja 1743.¹⁰⁰ Od Fréréta doznajemo da je njegovu rukopisnu ostavštinu preuzeo “M. Couvay”. Ti bi nam spisi, koje su najvjerojatnije progutali požari francuskih revolucionarnih godina, zasigurno ponudili još pokoji detalj kojim bismo popunili praznine u biografiji dubrovačkoga benediktinca.

⁹⁸ Nicolas Clément († 1712.) te Jean Boivin († 1726.) bili su voditelji kraljevske knjižnice. U predgovoru knjižice kojom je 1705. godine Banduri najavio nikad ostvareni projekt izdavanja sabranih djela sv. Nicefora, on biranim riječima zahvaljuje spomenutome dvojcu na iskazanome gostoprivstvu te kolegijalnoj pomoći koju su mu pružili, ukazavši mu na relevantne rukopise te mu ustupivši kataloge: “Nos item multum debere profitemur V. C(l). Clementi, Biblioth. Regiae custodi, qui nobis hujusce vere Regiae supellectilis ad nutum copiam fecit : nec minus Cl. Boivinio alteri custodi, qui catalogum operum S. Nicephori ab se accuratissime concinnatum nobis perhumaniter obtulit, unde prospectum nostrum, & ex ipsis codicibus, adornavimus”. Usp. Predgovor (*Eruditio Lectori*) Bandurijevu djelu *Conspectus operum sancti Nicephori*, Pariz, 1705.

⁹⁹ Usp. Charles-Étienne Jordan, *Histoire d'un voyage littéraire fait en 1733*, La Haye 1736., (Slatkine reprints, Genève 1968.), str. 104.

PUBLIKACIJE ANSELMA BANDURIJA¹⁰¹

*Sabrana djela sv. Nicefora*¹⁰²

ili

Conspectus operum sancti Nicephori, patriarchae Constantinopolitani,
quae propediem

*duobus tomis edenda sunt, et quorum pauca hactenus edita fuerunt ... studio et opera
Anselmi Bandurii, Parisiis, C. Rigaud, 1705,*¹⁰³ in-12°

Godine 1705. izlazi kod pariškoga knjižara Rigauda, te s posvetom toskanskome velikome vojvodi Cosimu III., programska knjižica u kojoj Banduri najavljuje opseg (2 sveska), strukturu¹⁰⁴ i sadržaj planirane zbirke djela sv. Nicefora. Kolektivni duh kojim odišu mauristička izdanja može se i ovdje osjetiti, u autorovu apelu kolegama da znanstvenim priložima i savjetima pridonese objedinjavanju relevantne rukopisne građe.¹⁰⁵ Kao glavnu vrijednost rečenoga izdanja Banduri ističe još neobjavlenu povijesnu građu koja će činiti važno vrelo ne samo za crkvenu već i za svjetovnu povijest.¹⁰⁶ Znakovito je i autorovo inzistiranje ("Quodque, meo quidem iudicio, praesantissimum est (...)") na činjenici da je Nicefor osobno, "oculato teste", sudjelovao u radu Drugoga nicejskoga koncila što, u duhu maurističke historiografske metode, njegovim izviješćima daje privilegirani povijesni autoritet.

¹⁰⁰ Iz teksta Fréretova govora saznajemo da je Banduri kronično bolovao od gihta, koji ga je pred kraj života onemogućivao u znanstvenome radu: "Il avoit déjà eu plusieurs attaques de goutte: les accès en devinrent si fréquens & si longs (ils duroient quelquefois des trois ou quatre mois) ; & l'état où il se trouvoit dans les intervalles qui séparoient ces accès, étoit encore si fâcheux, qu'il n'étoit plus capable d'un travail continu. Il mourut le 14 janvier 1743, d'un accès de goutte qui l'étouffa en quatre jours". Banduri je bio pokopan u kripti crkve Saint-Eustache u Parizu, no kako je kriptu tijekom Francuske revolucije bila devastirana, danas, nažalost, nema njegovoga posljednjega počivališta.

¹⁰¹ Opširan prikaz Bandurijevih publikacija, s obzirom na specifičnost njihova sadržaja (patristika, bizantologija, numizmatika), zauzeo bi znatno više prostora nego postojeći okviri dopuštaju. Stoga ovdje donosimo tek kratke prikaze njihove strukture te povijest njihova nastanka i sukcesivnih izdanja.

¹⁰² Carigradski patrijarh iz 8. stoljeća, neumoran borac protiv ikonoklasta te dostojan nasljednik sv. Ivana Zlatoustoga.

¹⁰³ Knjižica je doživjela još dva izdanja: unutar *Bibliotheca Graece* (Hamburg, 1712.) Johanna Alberta Fabriciusa te u leipziškome izdanju istoga djela, iz 1801.

¹⁰⁴ Djelo je trebalo obuhvaćati, uz spise sv. Nicefora, Komentare o dvanaest proroka Teodora iz Mopuestije, obradu Pjesme nad pjesmama Filona Karpatskog, te Hesihijeve Komentare psalama.

¹⁰⁵ "Ejus opera a multis tentata, hactenusque tamen in variis Bibliothecis latentia cum in lucem edere animus sit, doctorum opem & consilium expetere cogor ; tum ut si quid in Bibliothecis extet hoc in catalogo non expressum, ea de re me commonefacere non dedignentur ; tum ut si uspiam pauca illa quae temporum injuria in manuscriptis nostris exciderunt, quaeque suo loco notavimus, reperiantur, ea nobis ad publicum usum commodare ne graventur." Usp. (za ovdje citirani navod te za sve citate koji slijede unutar poglavlja posvećena *Conspectusu*) Predgovor (*Eruditio Lectori*) Bandurijevu djelu *Conspectus operum sancti Nicephori*, Parisiis 1705.

¹⁰⁶ "Hic bene multa ad historiam pertinentia, & ab historicis intacta, narrantur; ac ubique absoluta & varia in rebus cum ecclesiasticis tum profanis Nicephori eruditio deprehenditur."

Priručnik iz bizantologije

ili

*Imperium Orientale, sive Antiquitates Constantinopolitanae, in quatuor partes distributae ... quae ex variis scriptorum graecorum operibus & praesertim ineditis adornatae, commentariis, & geographicis, topographicis aliisque quam plurimis monumentorum ac nomismatum tabellis illustrantur, et ad intelligentiam, cum sacrae tum profanae historiae apprimè conducunt, opera & studio Domni Anselmi Bandurii Ragusini, Presbyteri ac Monachi Benedictini e Congregatione Melitensi, 2 vol. in-fº, Parisiis, 1711*¹⁰⁷

Godine 1711., kod pariškoga knjižara Jean-Baptistea Coignarda, tiskom izlaze dva sveska (svaki od oko 700 stranica¹⁰⁸ in folio) Bandurijeva patrističko-bizantološkog kompendija *Imperium Orientale*.¹⁰⁹ Prvi svezak, podijeljen u tri dijela, obuhvaća, u grčkome originalu popraćenome Bandurijevim latinskim prijevodom te komentarijima (sadržanima u drugome svesku djela), spise bizantskih careva te visokih crkvenih dostojanstvenika,¹¹⁰ od kojih posebice valja izdvojiti spise cara Konstantina Porfiro-

¹⁰⁷ Drugo je izdanje *Imperium* imao u Veneciji, 1729. U razgovoru između Bandurija i Jordana, prilikom Jordanova posjeta Palais Royalu, bilo je riječi i o tome izdanju. Banduri je tom prilikom izrazio žaljenje što mu se nitko od venecijanskih priređivača izdanja nije obratio za savjet: "Bilo je riječi i o bizantskoj kolekciji te izdanju toga djela koje se priprema u Veneciji. Iznenađen je [sc. Banduri] što mu se knjižari toga grada nisu obratili <za savjet> oko proširivanja izdanja. Mogao im je dostaviti zbirku pisaca post Theophanem, čiji se rukopisi nalaze u kraljevskoj knjižnici". Usp. Jordan, *Histoire*, str. 104. Dijelove Bandurijeva *Imperium Orientale* nalazimo objavljene još u nekim devetnaestostoljetnim zbirkama bizantskih rukopisa, primjerice onoj objavljenoj u Bonnu (izdanja iz 1837. te 1840.) te u Migneovoj *Patrologii Graeci* (Pariz, sv. CXLII i CXLVII, god. 1865., te CLVII, god. 1866.).

¹⁰⁸ Autor se je prvotno planirao zadržati unutar korica jednoga sveska: "(...) maxime quod sperarem me id [sc. opus] uno exiguo volumine posse complecti". Ipak, "res aliter cessit; nam multa passim accedebant proposito nostro adeo opportuna, ut praetermittere non liceret: ac cum, sucrescente in dies opusculorum sylva (...)". I tako je "šuma djelaca" narasla do dva sveska građe. Banduri, nadalje, u proslavu kaže kako mu je namjera sastaviti cjelovitu povijest bizantskih patrijarha: "Caeterum animus est, cum plus otii nactus fuero, integram de Patriarchis Constantinopolitanis historiam texere, praesertim cum nemo alius hucusque id praestiterit; atque inde spero non parum lucis ad illustrandam Historiam Ecclesiasticam & praesertim rem Romanam accessurum; unde facile constabit perpetua Pontificis Maximi in omnem Ecclesiam auctoritas, & Graecorum inanis ac factosa ambitio". Vrijednost projekta, koji neće doživjeti realizaciju, počiva na njegovoj utemeljenosti u maurističkoj historiografskoj struji, tj. na načelu redukcije teološkog principa na povijesni, osporavanog prava na dokazane činjenice kojima ideološki protivnik ne može suprotstaviti nikakve argumente. U toj i takvoj metodi katolička dogma traži dokaze svoje vjerodostojnosti. Usp. (za citat naveden u bilješki te za ostale navode citirane unutar poglavlja, ako nije drugačije naznačeno): Uvod (*Praefatio*) Bandurijevu *Imperium Orientale*, t. I., Parisiis, 1711. Više o teološko-političkim previranjima unutar Katoličke crkve u Francuskoj krajem XVII. stoljeća, usp. Jean-Louis Quantin, *Le catholicisme classique et les Pères de l'Église*, Paris 1999., *passim*.

¹⁰⁹ I *Imperium* prethodi, kao i *Conspectus*, posvetna poslanica sastavljena u čast Cosima III.

¹¹⁰ U aneksima donosimo pregled sadržaja *Imperium Orientale*. Vidjet ćemo da je Banduri u korpus zbirke uključio i djela svojih prethodnika koji su se bavili istim područjem (primjerice djelo Pierrea Gillesa, suvremenika Rabelaisa i Budéa), kao i brojne geografske karte (spomenimo kartografsku radionicu Guillaumea Delislea, "Mr. De Lisle, un des plus habiles Géographes de notre siècle", iz

geneta, *O tematima (De thematibus Orientis et Occidentis)* te *O upravljanju carstvom (De administrando imperio)*,¹¹¹ i anonimni rukopis, *Domovina ili podrijetlo grada Carigrada (Patria sive origines urbis Constantinopolitanae)*,¹¹² na koje je Banduri naišao u kraljevskoj biblioteci u Parizu.¹¹³ Upravo je taj rukopis pružio Banduriju početni poticaj za rad na ambicioznom projektu koji će u konačnici zaživjeti pod imenom *Imperium Orientale*.

Uspjeh koji je djelo postiglo u znanstvenim krugovima¹¹⁴ te na znanstvenome tržištu ne treba čuditi budući da izlazi upravo u godinama osobito sklonima¹¹⁵ proučavanju antike, s posebnim naglaskom na njezinu istočnu sastavnicu:

koje potječe karta Bizantskoga Carstva izrađena prema navodima iz Porfirogenetova spisa *O upravljanju carstvom*), a djelo je obogatio i brojnim ilustracijama, reprodukcijama bakroreza bizantskih spomenika te prikaza na kovanome novcu. Gotovo su svi tekstovi koje Banduri donosi u *Imperium Orientale* prethodno već doživjeli tiskana izdanja, no Banduri ih priprema na temelju novootkrivenih prijepisa koje je pronašao u pariškim knjižnicama. O tome svjedoči i autor prikaza *Imperiuma* u časopisu *Mémoires de Trévoux*: "(...) nous avions déjà tous ces ouvrages; mais le P. Bandouri nous les fait reparoitre plus corrects".

¹¹¹ U proslavu svome prijevodu spomenutih spisa bizantskoga cara-pisca, Nikola pl. Tomašić daje i povijesni pregled njihovih izdanja. Spominje kako oba spisa izdaje Banduri godine 1711. u sklopu svojega *Imperium Orientale*. Bandurijeva redakcija doživjela je i drugo izdanje, 1729. godine u Veneciji, u okviru zbirke *Scriptores historiae byzantinae in unum corpus redacti. De administrando imperio* prvi je izdao, te mu dao naslov, Meursius 1611. godine (Banduri se poslužio ponovljenim izdanjem iz 1617.) u Lyonu (*Lugduni Batavorum*). Njegovo se izdanje temeljilo na prijepisu djela iz XI. st., koje se čuva u Vatikanskoj knjižnici (*Codex Palatinus*). Banduri je pak u kraljevskoj knjižnici u Parizu otkrio još jedan prijepis rečenoga spisa te je svoje izdanje priredio na temelju usporedbe pariškog manuskripta s vatikanskim (Meursiusovo izdanje). Evo što o tome Banduri kaže u uvodnome obraćanju čitatelju: "Quam autem ipse operam Constantino navaverim in hac nova editione, licet planum sit ei, qui utramque invicem contulerit, breviter tamen exponam. Imprimis textum Graecum contuli cum Codice MS. membranaceo Bibliothecae Regiae, optimae notae num. 2661. quem annis ab hinc circiter quingentis scriptum fuisse aiunt: innumerabiles mendas, quibus Meursiana editio undique scatebat, sustulimus; loca corrupta ac mutila quae plurima erant in textu Graeco edito ex eodem MS. Regio sarcivimus. (...) Denique versionem totius libri multis in locis emendavimus, auximus; totumque opus animadversionibus illustravimus". Usp. Konstantin Porfirogenet: *O upravljanju carstvom*, (prijev. Nikola pl. Tomašić, prir. Mladen Švab), Zagreb 1994., str. 7-8. Treba napomenuti da je Nikola pl. Tomašić prvi u nas preveo cijeli spis *O upravljanju carstvom* na hrvatski (prvi dio prijevoda tiskan je 1918., a drugi 1928., oba nakon prevoditeljeve smrti).

¹¹² Taj će spis ući u katologe pod imenom *Anonymus Bandurii*.

¹¹³ "Quaenam vero mihi fuerit hujus adornandae occasio breviter proloquar. Cum annis ab hinc novem Codices MSS. Bibliothecae Regiae evolverem, incidi in Codicem Graecum (...) inscriptum PATRIA seu Origines Urbis Constantinopolitanae", kaže Banduri u uvodu *Imperium Orientale*. Posvetio je, dakle, spomenutom rukopisu devet godina rada.

¹¹⁴ Krug se je Bandurijevih štovatelja sve više širio. Tako je numizmatičar i filolog Antoine Galland (1646.–1715.), poznatiji kao prvi prevoditelj na francuski jezik *Priča iz tisuću i jedne noći*, inicirao korespondenciju između dubrovačkoga benediktinca i Nizozemca Cupera. Slavni je *burgmeštar* grada Deventera gajio iskreno divljenje za Bandurija ("Bandurius est certe vir eruditissimus (...)", pismo Leibnizu od 15. svibnja 1708.), nazivajući ga "velikim uresom" književne republike. Upravo Cuper skreće pozornost Nijemcu Fabriciusu, koji će 1719. po drugi put objaviti Bandurijeva *Numismata*, na rad dubrovačkoga mavrinca. Leibnizu pak šalje plan još neobjavljenoga *Imperiuma*, a slavni se filozof, u pismu od 13. veljače 1708., pohvalno izražava o Bandurijevu radu sljedećim riječima: "Ignotus mihi fuit quem laudas Anselmus Bandurius, apparet tamen ex consilio et appa

“Antiquitatum monumentis eruendis, illustrandisque ita Eruditorum aevi nostri desudat industria, ut vix ulla sit Regio, quin hujusmodi laudabili instituto floreat, & in studiosorum gratiam varia hujus generis quotannis emittat”.

Banduri osobitu težinu daje Porphyrogenetovu spisu *O upravljanju carstvom*:

“Quanti autem faciendum sit hoc Porphyrogeniti opus, in quo plurima habentur historicis ac Geographis vel ignota, vel ab eis silentio praetermissa, nemo vel mediocriter doctus ignorat”.¹¹⁶

U knjževnome izlogu literarno-znanstvenoga časopisa *Mémoires de Trévoux*, autor kritičkoga osvrtu na Bandurijev *Imperium Orientale* posebno se dotiče autorovih bilješki uz ona poglavlja careva spisa koja se odnose na hrvatsku povijest, pridajući tim Bandurijevim napomenama osobitu historiografsku vjerodostojnost: “L’Auteur étoit plus propre qu’un autre pour éclaircir la partie de l’ouvrage de Constantin Porphyrogénète, où ce Prince parle de la Dalmatie, de la Croatie & de la Esclavonie. Les notes du P. Bandouri sur cette partie sont très-curieuses & démêlent les morceaux d’histoire assez embrouillés”. U svojim bilješkama Banduri upućuje čitatelja na povijesno djelo Ivana Lučića te Tome Arhiđakona: “Joannem Lucium de Regno Dalmatiae & Croatiae, necnon Thomae Archidiaconi Spalatensis historiam Salonitanam”.¹¹⁷ U kontekstu svojih priloga hrvatskoj nacionalnoj povijesti Banduri citira i dva francuska autora: Jacoba Spona,¹¹⁸ čiji *Itinerarium* smatra osobito dragocjenim za poznavanje antičkih spomenika zadarskog i splitskoga kruga, te svojega subrata iz pariške opatije, Nicolasa de Nourryja. Poseban je osvrt svakako dan dubrovačkim povijesnim prilikama, a kao dodatnu literaturu Banduri navodi imena dubrovačkih povjesničara: Mavra Orbinija, Jakova Lukarevića¹¹⁹ te Ludovika Crijevića Tuberona. U svrhu

ratu praestantem esse virum”. Za ovdje citirane navode iz korespondencije Cuper-Leibniz, usp. biobibliografsku bilješku o Banduriju u *Dizionario biografico degli Italiani*, t. V, str. 744.

¹¹⁵ Godine 1648. izlazi, na inicijativu Luja XIV. te kraljeva ministra Colberta, prvi svezak biblioteke *Byzantine du Louvre*. Godine 1680. slavni Du Cange objavljuje u istoj ediciji svoje djelo *Constantinopolis christiana seu descriptio urbis Constantinopolitanae qualis extitit sub imperatoribus christianis ex variis scriptoribus contexta et adornata*, kojim se, prema vlastitu priznanju, Banduri inspirirao u sastavljanju svoje zbirke.

¹¹⁶ Uza svoju općepovijesnu znanstvenu vrijednost, carev spis donosi i vrijedne podatke o Dubrovačkoj Republici: “Satis illustre est hoc Porphyrogeniti testimonium ad Urbis Ragusinae patriae meae antiquitatem comprobendam (...)”. Citat potječe iz drugoga sveska *Imperium*, u kojemu su sadržane Bandurijeve primjedbe za tekstove koje donosi u prvome svesku.

¹¹⁷ Gore navedeni citat, te oni koji će uslijediti, potječe iz korpusa Bandurijevih komentara (drugi svezak *Imperium Orientale*) na građu iznesenu u prvome svesku zbirke.

¹¹⁸ Jacob Spon, liječnik iz Lyona, priključuje se 1674. ekspediciji za Istanbul, koja uključuje kraljeva antikvara Vaillanta te prirodoslovca Whelera. S toga će puta donijeti više od 2 000 natpisa, 50 grčkih rukopisa te više od 600 komada antičkoga kovanoga novca. Usp. Jean Ebersolt, *Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant*, Paris 1919., str. 156.

¹¹⁹ “Originem autem ac progressum Ragusinae Reipublicae, & quando maxime floruerit in re navali subsequenter seculis, facile quispiam intelligere poterit ex compendio Annalium Ragusinarum,

senzibiliziranja francuske javnosti s prilikama na europskome jugoistoku, prvi svezak *Imperiuma* donosi još dosta zanimljivih priloga, među kojima nalazimo i *Izvoještaj o položaju kršćanske vjere u krajevima pod turskom vlašću*, koji je sedamdesetih godina XVII. st., sastavio dubrovački veleposlanik pri Porti, Matija Gundulić,¹²⁰ zatim prikaz glagoljskog i ćiriličnog pisma te popis hrvatskih narodnih vladara, koji Banduri preuzima od Lučića.

edito ab Illustrissimo Jacobo Luccari Patritio Ragusino, Italico idiomate, Venetiis, 1605. & ex opere Mauri Orbini Ragusini, Abbatis Melitensis, cui titulus (est) Il Regno degli Slavi, edito Pisauri, 1601."

¹²⁰ Taj je dokument, kako sam kaže u proslavu zbirke, Banduri prepisao tijekom boravka u Rimu: "(...) hoc autem opusculum cum Romae essem quatuordecim ab hinc annis, exscripsi ex uno Codice MS. Chartophylacii de Propaganda Fide".

Numizmatički kompendij

ili

*Numismata imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos.*¹²¹ *Accessit Bibliotheca nummaria, sive auctorum qui de re nummaria scripserunt, 2 vol., Lutetiae Parisiorum, sumptibus Montalant,*¹²² 1718¹²³

Još dok je istraživačko-filološki rad na *Imperium Orientale* bio u punom jeku,¹²⁴ Banduri je dobio ideju za sastavljanje numizmatičkoga kataloga. Na to ga je posebno ponukala množina numizmatičkih nalaza na koje je sasvim slučajno naišao, a koji nigdje nisu bili katalogizirani.¹²⁵

Indeks autora i numizmatičkih zbirki¹²⁶ iz kojih je Banduri crpio građu za svoj katalog sadrži 42 natuknice, od kojih spominjemo tek neke: kraljevske riznice Luja XIV., vojvotkinje od Orléansa,¹²⁷ te velikoga vojvode Cosima III., zatim djela Lorenza

¹²¹ Banduri slijedi kronološki niz bizantskih vladara sve do pada Carigrada pod tursku vlast, 1453.

¹²² Spomenuta tiskarska radionica nalazila se "ad Ripam PP. Augustinorum prope Pontem Sancti Michaëlis".

¹²³ Drugo je izdanje *Bibliothecae nummariae* priredio već sljedeće godine Fabricius, u dvije inačice: *Bibliotheca nummaria ... cum notulis et indicibus recusa*, te *Bibliotheca nummaria ... cum notulis et indicibus recusa atque dissertationibus virorum doctorum de hoc argumento praemissa*. Primjerak *Numizmatičke biblioteke* koji je godine 1718. tiskao Montalant ukrašen je portretom vojvotkinje od Orléansa te uvezan u korice s prikazom vojvotkinjina grba, a danas se čuva u Francuskoj nacionalnoj knjižnici u Parizu, pod signaturom RES-Q-46. Krajem XVIII. st., točnije godine 1791., Bandurijeva *Numismata* doživljava ponovnu renesansu, u obliku dodatka koji je priredio te u Rimu objavio Geronimo Tanini, pod naslovom: *Numismata imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Constantinum Draconem ab A. Bandurio editorum supplementum*.

¹²⁴ Već u uvodu *Imperium Orientale* Banduri najavljuje svoja *Numismata*: "Adhaec vero cum nummos Imperatorum Constantinopolitanorum Regii atque Fucaltiani Gazophylacii animi potius gratia perlustrarem, quam quod sperarem quidquam novum & a Ducangio praetermissum in iis invenire; tantam ibi illorum numismatum multitudinem Ducangio non observatam reperi, ut vix illum decimam eorum partem repraesentasse compererim. Verum hanc nummorum Collectionem aliud in tempus & opportunitatem edendam mittimus". Unatoč Bandurijevoj napomeni kako bi Du Cangeovo djelo trebalo dopuniti, njegovo poštovanje i divljenje prema slavnom prethodniku ostaje nepomućeno. O njemu zbori Banduri ovako: "vir doctissimus atque eruditissimus Carolus Ducangius, vere historiae Byzantinae parens, qui data opera, & adhibito studio Opus perfectissimum de Antiquitatibus Constantinopolitanis, cui titulus Constantinopolis Christiana, ex variis Scriptoribus cum editis tum ineditis adornavit".

¹²⁵ Kako i sam izlaže u proslavu djelu: "Quo tempore elaborabam opus inscriptum, Imperium Orientale, & c. forte accidit ut Regium Numismatum Thesaurum, ac museum Fucaltianum oculis perlustrarem, animi gratia magis, quam quod in iis quidquam novum, & a doctissimo Ducangio praetermissum quod ad cetera Antiquitatum CP. monumenta adderetur, inveniri posse sperarem. Cujus laboris & industriae cum cepissem eum fructum, ut id denique verum esse deprehenderem quod mihi persuaderi antea passus non eram, vix decimam numismatum partem in Tabulis Ducangii comparare, indeque novam numismatum seriem ordiendi consilium cepissem".

¹²⁶ *Index museorum et librorum*, koji u cjelosti donosimo u okviru aneksa.

¹²⁷ Upravo je vojvotkinji posvećen prvi dio *Numismata*, *Bibliotheca nummaria*, dok je djelo u cjelini Banduri posvetio vojvotkinjinu sinu, regentu Filipu II. Orléanskom. Prvotno mu je namjera bila *Numismata* posvetiti Luju XIV., budući da je kralj novčano potpomogao realizaciju gravira koje

Bergera,¹²⁸ isusovca Hardouina, kraljeva antikvara Vaillanta te svakako velikoga Du Cangea.

Autor dosljedno slijedi načela razmještaja knjižne građe, zadana maurističkim metodološkim ustrojem: slikovnom (bakrorezi) prikazu novca te bilješkama koje ga prate (od kojih neke poprimaju razmjere kraćih disertacija) prethodi iscrpna biografija vladara prikazanoga na kovanicama (sastavljena prema podacima iz djela autora Bandurijeva doba) kao i kronološki slijed bitnih zbivanja unutar razdoblja njegove vladavine. Na taj način Banduri želi naglasiti ulogu koja pripada numizmatici prilikom rasvjetljavanja pojedinih povijesnih momenata te utvrđivanja njihove precizne datacije.

I Bandurijev je numizmatički katalog, poput *Imperium Orientale* sedam godina prije, doživio priznanje iz relevantnih stručnih krugova te su njegova *Numismata* ostala klasičnim numizmatičkim priručnikom sve do pojave Eckhela¹²⁹ i Cohena.¹³⁰

prate izdanje, no kako je kralj umro 1715., Banduri odlučuje posvetnu poslanicu adresirati na regenta.

¹²⁸ Antikvar te numizmatičar kojega nalazimo na dvoru Karla Louisa, palatinskoga elektora i oca *Madame*, a zatim na dvoru brandenburškoga elektora, Friedricha-Wilhelma.

¹²⁹ J.-H. Eckel objavljuje, u godinama 1792.-1798., svoje kapitalno djelo u osam svezaka pod naslovom *Doctrina numorum veterum*.

¹³⁰ Henry Cohen objavljuje, 1859.-1868., numizmatički leksikon u prvotno šest, a zatim sedam, svezaka naslovljen *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain, communément appelées médailles impériales*. Nakon autorove smrti, u drugome izdanju koje izlazi u razdoblju od 1880. do 1892., djelo će biti objavljeno u ukupno osam svezaka.

ANEKSI

INDEX CAPITUM IMPERII ORIENTALIS SIVE ANTIQUITATUM CONSTANTINOPOLITANARUM¹³¹

PARS PRIMA

CONSTANTINI PORPHYROGENITI DE THEMATIBUS Orientis (liber primus) et
Occidentis (liber secundus)

HIEROCLIS GRAMMATICI SYNECDEMUS—sunt hic omnes provinciae et civitates
quae Imperatori Romanorum CP. subsunt, Provinciae LXIV, Urbes 935 ut subjicitur

PARS ALTERA

CONSTANTINI PORPHYROGENITI de Administrando Imperio liber
AGAPETI DIACONI CAPITA ADMONITORIA ad Justinianum Imperatorem
BASILII IMPERATORIS CAPITA EXHORTATIONUM ad Leonem filium
THEOPHYLACTI ARCHIEPISCOPI BULGARIAE Institutio Regia ad Porphyrogeni-
tum Constantinum (pars prior panegyrica, pars altera paraenetica)

PARS TERTIA

ANONYMI PATRIA, SIVE ORIGINES URBIS Constantinopolitanae libri IV
BREVES ENARRATIONES CHRONOGRAPHICAE
NARRATIO NICETAE CHONIATAE de statu CP. quas Latini capta urbe confractas
in monetam conflaverunt et quaedam alia opuscula

VARIA EPIGRAMMATA ET POEMATA necnon Inscriptiones
CATALOGI VARIII CUM EDITI TUM INEDITI PATRIARCHARUM CP. ; CATALOGI
ITEM DUO IMPERATORUM CP.

PETRI GYLLII DE BOSPORO THRACIO LIBRII III
PETRI GYLLII DE TOPOGRAPHIA CONSTANTINOPOLEOS, et de illius Antiqui-
tatibus libri IV

URBIS CONSTANTINOPOLITANAE QUALIS TEMPORE Arcadii et Honorii fuit,
Descriptio, Incerto Auctore: cum Annotationibus Guidi Panciroli

¹³¹ Ovdje donosimo pregled građe prvoga sveska *Imperium Orientale*.

INDEX MUSEORUM ET LIBRORUM¹³²

- Albert*–R. P. Albertus, Heremita S. Augustini, e Provincia Franciae.
Alletti–Joannes NATALIS ALLETTI, Magnus Cancellarius Reipublicae Ragusinae.
B.–NICOLAUS BOULLET, in suprema Parlamenti Parisiensis Curia Senator amplissimus.
Ba.–THOMAS BASEGLI, Senator amplissimus Reipublicae Ragusinae.
Bau.–CAROLUS CAESAR BAUDELLOT, JC. e Regia Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academia.
Bouterouë.–CLAUDII BOUTEROUE, in Parisiensi Monetarum Curia Senatoris, opus inscriptum, *Recherches curieuses des Monnoyes de France*.
Brandenburg.–LAURENTII BEGERI opus inscriptum *Thesaurus Brandenburgicus selectus*.
Cham.–R. P. STEPHANUS CHAMILLART, e Societate Jesu.
Chez.–N. CHEZELLES, Juri dicundo Praefectus apud Boios, in Provincia quae vulgo, Bourbonnois dicitur.
Collegii.–Museum Collegii LUDOVICI MAGNI.
DB.–CLAUDIUS GROS de BOSE, Perp. Regiae Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academiae Secretarius, & unus e Quadraginta Academiae Galliae.
DC.–Ser. Princeps LUDOVICUS AUGUSTUS, Cenomanensium Dux.
DeC.–FRANCISCUS DECAMPS, Abbas S. Marcelli, & S. Mariae de Siniaco.
Declesves.–PETRUS DANIEL DECLESVES.
Ducang.–CAROLI DUFRESNE, Domini DUCANGE, Franciae apud Ambianos Quaestoris, opus incriptum, *Historia Byzantina duplici commentario illustrata*.
Farnensianus.–R. P. PAULI PEDRUSTI, e Societate Jesu, opus incriptum, *I Cesari in oro, in argento, in Medaglioni raccolti nel Farnese Museo*.
Fauvel.–ANDREAS FAUVEL, Capellanus Regius.
Fon.–LUDOVICUS FRANCISCUS DE FONTENU, e Regia Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academia.
Fontaine.–ANDREAS FONTAINE, Eques Anglus.
Fouc.–JOSEPHUS FOUCAULT, Comes Consistorianus, in Academia Regia Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academicus Honorarius.
Frad.–N. FRADET, Presbyter Gallus. Ejus museum comparavit Eugenius Petrus de Surbeck, Helvetius Chiliarcha.
Gambarini.–R. P. GAMBARINI, Clericus Regularis S. Barnabae.
Hard.–R. P. JOANNIS HARDOUINI, e Societate Jesu, Opera Selecta.

¹³² Popis numizmatičkih zbirki te objavljenih naslova kojima se Banduri poslužio prilikom sastavljanja svojih *Numismata*.

- Laisné.*—N. LAISNÉ, Officinae Monetariae Lugdunensis Praefectus.
- Lamoignon.*—CHRISTIANUS DE LAMOIGNON, in suprema Parlamenti Parisiensis Curia Praeses insulatus.
- Le Roy.*—ALEXANDER LE ROY, Politicae artis Academiae Secretarius.
- M.*—Ser. DOMINA, Ducis REGENTIS mater.
- Maffei.*—PAULI ALEXANDRI MAFFEI, Patritii Volaterrani, opus inscriptum *Gemme Antiche figurate*.
- MB.*—FRANCISCI MEDIOBARBI BIRAGI, S. R. I. Comitis, & Regiae civitatis Papiae Decurionis, opus inscriptum, *Imperatorum Romanorum Numismata a Pompeio M. ad Heraclium*.
- MDM.*—PHILIBERTUS BERNARDUS MOREAU DE MAUTOUR, in Parisiensi Computorum Curia Auditor, e Regia Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academia.
- MMA.*—ALEXANDER Marchio a S. Ferreolo-Montaubon.
- Palatinus.*—LAURENTII BEGERI opus inscriptum, *Thesaurus ex Thesauro Palatino selectus*.
- Pon.*—PETRUS NICOLAUS LECAMUS DE POINCARRÉ, primarius Praeses in suprema Parlamenti Neustriae Curia.
- RDR.*—N. ROMAN DE RIVES, Presbyter Gallus.
- RE.*—Thesaurus Regius Magnis Etruriae Ducis.
- Regius.*—Thesaurus Regius Christianissimi Francorum Regis.
- SG.*—Museum Regalis Abbatiae S. Germani à Pratis.
- S. Genov.*—Liber inscriptus, *Le Cabinet de la Bibliothèque de Sainte Geneviève*.
- Surbeck.*—EUGENIUS PETRUS DE SURBECK, Helvetius Chiliarcha.
- Tristan.*—JOANNIS TRISTAN DE S. AMANT, opus inscriptum, *Commentaires Historiques, contenant l'Histoire generale des Empereurs, & c.*
- Vaillant.*—JOANNIS FOY-VAILLANT opus inscriptum, *Numismata Imperatorum Romanorum praestantiora, & alterum, Numismata Imperatorum, Augustorum & Caesarum, a Populis Romanae ditionis Graece loquentibus, ex omni modulo percuâa*.
- Val.*—CAROLUS DE VALOIS, e Regis Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academia.

Korespondencija Banduri–Montfaucon, 8 pisama sačuvanih u rukopisu (Francuska nacionalna knjižnica, zbirka francuskih rukopisa, 17702, f° 117–131) koje je Anselmo Banduri uputio iz Firence dom Bernardu de Montfauconu u Pariz, u razdoblju od 25. svibnja 1700. do 16. rujna 1701. godine

1.

Pismo od 25. svibnja 1700. (f° 117-118)

Mto Rev Pre Pron Col.mo

Di già la scorsa settimana ricevrei dall' Emo Radulovich¹³³ la risposta alla mia assieme con una per il P. Presidente mio efficacissima, di cui la copia inclusa qui invio à V. P. M. R.; havendo subito scritto al P. Presidente, e mandatogli quella del Sig.re Cardinale sudetto, spero di dovere conseguire la grazia, havendo raccomandato alli miei parenti il negozio con tutta la permura; ma quando in questa forma non si conseguisse l'effetto, bastarebbe, che il detto Emo scrivesse alla Republica due versi per conseguire l'effetto, e ciò si potrà fare, V. P. M. R. haverà la certezza di dovere ritornare in Francia. Hoggi hò ricevuto quella di V. P. M. R., e la ringrazio infinitamente dell'incomodo, che per mia causa s'è preso, restandoli con eterne obbligazioni la prego ad essere dal Sig.re Abb. P. Pierizzi¹³⁴ havendoli scritto in un'altra, che doveva esserci perche giovare: havuto, che havrà l'avisò V. P. M. R. di andare verso la Francia, ò in contrario, che Dio non voglia, prego à darmi subito la parte, accio possa maggior.te affretare la licenza del P. Presidente. Li raccomando à noler avere la cura fino al fine delle mie cose, non hò altra premura, ne desiderio, che di vivere seco in compagnia qualche anno, questo è il sommo de miei desiderij.

Con prima occasione riceverà V. P. M. R. il tutto, toltone le piture, perche il Prete, che il Sig.re D. Salvini¹³⁵ hà trovato vole sette scudi in circa, essendo dice lui da 94 figure, già ciò l'avisai con la passata mia, et aspetto il suo ordine per farli principiare, se in tanto trovassi qualche d'uno per mesimo, non mancarò di far diligenza, mi dispiace, che io non sono habile à servirla in ciò che lo farei più, che volentieri, conforme hò fatto il resto. Domani andarò dal Sig.re Antonio Magliabechi.¹³⁶ Il Sig.re D. Salvini sempre la sospira, e di lei parla. Il P. Abbate¹³⁷ la riverisce, e tutti li Padri, e io col restare alli suoi stimatissimi comandi bacio à V. P. M. R. din.te le mani.

Di V. P. Rma
(...)

¹³³ Usp. ovdje bilješku 23, na str. 138.

¹³⁴ Agent Dubrovačke Republike u Firenci, kako se vidi iz pisma od 21. rujna 1700. (f° 120–121).

¹³⁵ Usp. ovdje bilješku 42, na str. 145.

¹³⁶ Usp. ovdje bilješku 26, na str. 140.

¹³⁷ Sc. opat *Badie Fiorentine*.

Firenza 25 maggio 1700

A chi soggiungo col pregarla, che dovendo V. P. Rma andare ad inchinare S. A. R. del Gran Duca di Toscana,¹³⁸ voglia fare qualche onorevole menzione della mia persona, Epistola non erubescit, può così scrivo, nam qui semel verecundiae fines transierit, eum bene et naviter oportet esse imprudentem.¹³⁹

(...)

D. Anselmo ma: da Ragusa

2.

Pismo od 18. rujna 1700. (f° 119)

Rmo Pre Pron Colmo
Firenza 18 Sbre 1700

Riceverà V. P. Rma qui acclusi li quattro fogli che desidera di Mattheo Palmieri de temporibus,¹⁴⁰ accio possa vedere se li serve il resto, e servendoli bisognerà, che V. P. Rma scriva à questo P. Abbate accio mi dia licenza da copiare, perche nel mentre copiavo questi hò sentito qualche d'uno de religiosi brontolare.

L'entrante settimana, ò per dir meglio martedì prossimo li mandarò ciò che desidera dell'Historia Brittonum,¹⁴¹ qual credo che sia stampata, facendone più autori d'essa menzione, conforme hò visto nel dizionario storico¹⁴² alla parola Galfrido,¹⁴³ parendo dalla prefazione, che esso sia l'autore di questa historia, e che d'altri poi fu tradotta in latino. Quel Pre Bibliotecario degli Angeli¹⁴⁴ è ritornato in Fiorenza, e l'hò incontrato per andare dal Sig.re Magliabechi, il quale mi hà detto, che è stato fuori, e frà otti giorni doveva di nuovo andare fuori, ma che in questi otti giorni haverebbe ricopiato il martirologio; e mel'haverebbe portato per farlo ricopiare à V. P. Rma; starò aspettando, Dio lo faccia, sum Thomas cognominatus (...) in questo particolare, (...) pero restare inganato.

Circa le mie cose vi scriverò martedì cosa si debba fare, per che se più si tarda un mese non sarò à tempo, capitando di raro bastimenti da Ragusa alle spiagge d'Italia, l'inultro et in tanto si puol dimandare una licenza condizionata suppostovi; che V. P.

¹³⁸ Sc. Cosimo III. Medici.

¹³⁹ Cicero, *Ad familiares*, 5.12.

¹⁴⁰ Radi se o rukopisu djela firentinskoga kroničara, Mattea Palmierija (Matthaeus Palmerius), *De temporibus*, koje obuhvaća opću povijest svijeta od početaka do godine 1448.

¹⁴¹ Pod tim se naslovom općenito podrazumijeva latinska povijest britanskih Kelta, čiji je autor deve-tostoljetni keltski mohan Nenije. Vidjet ćemo da Banduri ovdje misli na djelo Geoffrejja od Monmoutha.

¹⁴² Najvjerojatnije se radi o Povijesnome rječniku Louisa Morérija (*Le grand dictionnaire historique, ou le Mélange curieux de l'histoire sainte et profane...*), čije prvo izdanje izlazi 1674. godine u Lyonu. Vidjeti sljedeće pismo, od 21. rujna 1700. (f° 120–121).

¹⁴³ Geoffrey od Monmoutha (oko 1100.–1155.), velški biskup, na latinskome je sastavio povijest britanskih kraljeva, i. e. *Historia regum Britanniae*.

¹⁴⁴ Sc. firentinska opatija *Santa Maria degli Angeli*, gdje Banduri pronalazi pisma Coluccia Salutatija.

Rma andasse, perche farò sapere et al Sig.re Cardinal Radulovich, che senza di V. P. Rma non voglio andare; e li mandarò la lettera per l'accennato Emo: Se abbia à cura le mie cose, perche io mi muovo à desiderare d'andare in Parigi puram.te per esser con lei. Il P. Lettore la ringrazia somam.te dell'affetto. Sig.re Salvini sono mesi, che non hò veduto. Sig.re Magliabechi da quando fu qui V. P. Rma m'hà perso tutto l'affetto, ò almeno quelle dimonstrazioni, che una volta faceva/o (?) Mattheo de Palmieri è arrivato, conservando questo methodo, che vede, fin' allo'anno 1448 all'anno g. di Federico 3° Imp.re et all'anno 2° di Nicolo V° Pontefice. E qui resto per sempre alli suoi comandi.

Di V. P. Rma

(...)

D. Anselmo ma : di Ragusa

3.

Pismo od 21. rujna 1700. (f° 120-121)

Rmo Pre Pron Colmo

La 1.a passata in viai à V. P. Rma li quattro fogli da me trascritti ex codice Matthei de Palmeriis de temporibus, in quale è un volume in foglio grosso due bone dita, veda ciò che hò da fare del resto, e si regoli in questo particolare secondo li scrissi con la passata.

Nella presente accluso li mando uno foglio ex codice Historiè Brittonum. Non havendone trascritto d'accantaggio, si perche dalla prefazione si puol conoscere s'è statta mai data alla luce, et io per maggior cautela hò volsuto copiare il p.mo, e l'ultimo capo intero, è dal 1.° fin'al decimo li primi periodi ciascheduno capo, et il restante del capitolo hò procurato di compendiare: siche fin al et cetera sono parole pure del codice, inanzi il compendio del resto del capitolo per evitare la fatica; si anche perche trovo esser dato alla luce altre volte come potrà vedere V. P. Rma nel dizionario storico del Moreri dell' 8.° edizione in lingua francese¹⁴⁵ alla parola Geofroi de Monmouth,¹⁴⁶ qual cita molti altri autori, e tra l'altre uno nomina, che hà compendiato questa stessa historia. Di più si vi trova nel Baronio¹⁴⁷ = Gaufridus Episcopus Agafensis¹⁴⁸ de rebus Brittanis reperis in Vaticana codex pervetustus sub nota numeri 944 Baronius in martyrologio in notis ad 11 Octobris diem. Ubi de Sancta Vigula f. Questo mi hà rimosso dallo trascriverne più di quello hò fatto.

Codex historiè Brittonum vides conscriptus seculo XIII, in cuius initio extat brevis historia Sybillè Tiburtinè: de qua ut ibi dicis, quod quum peragrassat varias mundi plagas annuncians, què in novissimis erant ventura eius fama Romam delata fuerit. Romani ad Traianum denunciarunt, qui statim magno honore eam Romam accersivit

¹⁴⁵ Nizozemsko izdanje iz 1698. godine.

¹⁴⁶ Vidjeti ovdje bilješku 141, na str. 172.

¹⁴⁷ Cesare Baronius (1538.-1607.), kardinal te autor slavni *Annales Ecclesiastici*.

¹⁴⁸ Iskrivljeno za Assavensis. Geoffrey od Monmoutha bio je biskup gradića Saint Asapha u Sjevernome Walesu.

; atque somnium, quod centum viri ex senatu una nocte viderunt, videlicet, singuli quasi novem soles esse in cœlo, qui singillatim divisi, divisas in se figuras habebant, ipsis explicavit. Mi pare cosa ridicola, che la Sibilla Tiburtina fusse nel tempo dell'Imp.re Traiano, poiche non sarà la profezia, che dicono havesse fatto di Christo, come apparisce dalla dichiarazione, che fà alli Romani delli accennati nove soli. Perche la profezia riguarda le cose, che hanno da venire, non le cose passate. Il P. Bibliotecario degl' Angeli non s'è veduto ancora.

Circa le mie cose. Riceverà qui acclusa la lettera per l'Emo Radulovich, accio havendola letta la sigilli, e mi facesse grazia di consegnargliela, e procurare, che scriva un' altra volta al mio Pre Presidente con maggior efficacia, accio mi dai la licenza condizionata, caso che V. P. Rma debba ritoranare, altrimenti non si intenda, e quella restringere, à due ò tre anni, perche hò sentito, che al mio Pre Presidente hai dato fastidio l'essergli stato richiesta la licenza senza alcuna limitazione del tempo. Ma desiderarei che prima di consegnare à S. Em.za la lettera parlasse col Sig.re Abbate Paolo Pierizzi, che habita vicino al Palazzo dell'Emo de Giudici, et andasse assieme con lui dal Sig.re Cardinal sudetto, scrivendone io questa sera al medemo, e lui verrebbe à trovarla, ma patisce di podagra, e vechiaia, e procurare, che sua Em.za dia la lettera al Sig.re Abbate Pierizzi, che è agente dela Republice di Ragusa, perche lui la mandasse acclusa nella lettere della republica, conforme hò già scritto al medemo. Puo suggerire V. P. Rma al Sig.re Cardinale, che li sacri canoni permettono à un canonico, di allontanarsi dalla propria chiesa per ragione dei studij, non mancarono à V. P. Rma modi.

Desiderarei che anche V. P. Rma li serviresse in Latino, con dimostrargli con quanto mio danno mi nega la licenza, e che speranza in me habbia del profitto nelle lettere, e quanti superiori delle altre cong.ni ambiscono d'ottenere la grazia di potere mandare li loro monaci allevare nella Cong.ne di S. Mauro, et anche con dispendio delle loro Cong.ni, il che, dicendoli, che non seguirà della mia persona. Non suggerisco d'avantaggio in questo proposito, perche son sicuro, che l'affetto di V. P. Rma li suggerirà mille modi per procurarmi il modo, che io possa venire seco. Mi dirà V. P. Rma perche tanta fretta, perche non aspettare al mese di decembre. Rispondo, che il medemo sarebbe abbandonare il negozio, che ridursi à quel tempo, poiche rare sono le occasioni d'imbarco per Ragusa, e tanto maggiormente ne tempi d'inverno; tanto più che si puol dimandare la licenza con la condizione, che V. P. Rma dove se partire, dicendoli, che altrimenti ne meno io andarei. E qui pregandola a comandarmi li bacio din.te le mani.

Di V. P. Rma
(...)
D. Anselmo ma : di Ragusa
Firenze 21 Sbre 1700

4.

Pismo od 26. listopada 1700. (f° 122-123)

Rmo Pre Pron Colmo

Fin à tanto che sono stato nel puro dubio circa la licenza del mio P. Presidente hò visuto sempre con la speranza quasi certa di dovermi sortire l'intento; ma hora che vedi non già disperata ogni mia lecita di poter ottenere tal licenza, ma forse rafredato il suo affetto verso la mia persona, e per conseguenza poco curarsi d'havermi al suo servizio, hora si che hò perduto affatto ogni speranza, e posto l'animo total.te in pace, benche questo colpo da me venisse sentito da quella volta, che mi cominciò V. P. Rma scrivere in Italiano, e se non sbaglio credo che in risposta tal' hora glielo accennassi. Ne ciò punto mi dispiace, perche così à spese proprie vengo ad imparare à che incostanza è sottoposto colui, che fissa il pensiero nell'huomo mortale, ma solam.te fissarlo nel vero bene, che è Iddio, il di cui principal attributo è l'immutabilità, e la costanza. Mi dispiacerebbe bensì, quando, ancorche motivo minimo, havessi io dato à V. P. Rma, che fusse degno della diminuzione del suo affetto à proporzione del quale io volentieri mi sceglierei qualsivoglia pena, perche ella s'accertasse in quanto preggio sia quello appresso di me.

Se V. P. Rma fusse andata dal Sig.re Abb. Pierizzi, come la pregai, esso Sig.re, essendo parente dell'Emo Radulovich, e mio caro amico, haverebbe ottenuto, e le lettere, e tutto, come vedrà dall'acclusa lettera, che in risposta della mia scrittagli nel tempo stesso, che scrissi à V. P. Rma, mi mando il detto Sig.re. Siche il consiglio, che in questo particolare l'hà dato il suo Amico, haverebbe tal' hora partito qualche eccezione.

Quando poi non havesse V. P. Rma sminuito l'affetto verso la mia persona, ma più tosto sia stato indotto à scrivermi in questa guisa, che hà fatto, dal vedere, che il mio P. Presidente non habbia volsuto rispondere alla lettera dell'Emo Radulovich, maggiormente confermandosi nella disperazione del buon esitto, vedendo anche il destino sinistro, che le mie ultime lettere li siano parvenute più tardi del dovere, nel tempo quando non hà potuto più parlare, ne presentare la mia lettera al sudetto Emo. A questo, dico, si troverebbe facilmente il rimedio, poiche suppongo che à quest' hora si sia pentito il mio P. Presidente per non havermi dato la licenza, e che con le prime lettere di Ragusa haverò il di lui consenso; ma caso questo non seguisse, li sarà scritto da qui in modo lecito, e congruente, che si piegarà à concedermi la licenza, tanto maggior.te quando gli sarà dimandato per due, ò tre anni, poiche mi scrivono da Ragusa li Parenti,¹⁴⁹ che la maggior repugnanza in concedermi la licenza hà havuto, perche il detto Emo la chiedeva senza nessuna limitazione del tempo. Siche sperarei, che questo punto si potesse superare ancora senza il Sig.re Cardinale Radulovich. Andiamo all'altro punto.

La gran poi raccomandazione, che V. P. Rma mi scrive, che si richiede appresso il suo Rmo P. Generale, perche io sia ammisso in S. Germano senza nessuna pensione; ben mi ricordo, che V. P. Rma mi dicesse, che era bastante quella del Sig.re Cardinale Radulovich, dovendone anche aggiungere V. P. Rma appresso li suoi amici qualche raccomandazione per facilitare il negozio.

¹⁴⁹ Nažalost, Banduri u pismima ne iznosi više detalja o svojoj dubrovačkoj rodbini.

Oltre che finito il conclave, credo che sarebbe in tempo l'Emo Radulovich à scrivere al suo Rmo P. Generale. Ma caso che durasse più di quello si stima il conclave; voglio credere, che Sua Al. R. del Gran Duca mi farebbe anche la grazia di scrivere al suo Rmo P. Generale, e forse con maggior efficacia, e suppongo, che haverebbe tal raccomandazione maggior effetto di quella dell'Emo accennato; sicche nemeno per questa parte è disperato il caso.

Resta dunque solo, che ella mi faccia conoscere la continuazione del suo affetto con avisarmi, se sia sufficiente la raccomandazione di Sua Al. R. appresso il Rmo P. Suo Generale, e di che tenore debba essere la medema, e se devo adesso procurarla, prima che parta S. Al. R. per Pisa, dove risiede nei mesi d'inverno.

Quanto à quello che ella mi scrive, che sarebbe più facile assai ad ottenere la licenza in ogni altro monasterio, che in S. Germano, e superfluo che li rispondo sopra ciò, poiche sà molto bene V. P. Rma, che io non mi sono mosso per altro fine à desiderare tal viaggio, che solamente per essere seco, e dovunque fosse la sua persona io li desiderarei d'essere, non curandomi ne di Parigi, ne di S. Germano. Hêc sunt mea vota Vir Doctissime, Tecum vivere, Te colere, a te instrui, uni ex his spe dempsta haud superest quod cupiebam: quae si iusta sunt mihi suffragieris velim, ut ea consequar: quum non minus posse te quam velle exploratum mihi sit.

Il P. Bibliotecario degl'Angeli non hò più veduto. Il Sig.re Antonio Magliabechi la riverisce, mi hà già imprestato alcuni libri. E qui restando per sempre alli suoi comandi li bacio din.te le mani.

Di V. P. Rma
(...)
D. Anselmo ma : di Ragusa
Firenza 26 Obre 1700

5.

Pismo od 8. siječnja 1701. (f° 124-125)

Rmo Pre Pron Colmo

L'astrazione mia è grande la confesso ancora io, mentre non d'adesso hò dato parte à V. P. Rma d'haver ricevuto dal procaccio li sei scudi, la borsa, e l'indice, ma quando sentisse l'occupazione, che hò havuto in questi giorni adietro non dubito punto, che non m'havesse da scusare, et in ciò molto hà contribuito, che per la cagione delle passate feste non potei ricuperare dal procaccio il sopra accennato.

Ringrazio infinitam.te V. P. Rma per la borsa , e l'indice, essendomi stata molto à proposito, havendo in questo giorno uno deli fratelli del nostro Sig.re Do.re Salvini condotto la sposa in casa, l'hò donata al Sig.re Do.re Salvini accennato, perche lo donasse alla sua nuova cognata, dicendoli che io gliela da vota, perche la povertà religiosa non mi permette empirla, ma che lui l'empisse, e facesse il regalo al sua Sig.ra cognata, et havendogli detto da che mani erat venuta, l'hà maggior.te gradita hêc iocosa, ac seria. Quel Prete che deve dipingere le figure spettanti alla topografia Xriana è stato questi giorni indisposto, ma hora sta meglio, e proseguirà l'opera per appunto, come V. P. Rma desidera, ciò è con i colori affatto simili à quelli sono nel

libro; ma dovendo ponere li colori, li è parso poco guadagno sei scudi, dovendo porre l'opera, e li colori. Gl'hò detto, che li sarà data qualche bagatella di più di sei scudi purché faccia bene, del che non dubito, è presto. Nemeno haverei datagli tal parola, se non havessi mostrato ad un altro l'opera, che s'hà da ponere, e non mi havesse dimandato ventiquattro scudi. Si puol dire, che habbiamo havuto fortuna di trovare questo Prete, essendo molte figure.

Li scrissi colla passata pregandola per la raccomandazione appresto l'Arcivescovo di Parigi supponendo che dovesse fermare qui qualche giorno, ma hieri presto arrivò, e questa matina di buon hora è partito.

Mi bisognava tal raccomandazione, poiche procuro di venire seco, ma senza suo alcuno pregiudizio, ciò è togliendo tutte quelle cose, che ella mi scrisse, si sarebbero incontrate nella mia venuta, e ciò procuro appresso S. Altezza Reale, e perciò se ella sà, che qui si debba tratener l'Emo de (...), e ella havesse seco entrata, haverei desiderio, che mi raccomandasse, perche ogni minima parola di questi personaggi è di molto valore in mio proposito, essendo S. A. R. informato della mia persona. E qui resto per sempre alli suoi comandi con baciarli le mani.

Di V. P. Rma

(...)

D. Anselmo ma : di Ragusa

Firenza 8 Gen.io 1701

6.

Pismo od 15. srpnja 1701. (f° 126-127)

Rmo Pre Pron Colmo

Firenza 15 luglio 1701

Accuso due fogli stimatiss.mi di V. P. Rma uno degli 11 Giug.no e l'altro degli 27 del medesimo, e con il secondo hò ricevuto le raccomandazioni, che per istrada ella mi favorisce, che mi saranno pur troppo à proposito. In tutte due V. P. Rma fà lamenti per non havere trovato nel suo arrivo in codesta capitale mie lettere, in fatti non hò scritto altro che una codesta volta, e questa mentre ella doveva partire da Venezia, ò per dir meglio quando la credevo partita, ma già vedo, che ancora l'accennata è smarrita, poiche io non sapevo che dovessero essere raccomandate à M. Thioli in Lione; del resto in tanto non hò scritto altre lettere, si perche non havevo havuto alcun riscontro di lei, si perche intorno alla mia mossa non sapevo che dirli, solam.te feci errore à non risponderli subito alla p.ma la quale pure sarebbe perduta per la strada, mentre non l'haverei raccomandata à M. Thioli in Lione, senza qual raccomandazione vedo, che non vanno sicure le lettere per costà à S. Germano. Spero di potermi mettere al viaggio verso il fine dell'entrante prossima s.a se pero per all' hora secondo le promesse che hò havuto da Roma mi verrà la licenza della Sacra cong.ne in supplemento di quella del mio P. Presidente, per la quale à Roma fece scrivere S. A. R al suo Ag.te tempo fà. Del resto l'avisarò in appresto si della partenza, che d'ogni altra cosa, che ella desidera.

Il Catalogo della Biblioteca di S. Marco¹⁵⁰ de manuscritti latini già da molto tempo è finito, come anche le tavole d'Esopo. Spero ancora di doverli portare quello della Biblioteca di S. Lorenzo, almeno ella restarà persuaso che io non tralasciato alcun mezzo per haverlo, ma credo, come dissi, che restarà consolato. Hò fatto la raccolta d'alcune iscrizioni in compagnia del Sig.re Dottore Salvini che non li dispiacerà. Mi pare mille anni d'essere seco non facendo qui altro che perdere il tempo stando sulle mosse. Doveva veram.te scrivere al Sig.re Magliabechi nel suo arrivo et al Sig.re nostro Salvini, poiche hò lavorato non poco per lei, et è un buon' amico, e vi saluta caram.te, conforme fanno tutti gli altri, a quelli ella favori di salutare, et in specio il Rmo P. Abbate et io li bacio mille volte le mani con riverire il Sig.re Abb. (...).

Di V. P. Rma
(...)
d. Anselmo ma: di Ragusa

7.

Pismo od 22. srpnja 1701. (f° 128-129)

Rmo Pre Pron Colmo

Scrissi coll'ordinario passato un'altra à V. P. Rma in risposta alle due stimatiss.me di V. P. Rma, et in quella gli hò significato tutto quello, che mi occorreva in risposta delle sudette. Scrivo la presente, poiche nella detta gli scrissi, che credevo questa s.a dovermi porre al viaggio per codesta volta, ma li replico con la presente, che in tanto ciò gli scrissi, in quanto speravo di ricevere in questa s.a le lettere di Roma con la licenza consaputa, conforme dalle antecedenti lettere mi veniva promesso; ma al presente non havendo havuto da Roma ne lettere ne alcun riscontro della licenza, dico, che non ce cosa più incerta al mondo, che il tempo della mia da qui partenza; onde starò aspettando la ventura s.a per sapere qualche cosa, e se pure tal'hora ne havrò alcuno riscontro, darò imediat.te avviso à V. P. Rma; puole credere con qual' ansietà io vivo, come conto i momenti, quanto lunghi questi mi sembrano confesso in vero, che ogni momento mi pare un secolo intiero, mentre sto senza di lei, e di più con prossima speranza di venire da lei ; dies mei in otio, et amaritudine (...).

Tutte quelle cose che V. P. Rma mi raccomanda che le porti, le porterò, e ciò che mancasse so che non havrà d'attribuire alla mia negligenza, ma alla impossibilità, e alla mancanza altrui. Haverei havuto à caro che avesse scritto al Sig.re An. Ma. Salvini, et il Sig.re Magliabechi. Hò fatto una raccolta d'iscrizioni in buon numero, e spero, che le habbia da gradire.

Non tralascio alcuna diligenza per incontrare cosa di suo genio; anzi hò abbandonato ogni studio per raccogliere le cose, che li possono essere di genio ; bisognerà che ella poi tanto più intorno à me travagli per rimettere questi tempo perso, perche è di molto, e posso dire, che da che ella passò da qui non hò più studiato cosa alcuna, tanto sono stato distratto di mente. Attual.te sto copiando le lettere di Colucio Saluta-

¹⁵⁰ Sc. dominikanski firentinski samostan sv. Marka.

ti. E qui con tutto l'ossequio le bacio le mani riverendola da parte di questo Rmo e tutti gli amici, à M. L'Abbé (...) mille saluti.

Di V. P. Rma
(...)
d. Anselmo ma: di Ragusa
Firenza 22 Luglio 1701.

8.

Pismo od 16. rujna 1701. (f° 130-131)

Rmo Pre Pron Colmo

Dalla lettera ricevuta giorni sono il Sig.re Ant. Ma. Salvini da V. P. Rma, vedo, che ella mi supponeva già posto in viaggio, e per conseguenza intendo da ciò, che mai li siano pervenute le mie lettere, con tutto che le due ultime raccomandassi à M. Thioli in Lione, poiche nell'ultima di quelle scrissi à V. P. Rma, che non v'era cosa più incerta al mondo dell'ora della mia per costì partenza, mentre il mio P. Presidente non mi voleva in alcun conto concedere la licenza, e da Roma per quella hora non s'era ricevuto altro riscontro, che parole colorite di speranza. Adesso devo avisarla, che la Sacra Cong.ne de Vescovi e Regolari¹⁵¹ hà rescritto al mio memoriale dando facoltà à questo Mons. Nunzio di ogni qual volta troverà essere vere le cose esposte nel memoriale sia in suo arbitrio darmi la licenza per quanti anni vorrà, onde al presente sto attendendo la risposta di questo Mons. Nunzio, qual di guistizia non mi puole se non concedere la facoltà, e spero che l'entrante s.a mi metterò al viaggio per condesta volta; fin'ora non hò potuto havere l'Indice della Biblioteca Laurenzia, havendomi tenuto sempre il Sig.re Ducci in speranza, ma spero, e farò il possibile per haverlo.

Li porterò l'Indice di S. Marco fatto con tutta la diligenza possibile. Le favole di Esopo essendo in mio potere. Da trecento iscrizioni belle. Da ducento e quaranta tre lettere di Colucio Salutati¹⁵² da me copiate. Ella puole considerare quanto m'habbia perturbato una così lunga tardanza in tutto, e per tutto. Haveremo molta materia di discorere, e più di ridere (...). Affretarò quanto più potrò presto il viaggio, si perche patisco senza di lei, vorrei havere le ali, come anche perche τύχος δε λε(...) χρ(?)οτί (...ολενμώτατων. Il nostro caro Sig.re Dottor Salvini si chiama An : Ma : Salvini, e non Luigi, le dico, perche sappia, volendo di esso fare menzione nelli suoi scritti non si prenda un di sbaglio. E qui restando per sempre alli comandi di V. P. Rma li bacio humil' le mani, con riverirla in nome di tutti gl'amici, special.te del P. Lettore.

Firenza 16 Settembre 1701
Di V. P. Rma
(...)
D. Anselmo ma : di Ragusa

¹⁵¹ Kongregacija za biskupe i redovnike osnovana je 1601. godine. Papa Pio X. je ukida 8. rujna 1908. Danas postoje dvije odvojene kongregacije: Kongregacija za biskupe te Kongregacija za redovnike i svjetovne ustanove.

¹⁵² Usp. ovdje bilješku 49, na str. 146-147

IZVORI I LITERATURA O ANSELMU BANDURIJU KORIŠTENI U RADU

Rukopisna građa

Korespondencija Banduri–Montfaucon, 8 pisama u rukopisu, Francuska nacionalna knjižnica, zbirka francuskih rukopisa, 17702, f° 117–131.

Djela Anselma Bandurija

BANDURI (Anselmo), *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae ...*, 2 vol., Parisiis 1711.

BANDURI (Anselmo), *Numismata imperatorum Romanorum, latina, graeca, aegyptica, a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos*, 2 vol., Parisiis 1719.

BANDURI (Anselmo), *Conspectus operum sancti Nicephori, patriarchae Constantinopolitani, quae propediem duobus tomis edenda sunt, et quorum pauca hactenus edita fuerunt...*, Parisiis 1705.

Djela Bandurijevih suvremenika

JORDAN (Charles-Étienne), *Histoire d'un voyage littéraire fait en 1733*, seconde édition, La Haye 1736 (Slatkine reprints, Genève, 1968.).

MONTFAUCON (Dom Bernard de), *Diarium Italicum*, Parisiis 1702.

LOUDON (Casimir), "Dissertatio tertia de Collectaneo seu collectione Antiquitatum Constantinopolitanarum Domini Anselmi Bandurii" u *Joannis Iensii Ferculum literarium*, Lugduni Batavorum 1717.

Biografije, memoari, objavljena korespondencija

Olivier AMIEL éd., *Lettres de Madame duchesse d'Orléans née princesse Palatine*, Mercure de France 2004.

ARMELLINI (Don Mariano), *Bibliotheca Benedictino-Casinensis sive Scriptorum Casinensis Congregationis alias S. Justinae Patavinae qui in ea ad haec usque tempora floruerunt operum, ac gestarum notitiae*, 2 vol., Assisii 1731.

CAMPORI (Matteo) éd., *Epistolario di L. A. Muratori*, 14 vol., Modena 1902.

CASTAGNA (Don G.), "La corrispondenza dei monaci benedettini cassinesi col Muratori", *Revue Benedictina*, t. VI (1952.), str. 263-268.

CRIJEVIĆ (Serafin Marija), *Dubrovačka biblioteka u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi*, priredio Stjepan KRASIĆ, Zagreb 1975. /CERVA (Seraphinus Maria), *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*, editionem principem curavit Stephanus KRASIĆ, 3 vol., Zagrabiae 1975.

FORCELLINI (Marco) éd., *Lettere di Apostolo Zeno, cittadino veneziano, Istorico et Poeta Cesareo, nelle quali si contengono molte notizie attenenti all'istoria letteraria de'suoi tempi, e si ragiona di libri, d'iscrizioni, di medaglie, e d'ogni genere d'erudita antichità ...*, 3 vol., Venezia 1752.

FRÉRET (Nicolas), "Éloge du P. Banduri", u *Histoire de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres*, t. XVI, Paris 1751, str. 348-355.

GOUDEKET (Maurice) éd., *Lettres de Madame duchesse d'Orléans née princesse Palatine*, 2 vol., Paris 1948.

MAFFEI (Scipione), *Epistolario (1700-1755)*, a cura di Celestino GARIBOTTO, 2 vol., Milano 1955.

PÉLISSIER (Léon-Gabriel) éd., *Lettres inédites de Gisbert Cuypert (Cuper) à P. Daniel Huet et à divers correspondants (1683-1716)*, Caen 1905.

SAINT-SIMON, (Louis de ROUVROY, duc de), *Mémoires*, éd. Yves COIRAULT, 8 vol., Bibliothèque de la Pléiade 1982.-1988.

VALERY (Antoine-Claude PASQUIN dit), *Correspondance inédite de Mabillon et de Montfaucon avec l'Italie, contenant un grand nombre de faits sur l'Histoire religieuse et littéraire du dix-septième siècle, suivie des lettres inédites du P. Quesnel à Magliabechi, bibliothécaire du grand-duc de Toscane Côme III, et au cardinal Noris*, 3 vol., Paris 1846.

Književni časopisi XVIII. st.

Acta eruditorum, Lipsiae, god. 1712., str. 485-491. te god. 1713., str. 49-54. (članci o *Imperium Orientale*); god. 1718., str. 385-392. (članak o *Numismata imperatorum Romanorum*).

Journal des Sçavans, god. 1712., str. 481-493. (o *Imperium Orientale*); god. 1718., str. 305-312. te 349-356. (o *Numismata*).

Mémoires de Trévoux, god. 1705., str. 1461-1463. (o *Conspectus operum sancti Nicephori*); god. 1713., str. 189-200. (o *Imperium Orientale*); god. 1720., str. 684-720. (o *Numismata*).

Rječnici pisaca, enciklopedije, leksikoni

Dizionario biografico degli Italiani, 61 vol., Istituto della Enciclopedia italiana, Roma 1960-2004 (kontinuirano izdanje); autori bio-bibliografske bilješke o A. Banduriju: Salvatore IMPELLIZZERI i Salvatore ROTTA, t. V (1995), str. 739-750.

Dictionnaire encyclopédique du christianisme ancien, 2 vol., Les Éditions du Cerf 1990.

Dizionario ecclesiastico, 3 vol., Torino 1953.-1958.

Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, 35 vol., Roma 1929.-1936.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 8 sv., Zagreb 1966.-1969.

Hrvatski leksikon, 2 sv., Zagreb 1996.-1997.

Hrvatski biografski leksikon, 6 sv., Zagreb, 1983-2005. (kontinuirano izdanje); autor bibliografske bilješke o A. Banduriju: Aleksandar STIPČEVIĆ, t. I Zagreb 1983., str. 417-418.

Le Grand Dictionnaire Historique, ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane. Par Mre Louis Moréri, Prêtre, Docteur en Théologie. Nouvelle édition dans laquelle on a refondu les Supplémens de M. l'abbé Goujet. Le tout revu, corrigé et augmenté par M. Drouet, 10 vol., Paris, 1759.

La grande encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts, 31 vol., Paris 1885.-1902.

Crkveni aspekti

ARMOGATHE (Jean-Robert), "De l'Augustinus à saint Augustin : Arnauld et l'édition des Mauristes", u J.-Cl. FREDOUILLE éd., *Les Mauristes à Saint-Germain-des-Prés. Actes du colloque de Paris (2 décembre 1999)*, Paris 2001., str. 47-58.

BLET (Pierre), *Nonces à la cour de Louis XIV*, Paris, 2001.

BROGLIE (Emmanuel de), *La Société de l'abbaye de Saint-Germain-des-Prés au XVIIIe siècle. Bernard de Montfaucon et les Bernardins, 1715-1750*, 2 vol., Paris 1891.

CHAUSSY (Yves), "Les Mauristes et l'édition de saint Augustin", u *Troisième centenaire de l'édition mauriste de saint Augustin. Communications présentées au colloque des 19 et 20 avril 1990*, Paris 1990, str. 29-35.

GAIN (Benoît), "Bernard de Montfaucon, éditeur des Pères grecs", u: *Dom Bernard de Montfaucon. Actes du Colloque de Carcassonne, 25 au 27 octobre 1996*, textes réunis par D.-O. HUREL et R. ROGE, 2 vol., Saint-Wandrille, Éditions de Fontenelle (Bibliothèque bénédictine, 4), 1998., t. I, str. 121-157.

GASNAULT (Pierre), *L'érudition mauriste à Saint-Germain-des-Prés*, Institut d' Études Augustiniennes, Paris 1999.

GASNAULT (Pierre), "Les artisans de l'édition mauriste de saint Augustin", u: *Troisième centenaire de l'édition mauriste de saint Augustin, op. cit.*, str. 37-69.

HORVAT-LEVAJ (Katarina), "Benediktinski samostan sv. Jakova u Dubrovniku", u: *Peristil*, br. 42/43 (1999./2000.), str. 81-96.

HUREL (Daniel-Odon), "Dom Bernard de Montfaucon, bénédictin de la congrégation de Saint-Maur", u: *Dom Bernard de Montfaucon. Actes du Colloque de Carcassonne, op. cit.*, t. I, str. 53-71.

LEMAÎTRE (Jean Loup), "Le voyage d'Italie de Bernard de Montfaucon", u: *Dom Bernard de Montfaucon. Actes du Colloque de Carcassonne, op. cit.*, t. I, str. 158-185.

LEROY (Hugues), o. s. b., "Bernard de Montfaucon et les affaires religieuses : les *Vindiciae*, la procure générale, la défense de Dom de Sainte-Marthe", u: *Dom Bernard de Montfaucon. Actes du Colloque de Carcassonne, op. cit.*, t. II, str. 23-89.

MADEC (Goulven), "Les "Annales Augustiniennes": Lenain de Tillemont et la "Vita S. Augustini" des Mauristes", u: *Troisième centenaire de l'édition mauriste de saint Augustin, op. cit.*, str. 215-233.

- MONTFAUCON (Dom Bernard de), *Voyage en Italie-Diarium Italicum: un journal en miettes*, édition critique, studio e note di Anna GALLIANO, Genova 1987.
- MONTOR (Artaud de), *Histoire des Souverains Pontifes romains*, 8 vol., Paris 1847.
- NEVEU (Bruno), "Érudition ecclésiastique du XVIIe siècle et la nostalgie de l'antiquité chrétienne", u: *Religion and humanism*, Oxford, 1981, str. 195-225.
- OMONT (Henri), "Montfaucon et l'Imperium Orientale de Banduri", u: *Revue des études grecques*, t. IV (1891.), str. 68-69.
- OSTOJIĆ (Ivan), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, 3 sv., Split, 1963.-1965.
- PETITMENGIN (Pierre), "Montfaucon, dom Le Maître et la *Bibliotheca Bibliothecarum*", u Donatella NEBBIAI-DALLA GUARDA et Jean-François GENEST éd., *Du copiste au collectionneur. Mélanges d'histoire des textes et des bibliothèques en l'honneur d'André Vernet*, Turnhout, 1998, str. 537-584.
- QUANTIN (Jean-Louis), *Le catholicisme classique et les Pères de l'Église*, Institut d'Études Augustiniennes, Paris, 1999.
- QUANTIN (Jean-Louis), "L'oeuvre mauriste et ses détracteurs", u: *Les Mauristes à Saint-Germain-des-Prés. Actes du colloque de Paris, op. cit.*, str. 59-84.
- SOLTNER (Louis), o. s. b., "Saint-Germain-des-Prés au temps de Dom Bernard de Montfaucon", u: *Dom Bernard de Montfaucon. Actes du Colloque de Carcassonne, op. cit.*, t. I, str. 108-119.

Studije o Anselmu Banduriju

- DAYRE (Jean), "Documents inédits sur la vie de Banduri à Paris", u: *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, 1 (1937.), str. 147-158.
- NAGY (Josip), "Prilozi za biografiju Anselma Bandurija", u: *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, IX/1-2 (1929.), str. 83-108.
- STIPČEVIĆ (Aleksandar), "Anselm Bandur", u: *Numizmatičke vijesti*, Zagreb, br. 36 (1994.), str. 142-145.
- ZMAJIĆ (Bartol), "Anselmo Banduri 1671.-1743.", u: *Numizmatičke vijesti*, Zagreb, br. 29 (1971.), str. 3-8.

Opća literatura

- ACTON (Harold), *Les derniers Médecis*, Éditions Perrin 2002.
- DENIS (Michel)-BLAYAU (Noël), *Le XVIIIe siècle*, Paris 1990.
- DEYON (Pierre), *L'Europe du XVIIIe siècle*, Hachette 2000.
- EBERSOLT (Jean), *Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant*, Paris 1918.
- HARRIS (Robin), *Dubrovnik*, SAQI, London, 2003.
- KRIEGEL (Blandine), *L'histoire à l'Âge classique/1 Jean Mabillon*, Paris 1996.

- MANNELLI GOGGIOLI (Maria), *La Biblioteca Magliabechiana. Libri, uomini, idee per la prima biblioteca pubblica a Firenze*, Firenze 2000.
- MAURY (Alfred), *Les Académies d'autrefois. L'ancienne Académie des inscriptions et belles-lettres*, Paris 1864.
- OREŠKOVIĆ (Luc), *Luj XIV. i Hrvati : neostvoreni savez*, Zagreb 2000. (naslov originala: *Louis XIV et les Croates. L'impossible conjoncture*, Paris 1997).
- PEVITT (Christine), *The Man who would be King*, London 1997.
- PORFIROGENET (Konstantin), *O upravljanju carstvom*, preveo i uredio Nikola pl. TOMAŠIĆ, August Cesarec/AGM, Zagreb 1994.
- SOULIÉ (Maurice), *Le Régent*, Éditions Payot 1980.
- WAQUET (Françoise), *Le modèle français et l'Italie savante. Conscience de soi et perception de l'autre dans la République des lettres (1660-1750)*, École française de Rome 1989.
- WAQUET (Jean-Claude), *Le grand-duché de Toscane sous les derniers Médicis: essai sur le système des finances et la stabilité des institutions dans les anciens États italiens*, École française de Rome 1990.

Jelena Puškarić

Anselmo Banduri (1675–1743) – A Ragusan Benedictine in Paris

Summary

As a child, Anselmo Banduri displayed a great interest in studying antiquity and its remains. This inclination of his found encouragement in his brother-in-law's cabinet of antiquities and ancient coins. As an adolescent, Banduri joined the Benedictine Order and completed the probationary year in the monastery of St. James of Višnjica, just outside the Ragusan gate of Ploče.

Around the year 1696, Banduri left his native shores for good and sailed off to Italy, where he would stay in several Benedictine houses (such as St. Lawrence in Aversa near Naples, and the Pontifical Athenaeum of St. Anselm in Rome, where he completed the three-year course, receiving the degree of lector). Presumably in 1698, Banduri managed to settle for a longer period of time in Florence, in the famous Benedictine abbey of Badia Fiorentina. He was there able to dedicate himself fully to his favourite activities: searching through the contents of Florentine libraries (the Medici Laurenziana, the libraries of the Florentine monasteries of Badia Fiorentina, St. Mark and others). In Florence, Banduri would come across a large number of letters written by the fourteenth- and fifteenth-century Italian humanists Coluccio Salutati, Leonardo Bruni and Poggio Bracciolini, the publication of which, together with Petrarch's dissertations *De viribus illustribus* and *Familiares*, discovered later in the royal libraries in Paris, would face strong papal opposition and thus end by being definitely abandoned.

Having won the attention of Grand Duke Cosimo III, Banduri soon started nurturing more ambitious hopes, especially after being introduced to the famous French Maurist Bernard de Montfaucon, at that time passing through Florence in search of Latin and Greek manuscripts. Becoming a valuable assistant to the French scholar, as the latter himself acknowledged, Banduri glimpsed the prospect of spending a couple of years in the renowned Paris abbey of Saint-Germain-des-Prés, whose teachers' board had the delicate task of choosing from an ever-growing number of aspiring student candidates. The difficulties that had to be overcome in order to earn the yearned-for student place in the Maurist abbey come clearly to light in the letters that Banduri addressed to Bernard de Montfaucon from Florence, in the period between May 1700 and September 1701 (this correspondence is now kept in the Manuscript Department of the French National Library in Paris, 17702, f° 117–131). On February 20, 1702, Paris was finally reached. Banduri settled in Saint-Germain-des-Prés, where he would quickly join the "publishing teams" working on editions of collected works written by the Fathers of the Church.

Already in 1705, Banduri announced, in a booklet with the title of *Conspectus operum sancti Nicephori*, a two-volume collection of the works of St. Nicephorus, an eighth-century patriarch of Constantinople. Directed by the scholarly circles close to the abbey towards somewhat more valuable manuscripts, Banduri abandoned the edition of St. Nicephorus' works and started working on compiling sources for his voluminous book of Byzantine history, the *Imperium Orientale* (Paris 1711, 2 vols. of approximately 700 pages each). During that period all the reports sent by Montfaucon to Banduri's protector in

Florence, Grand Duke Cosimo, contained only words of praise and delight. Such feelings were solidly based upon Banduri's irreproachable religious manners and dedicated studies. All these favourable circumstances helped Banduri get elected, in 1715, as one of the three first foreign honorary members of the royal *Académie des inscriptions et belles-lettres*. Three years later, another grandiose Latin work of Banduri's, his *Numismata imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos* (Paris 1718), essentially an extensive catalogue of later Roman and Byzantine coins, appeared on the scholarly market, but in the following year, the first voices of dissent could be heard coming from his fellow monks. The origin of their discontent lay in Banduri's religious discipline, up to that moment faultless, which, over the years, lost some of its initial zeal. While working on his *Numismata*, Banduri grew ever more distant from abbey life, spending his days mostly in the vicinity of the clique surrounding the duchess of Orléans, Elisabeth Charlotte von der Pfalz, mother of the future regent, Philip II.

Madame, as she was known, greatly favoured Banduri's numismatic work, being herself a woman of remarkable intellectual interests. Thus, in 1724, Banduri changed his address and moved to the Palais Royal, where he was appointed the chief librarian of the regent's son, the young duke of Chartres. In his small Palais Royal apartment Banduri would spend the last two decades of his life. The *Numismata* would eventually carry the title of the last editorial project of his that came into being. Rather disappointed by the gradual eclipsing of his scholarly renown during his lifetime, he died on January 14, 1743.

A few months later, Nicolas Fréret pronounced a discourse in his honour at an assembly of the *Académie des inscriptions et belles-lettres*. Banduri's *Numismata* would retain their scientific aura until the end of the eighteenth century and the publishing of Eckel's *Doctrina numorum veterum*. The version of Constantine Porphyrogenitus' *De administrando imperio* that Banduri included in his *Imperium Orientale*, based on the comparison that he made between the existing Meursius edition of the text and the newly found Paris manuscript, still serves as the basis for translations of the emperor's treatise into modern languages.

Key Words: Anselmo Banduri (Bandurović), Dubrovnik, Benedictine Order, Maurists, Florence, Paris.